

INSTITUTUL DE STUDII SUD-EST EUROPEAN

REVISTA ISTORICĂ

FONDATOR N. IORGA

PUBLICAȚIE SEMESTRIALĂ

BCU Cluj / Central University Library Cluj

VOL. XXIX, N-LE 7—12

IULIE—DECEMBRIE 1943

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

FONDATOR: N. IORGA

DIRECTOR: N. BĂNESCU

Vol. XXIX, n-le 7—12

Iulie—Decembrie 1943

ARGYROS KARATZAS, PROTOKUROPALATES ȘI DUCE DE PHILIPPOPOLI

Diversele studii ¹⁾ consacrate de d-l C. I. Karadja istoriei familiei sale au scos în evidență faptul că numele nu apare în toponimia și prosopografia balcanică decât dela sfârșitul secolului al XI-lea. Urme anterioare nu se găsesc nicăieri, probă sigură că numele este de importanță străină, în speță peceneg sau cuman ²⁾.

Cel mai vechiu personaj care l-a purtat, desigur un eponym sau poate un străbun, este în adevăr un șef străin, pe care Ana Comnena, istoricul care a avut mai multe prilejuri de a-l cunoaște, îl califică de Scit și de Sauromat ³⁾. Aceasta spune în deajuns că, oricât a devenit servitor al Imperiului, acest comandant, admis în funcțiile rezervate rudelor împăratului, nu se aclimatizase încă pe deplin. Cel dintâiu clenizat din rasa sa, el își trăda originea prin înfățișarea sa, prin purtările sale, și, fără îndoială, prin felul său de a vorbi.

1) C. I. Karadja, *Sur l'origine des Karadjas*, Revue historique du Sud-Est européen, 1938; *Karadja, Nume peceneg în toponomia rom.*, Revista istorică, XXIX, 1943, pp. 87—92.

2) Cf. P. Mutafciev, *Bulgares et Roumains dans l'histoire des pays danubiens*, Sofia, 1932, pp. 257, 258.

3) Cf. Annae Comnenae *Alexias*, VII, p. 3 (în acest pasaj cei doi șefi, Ouzas și Karatzas, sunt deopotrivă numiți Sauromați), VIII, p. 7 (Karatzas este calificat aci de Scit), X, p. 4 (deosebirea pare a fi făcută aci între Ouzas Sauromatul și Karatzas Scitul). Ed. Reifferscheid, I, p. 236, II, pp. 20, 71.

Nu era, cum a fost colegul său Monastras, un *mixo-barbaros*, fiu al unei Grecoace și al unui Cuman, ci un autentic barbar, în cel mai aspru înțeles al cuvântului. Trebuia, dealtfel, să fie așa, pentruca fiica lui Alexios I, adulată de o Curte de străluciți generali, să se mire că află într'însul o inteligență foarte ascuțită, unită cu un cult încercat al virtuții și adevărului ¹⁾, tipul soldatului loial și al funcționarului incoruptibil.

Aceste calități, cu atât mai rare cu cât suveranul însuși nu-și datora trenul decât unui fals jurământ, îi destinau celor mai înalte funcțiuni. El beneficia, ca mulți alți funcționari latini, varegi sau orientali de toate rasele, de această politică xenofilă care înducă pe Comneni ²⁾, pentru a-și asigura mai bine coroana contra revoluțiilor de palat de care beneficiaseră ei înșiși, a încredința marile comandamente militare unor principii sau seniori de curând angajați în serviciul Imperiului. Cariera sa începea prin ceea ce a format întotdeauna la Bizanț debutul tuturor aventurierilor renumiți : el fu pus în fruntea contingentelor străine ale gărzii palatine și primi apoi titlul de mare heteriarch. Aceste contingente aflară ocazii de a fi duse la luptă. Cea mai faimoasă, despre care pomenește istoria, a fost ziua dela Dristra ³⁾, atât de fatală armelor bizantine. Karatzas comanda acolo, cu fratele său de rasă Ouzas, forțele mercenare, cu excepția grupului latin și vareg. Bătălia pierdută îi lăsă viața și el fu destul de fericit pentru a scăpa de captivitate.

Faptul se petrecu în toamna anului 1087. Patru ani mai târziu, generalul nostru era gata să obțină un post în provincie,

1) Anna Comnena. *op. cit.*, VIII, p. 7 ... τὸν τότε μέγαν ἐκασπιάρχην Ἀρμένιον τὸν Καρτζάν, σκόθην μὲν ἔντα, προσημώτατον δὲ καὶ ἠρατῆς καὶ ἀληθείας ἀκραιολόβου.

2) Trebuie notat că la venirea la tron a noii dinastii, latini avuseră un loc însemnat în viața bizantină, mai ales șefii franci Robert Crispin și Roussel de Bailleul, cari, însărcinați fiecare cu o comandă în Anatolia, încercară să-și capete independența. Dar n'a fost decât un început, căci Comnenii s'au sprijinit pe occidentali, franci, italieni, normanzi, germani, englezi și nordici, a căror putere creșcu până într'atât, încât Imperiul deveni într'un secol, în ajunul cruciatei a 4-a, prada străinilor. Cf. Halphen, *Rôle des „Latins” dans l'hist. intérieure de C-pte à la fin du XII-e siècle*. Mélanges Ch. Diehl, I, 1930, pp. 141-5.

3) Cf. F. Chalandon. *Essai sur le règne d'Alexis I-er Comnène* (1081-1118). Paris, 1900, pp. 114-116.

în condiții care ne arată măsura încrederii pe care suveranul o avea într'însul. La Durazzo, loc de primă importanță, din cauza amenințării normande și a agitației crescânde a Sârbilor, Ioan Comnen, guvernatorul, avea o atitudine îndoelnică¹⁾. Arhiepiscopul Bulgariei înștiință pe împărat de purtările rudei sale, care, după părerea sa, punea la cale o periculoasă răscoală. Karatzas fu agentul energic și priceput pe care Alexios I îl trimise la fața locului, pentru a limpezi lucrurile. El ducea cu sine pentru răs-vrătit un mesaj²⁾, care-i poruncea să vină să facă un raport împăratului asupra situației militare a themei sale. Intrevederea avea deasemenea scopul să hotărască măsurile reclamate de împrejurări.

Dar trebuia avut în vedere caracterul învinuitului, ofițer tânăr și energic, care, foarte bine informuat prin exemple recente de felul cum se plătea orice trădare, ar refuza, poate, de a se supune poruncilor și ar începe războiul civil. De aceea, un al doilea document, adresat notabililor din Durazzo, anunțând apropiata venire a împăratului, le dădea ca nou șef pe însuși purtătorul ordinului. Dar această numire nu era decât condițională, valabilă pentru singurul caz când Ioan Comnen, titularul, s'ar sustrage chemării unchiului său. Impotriva oricărei așteptări, împăratul fu ascultat, acusatul consimți a se desvinovăți în prezența sa, și suveranul, puțin doritor de a mai scormoni această afacere spinoasă, îl trimise din nou în fruntea strategiei sale.

Karatzas nu avu deci prilej să facă uz de noile sale puteri și, dacă o făcu, în absența titularului, nu fu decât pentru foarte scurt timp, în care nu se putu lăuda cu titlul de duce de Durazzo, pentru că cel care-l avea nu-l pierduse.

Dacă această înaintare neizbutită îi pricinui oarecare decepții, el avu însă repede o largă compensație, căci în această epocă, fără nicio îndoială, trebuie pusă numirea sa ca duce de Philippopoli.

1) *Ibidem.* pp. 143—145.

2) Cf. Fr. Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565—1453, II Teil. Regesten von 1025—1204.* Berlin, 1925, p. 40, nn. 1150, 1160.

Accastă știre, încă inedită, e păstrată de un sigiliu, bineșor conservat, care se prezintă astfel : șters pe partea stângă și ros pe toată marginea din dreapta. Dim. 21 milimetri.

Pe față, . zenda în parte trunchiată, pe cinci linii :

ΘΗ.	<† K(ύρι)ε β>σῆ θ(ει)
ϸΩΛΘΑ	<τῷ> σῶ δοῦλ(ω)
ΓΙΡΟΗΑ	<'Αρ>γίρῶν (πρωτο)-
ΣΡΟΗΑ	<κ>ούροπα-
ΑΤ,	<λ>άτ(ην).

Pe dos, urmarea textului, pe alte cinci linii, din care ultima n'a reușit :

ΚΕΔΘ	κῆ δοῦ<κα>
ΛΙΠΘ	Φι>λιππου-
ΛΙΘΣΤ	<πό>λεος τ(όν)
ΚΑΡΑΤ	καρατ-
. . .	[ζῶν].

În transcripție :

† Κύριε βοήθει τῷ σῶ δοῦλῳ 'Αργ(υ)ρῶν πρωτοκουροπαλάτην κ(αι) δοῦκα Φιλιπ(π)ουπόλε(ως) τὸν Καρατζᾶν.

Doamne, ajută robului tău Argyros Karatzas protokouropalates și duce de Philippopoli.

Că această semnătură a trebuit să fie gravată după afacerea dela Durazzo, rezultă clar din titlul de protokouropalates ¹⁾, superior celui purtat atunci de marele heteriarch. Acest demnitar care, către 1090 ²⁾, avea numele de Constantin Antiochos, nu figurează de fapt într'o listă ierarhică bine întocmită decât în

1) Titlul de kouropalates avea, în a doua jumătate a secolului al XI-lea, o nouă putere de viață și s'a îndoit cu cel de protokouropalates. E de notat că în noua terminologie, aceste două denumiri nu mai corespund nici unei însărcinări : sunt simple ranguri superioare. Cf. M. P. Martroye, *L'origine du kouropalate*. Mélanges Schlumberger, I, Paris, 1924, pp. 79—84.

2) Este constituit prin lista de prezență a unui act sinodal a cărui redactare se așează în jurul anului 1090. Textul în Migne P.G. CXXVII 973 A.

calitate de kuropalates, pe când cealaltă, de un grad superior, n'a putut să-i fie conferită decât mai târziu. De altfel, în 1094 ¹⁾, Karatzas nu părăsise comanda contingentelor barbare, pentrucă el este însărcinat în această calitate să aprindă cu oamenii săi pe înălțimi numeroase focuri, pentru a înșela pe Polovți asupra forțelor armatei bizantine, care înaintau împotriva lor. Aceasta se vede și din mersul evenimentelor politice.

Cetatea Philippopoli ²⁾, comandând strămtorile din Rhodope, luase sub domnia lui Vasile II o importanță excepțională.

Încă din prima campanie contra Sardicei, Bulgaroectonul stabilise aci un guvernator, care inaugură o listă neîntreruptă de titulari și căruia îi revenea sarcina să apere marginile câmpiei thrace. Se poate oare vorbi din acest moment de o themă de Philippopoli, așa cum declară formal Kyriakides? ³⁾

La o dată atât de depărtată, o asemenea denumire îmi pare destul de improprie, cel puțin din punct de vedere strict administrativ, căci comandantii regiunii, în numărul cărora trebuie să cuprindem pe protospatharul Constantin Petros ⁴⁾, oricât s'ar numi strategii de Philippopoli, erau în fruntea themei clasice a Macedoniei. Intemeierea themei de Philippopoli trebuie să fi fost opera primului Comnen, sau a unuia din predecesorii săi imediați, interesați a ridica înaintea invaziilor, tot mai mari, un prinț lagăr întărit, care numai prin autonomia ⁵⁾ sa putea oferi o rezistență mai mare asalturilor celor mai neprevăzute. Barbarii treceau, în adevăr, Dunărea în orice anotimp, surprinzând uneori guvernământul central, căruia întărirea themelor de frontieră îi

1) Cf. Annae Comnenae, *op. cit.*, X, p. 4, ed. Reifferscheid, II, p. 71.

2) Notiță asupra acestei cetăți și a importanței în cursul secolelor XI—XIII în St. P. Kyriakides, *Βυζαντινὴ ἀρχαιολογία*, V, Thessalonie, 1939, pp. 161—166.

3) *Ibidem*, p. 163.

4) Atestat de asemenea pe o pecete păstrată în dublu exemplar. Semnamente și literatură în nota mea din *Byzantion*, V, 1929, p. 636.

5) Orice oraș condus de un strateg nu este sediul unei theme sau al unui comandament militar independent. În regiunile muntoase mai ales, unde paza defilecelor reclama menținerea în apreciere a garnizoanelor locale, titlul se regăsește frecvent, atât în munții Armeniei cât și în Balcani. Pare a fi fost răspândit în noile teritorii cucerite dela Vasile II la Roman Diogen, fără a însemna pentru aceasta crearea a altceva decât guvernăminte libere. Cartea d-lui Kyriakides are marca vină de a nu cunoaște acest adevăr.

dădeau răgazul necesar pentru a organiza și conduce contra-ofensiva.

La această considerație de ordin strategic, se adaugă sub Comneni acest fapt decisiv că Philippopoli servi, cât timp ținu pericolul peceneg, ca bază de operațiuni. De fapt acolo împăratul, alarmat, își transfera cât mai curând tabăra și de acolo se împrăștiu diferitele contingente ale armatei pentru apărarea Dunării. E natural ca teritoriile limitrofe să fi fost, în acest timp de periculoase invazii, care puneau în pericol însăși existența Imperiului, organizate în așa fel, încât să formeze un comandament autonom. Thema Macedoniei astfel slăbită fu adăugată celei a Thraciei, și astfel ne explicăm că dintre toți generalii cunoscuți a fi comandat această dublă provincie ¹⁾ niciunul nu este anterior domniei lui Alexios. Acesta nu este totuși decât un argument al tăcerii și nu este decisiv, încât reorganizarea militară a regiunii a putut la rigoare să fie opera uneia din domniile precedente. Dar ea nu ar putea fi, oricum, anterioară jumătății a doua a sec. al XI-lea. University Library Cluj

Schimbarea nu se făcu, în tot cazul, în folosul lui Karatzas, care moșteni o stare de fapt bine stabilită. Titlul de duce pe care i-l atribuie pecetea sus citată constituie un foarte serios indiciu, din care se recunoaște transformarea simplei strategii în guvernământ regional. Dar semnatarul micului nostru monument nu era cel dintâi care-l purta, pentru că George Mesopotamites îl precedase ²⁾ în funcție și în titlu.

Fapt ciudat! Isoarele, care, sub dinastia Angelos, vorbesc de-a-dreptul ³⁾ de thema Philippopoli, n'o pomenesc, sub Comneni, de fel. Și totuși este o constatare care nu lasă nicio îndoială asupra existenței sale în această primă epocă: orașul și teritoriul său se găseau atunci administrate de un funcționar ierarhizat, așa cum exista în guvernămintele militare mai vechi. Nu se cunoșteau, în adevăr, până azi decât strategii sau duci de

1) Aceste două mari theme fuseseră deja unite sub Vasile al II-lea.

2) Annae Comnenae. *op. cit.* VIII, p. 9, ed. Reifferscheid, II, p. 29. Pe nedrept Kyriakides, p. 164, raportează faptul arătat de istoric în anul 1071.

3) Nicetas Choniates, istoricul, vorbește anume de thema al cărui comandament îi fusese încredințat. Cf. Nicet. Choniates, *Byzantina historia*, ed. Bonn, p. 526. Vezi deasemeni mai sus.

Philippopoli, care puteau la rigoare să nu fie considerați decât ca șefi ai garnizoanei locale. Apariția subalternilor ne probează că orașul era sediul unei administrații regionale autonome.

Un prim sigiliu ¹⁾, care prin diferitele sale caracteristici aparține fără îndoială celei de a doua jumătăți a sec. al XI-lea, asociază sub o aceeași conducere, cele două circumscripții de Mōra și de Philippopoli. Este începutul, dacă nu echivalentul acelei *Provincia Phylippopoleos, Veroyis, Mōras et Archidrii*, atestată de un chrysobul al lui Alexios III Angelos ²⁾, din Noembrie 1198. Un secol mai înainte sigiliul nostru pune două din aceste teritorii sub autoritatea unui *ek prosopu*, pe care trebuia să-l asiste, între alți subalterni, un judecător, a cărui semnătură, ceva mai în urmă decât aceia a funcționarului precedent, s'a păstrat deasemenea pe un alt mic monument ³⁾.

Funcțiunea încredințată lui Karatzas, în împrejurările grele în care se afla Imperiul, cu toată zdrobirea Pecenegilor și cu toată desordinea produsă între Polovtzi, era de prim ordin. La Nord, riveranii Dunărei trăiau sub o teroare mărită de incuria în care zăcea puterea centrală.

În adevăr, amenințarea invaziei era îndepărtată, dar nu suprimată. Pentru a asigura cât de puțin populațiile care trăiau în acest spațiu periculos, și pentru a organiza în mod eficace apărarea acestui ținut îndepărtat, împăratul alege pe omul care, fiind dintre ai lor, cunoștea bine metodele de luptă ale barbarilor. De fapt noul titular se găsi în fața unei sarcini mult mai mari, aceea de a opri valul de cruciați ce se revărsau din valea Dunării. Gauthier-sans-Avoir și Petre Eremitul nu au fost oaspeți prea scrupuloși, cel puțin trupele lor nedisciplinate putură fi ținute în respect de cele ale Imperiului, cantonate în Tracia. Partida deveni în schimb absolut inegală, când apărură la Philippopoli

1) Acest mic monument face parte din colecția Orghidan. Se va găsi descrierea completă și reproducerea fotografică sub nr. 240 al catalogului inedit pe care l-am redactat și sperăm ca în curând să-l dăm publicității. Iată aici legenda trunchiată: *ἐκ προσώπου Μώρας καὶ Φιλιπποπόλεως ὁ αρχεβ.*

2) Cf. Fr. Dölger. *op. cit.*, p. 104--105 n. 1647. Vezi deasemenea Kyriakidēs. *op. cit.*, p. 70.

3) Colecția Orghidan, nr. 239 al catalogului nostru inedit. Legenda trunchiată păstrează pe revers acest sfârșit de text: *φ αρχεβ Φιλιπποπόλεως.*

grosul forțelor occidentale, sub ordinea lui Godefroi de Bouillon. Violența care cumiunțise pe primii pelerini nu mai putea să fie întrebuințată. Grecii putură, prin minuni de tactică și de șiretenie, să evite ca occidentalii, covârșiți de reaua lor credință, să dea asalt asupra Constantinopolei. Cu toate că izvoarele nu suflă nici un cuvânt în această privință, nu e nicio îndoială că ducele Karatzas a dat dovadă în această grea împrejurare, de acea mlădiere de spirit și de acea loialitate pe care Ana Comnena le admira la dânsul. Primul mare șef bizantin chemat să trateze cu baronii puternici și bănuitori, el va fi servit astfel în chip deosebit ținara sa de adopție, prin abilitatea ca și prin armele sale.

V. LAURENT

SFÂRȘITUL UNEI LEGENDE: „SLOVO O POLKU IGOREVE”

Unul din documentele istorice, pe care știința slavă s'a sprijinit statornic în pretențiile sale privitoare la stăpânirea rusească la Dunăre, în timpul Evului-mediu, e vestitul poem în prosă *Slovo o polku Igoreve*, cunoscut de obicei sub titlul mai scurt de *Cântul lui Igor*, de și ar trebui numit mai exact, după justa observație a învățatului Leger, *Povestea batalionului lui Igor* („Dit ou récit du bataillon d'Igor"). Poemul povestește fapte dela sfârșitul secolului al XII-lea, și autorul său e socotit în general contemporan cu evenimentele povestite.

Descoperit în 1795, într'un *Sbornic* cumpărat dela un călugăr din Iaroslavl de un nobil literat, contele Musin-Pușkin, el a fost publicat de acesta în 1800. Manuscriptul, care ar fi fost din veacul al XIV-lea, a pierit apoi în incendiul Moscovei dela 1812. Poemul a făcut de atunci obiectul unei lungi discuții în lumea învățaților, între cari mulți, chiar Ruși, s'au îndoit de autenticitatea lui. Un examen paleografic, care singur ar fi putut decide în această privință, nu mai era posibil.

Acum o jumătate de veac, Louis Leger, prezentând publicului francez această operă, își exprima hotărât îndoelile sale în privința autenticității: „*Dacă manuscriptul n'a fost fabricat către sfârșitul secolului al XVIII-lea, sub influența poemelor osianice* — scria dânsul — *este în tot cazul sigur că el nu e contemporan cu evenimentele pe care are pretenția să le celebre*". Mai departe: „Că e din veacul al XVIII-lea ori din al XV-lea, el nu trebuie să fie considerat nici ca un poem, nici ca un produs al literaturii populare, ci ca o *operă de retor, o compoziție de ca-*

linel" ¹⁾). Marile învățat a fost un adevărat profet. El a avut și intuiția exactă a izvorului din care poemul s'a inspirat. Este, în vechea literatură rusă a povestirilor (*Skazania*), în care clerici instruiți își declamau cvlavia sau patriotismul, o compoziție vestită, *Zadonșcina* (Campania de peste Don): „ea seamănă extraordinar — seria Leger — cu *Povestea batalionului lui Igor* și se consideră bucuros ca o imitație a acestui celebru fragment. *Ar fi poate locul să răsturnăm ipoteza și să ne întrebăm dacă, dimpotrivă, cântărețul lui Igor nu s'a inspirat din Zadonșcina*" ²⁾).

La noi, I. Bogdan a socotit că poema „nu poate servi pentru un istoric serios de izvor neîndoelnic”, de și pe aceasta „se întemeiază cei mai mulți istorici ruși, în lipsă de alte dovezi mai bune” ³⁾. Regretatul Iorga a fost în totdeauna convins de factura ei „romantică modernă”. Ultima sa părere o aflăm în vol. III al „Istoriei Românilor”, unde, cu intuiția ce-l caracteriza, spune că poemul „are o pecete de romantism din întâia jumătate a secolului al XIX-lea” ⁴⁾.

Dar patriotismul rus a dus o adevărată ofensivă științifică în sprijinul autenticității, și azi *Cântul lui Igor* e socotit în Rusia ca cel mai vechiu și mai prețios monument poetic al literaturii rusești, singurul care ar fi supraviețuit din naufragiul unei epoci de mare înflorire poetică, distrusă de pustiirile năvălirii Tătarilor. El ne apare astfel, pentru a întrebuița expresia fericită a d-lui Mazon, „într-o singurătată impresionantă”.

Pentru istoria veche a ținuturilor noastre s'a crezut că are o mare importanță; de aceea a și fost tradus, încă de mult, în românește, de Papadopol-Calimah. De mai multe ori, în cursul povestirii, apare un fluviu *Dunaĵ*, în care învățății slavi au văzut „Dunărea”, cu toate că cercetări serioase au dovedit că *Dunaĵ*, în *Cântul lui Igor*, ca și în toată literatura populară rusă, înseamnă orice apă mare, orice fluviu. Am semnalat odată argumentația produsă, atât de documentat, în acest sens, de Peretz Volodimir, în lucrarea sa: „*Slovo o polku igorevim*”, Kiev, 1926. Dar isto-

1) *Les débats de la littérature russe*, în vol. *Russes et Slaves. études politiques et littéraires*. Hachette, Paris, 1890, pp. 89—90.

2) *Ibidem*, p. 94.

3) V. studiul său asupra „Diplomei bărlădene”, An. Ac. Rom., XI, p. 101.

4) *Cititorii*, București, 1937, p. 75.

ricii ruși au continuat a păstra identificarea absurdă, nevoind să renunțe la ideea unei stăpâniri a Rusiei la Dunăre. Vasiljevskij a putut clădi pe această iluzie o întreagă teorie a coloniilor rusești care, încă din veacul al X-lea, au coborât mercur în regiunile Dunărei, pentru a alcătui majoritatea populației din Paristrion. Invățații bulgari au îmbrățișat cu entuziasm această părere, și Mutafčiev nu s'a sfiit a pretinde că, în veacul al XII-lea, ținutul dintre Dunăre și Balcani se umplu de elemente rusești, care veneau mercur, pentru interesele apărării bizantine a frontierei dunărene (!), o adevărată „aristocrație rusă de grăniceri”, desmințită de tăcerea absolută a izvoarelor. Spre a fi consecvent în absurditate, el atribuie Asăneștilor, Români ncaoși, o origine ruso-cumană !

Iată însă că astăzi toate aceste construcții ale fantasiei se năruie odată cu autenticitatea celebrului *Cânt al lui Igor*.

Eminentul slavist francez, d. André Mazon, dă acum la lumină rezultatul laborioaselor sale cercetări în această chestie, sub titlul : „*Le Slovo d'Igor*, (Travaux publiés par l'Institut d'études slaves, IX), Paris, 1940. Incheierile sale fixează definitiv valoarea pretinsului monument poetic din veacul al XII-lea, dovedind că avem a face cu un fabricat din epoca împărătesei Catherina II, o imitație („pastiche”), al cărei model principal a fost, cum bănuise Leger, *Zadonščina*, în versiunile ei tardive din veacurile al XVI-lea și al XVII-lea.

Zadonščina, compoziție din veacul al XV-lea, socotită de știința rusă ca un plagiat stângaciu al *Cântului lui Igor*, celebrează gloria Marelui duce de Moscova, Dimitrij Ivanovič Donskoj, învingătorul Tătarilor în „Câmpia Becățelor” (*Kulikovo pole*), în 1380. *Cântul lui Igor* comemorează campania nefericită a prințului de Novgorod-Seversk împotriva Cumanilor, campanie pe care versiunile celei mai vechi Cronici o datează din 1185 sau 1186.

Analogia dintre amândouă, subliniată de învățatul francez, trebuia să aducă aceleași desvoltări, aceleași clișee și, la nevoie, aceleași episoade. Confruntarea acestor episoade arată fără putință de îndoială că *Zadonščina* a fost pentru *Cântul lui Igor* prin-

cipalul izvor. La aceasta, s'au adaus împrumuturi din Cronici, din Biblie, din *byline* (bucăți epice care celebrează istoria kie-viană), din poemele lui Ossian și din alte izvoare moderne, pe care, cu pătrunderea sa critică, d. Mazon izbutește a le preciza.

Autorul a fost un scriitor care a ținut să servească politica împărătesei sale. Materia, — observă, eminentul slavist, — era puțin cam banală; campania nefericită a lui Igor n'a fost decât un eveniment de minimă importanță, între numeroasele expediții militare de care în acea epocă e plină istoria Rusiei. Scriitor cu experiență, autorul a reînviat însă această materie, transpunând-o în stil poetic și pe un plan mai vechiu decât acela în care o așează relația cronicelor. El a îndepărtat-o chiar „într'un trecut pantheist, în care nu regăsim Rusia de la sfârșitul secolului al XII-lea, creștinată de două sute de ani”.

Eruditul francez vede o legătură între descoperirea celebrei inscripții, aflate în 1792, aproape de Taman (Tmutorokan) și *Cântul lui Igor*, care-și face apariția aproape în același timp (1795). Ea caracterizează perfect atmosfera din care amândouă au ieșit: aceea a cuceririlor Catherinei II la Marea Neagră. Le-am putea adăuga „diploma bărlădeană a lui Ivanko Rostislavić, apropiată de aceeași epocă (1134).

Felicităm pe d. Mazon de a fi deslegat în sfârșit această mare enigmă a istoriei. Pentru noi, constatările sale sunt de o importanță capitală: ele supă definitiv o teorie absurdă, care-și culegea armele principale din arsenalul acestui falsificat.

N. BĂNESCU

PREZENȚA DOMNILOR ROMÂNI
ÎN
„MILITIA CHRISTIANA”

Tradiția luptelor glorioase ale lui Mihai Viteazul, precum și conștiința lui despre misiunea Țărilor Române ca stăvilă al creștinătății supraviețuiesc în fiul său Nicolae Petrașcu, care a trăit zbuciumările domniei ilustrului său tată, ca și în succesorul său la domnie, Radu Șerban, luptător hotărât pentru dreptate și cruce. Avântul sufletesc al lui Mihai Viteazul părea că s'a întrupat în el, făcându-l plin de încredere în sine, cutezător și ori când gata să tragă sabia din teacă.

Sfârșitul tragic al puternicului și strălucitului său predecesor n'a fost pentru dânsul o învățătură sau un îndemn spre o viață și o domnie modestă și liniștită, ci dimpotrivă, măreția faptelor de arme ale lui Mihai Viteazul au fost pentru Radu Șerban o ispită și un miraj primejdios, cari îi stimulau ambiția, pentru a ajunge la gloria și situația temutului său înaintaș.

La războinicii urmași ai lui Mihai Viteazul, vor face apel, din nou, purtătorii ideii Ligii Creștine, susținută la începutul secolului al XVII-lea, nu de Papalitate, ci de nobilimea franceză, căreia îi aparține Charles de Gonzague, duce de Nevers ¹⁾.

1) Literatura asupra planului de cruciată elaborat de ducele de Nevers este bogată, dar acest proiect atât de interesant, precum și relațiile Donnicului român cu ducele francez, n'au fost încă studiate în ansamblu. Menționăm următoarele studii și lucrări: Berger de Xivrey, *Mémoires pour une tentative d'insurrection organisée dans le Magne de 1612—1619*, Paris, 1841, 24 p., Extras din Bibliothèque de l'École des Chartes, 1840—41; J. Buchon, *Nouvelles recherches historiques sur la Morée*, Paris, 1843, t. IV, pp. 270—30; Mgr. Crosnier, *Croisade prêchée à Nevers au dix-septième siècle. Fondation de l'Ordre de l'Im-*

Înrudirea cu familia Paleologilor, prin mama sa Henriette de Clèves, îi dădea dreptul legitim să aspire la tronul foștilor împărați bizantini și să-și pună, deci, toate speranțele în lupta împotriva Turcilor, acțiune în care se și distinsese (la asediul Budei, unde fusese rănit)¹⁾.

Emisarii ducelui de Nevers, cum făcuseră cu zece ani în urmă agenții discreți ai Papei Clement al VII-lea, plecau acum din Franța și din Italia, cutreerând pe urmele faimosului diplomat pontifical Cumulović, țările balcanice. Prin aceștia reușește să intre în legătură cu șefii bisericești ai popoarelor slave. Bătrânul conspirator Dionisie Rali Paleologul, sfătuitorul lui Mihai Viteazul²⁾, îmbărbătează populația grecească oprimată, promițând eliberarea ei de către acest tânăr și generos duce francez, plin de avânt și de entuziasm: „Tu ești acel Moise, --- exclamă Rali Paleologul, adresându-se ducelui de Nevers, --- care a eliberat poporul lui Dumnezeu din greaua captivitate faraonică; tu, acel rege Solomon distins de Dumnezeu, care ia domnii și provinciile”.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

maculéc Conception. Bulletin de la Soc. Nivernaise, seria I. t. II, pp. 225--20; E. Georgescu, *Trois princes roumains et le projet de croisade du duc de Nevers*, Revue historique du sud-est européen, București, 1934, an. XI, pp. 337--341; C. Göllner, *La Milice Chrétienne, un instrument de croisade au XVII-ème siècle*, Mélanges de l'École roumaine en France, Paris, 1936, pp. 59--118; F. Lenormant, *Turcs et Moulénégrens*, Paris, 1886, pp. 95--122; Th. Holbau, *Un plan de cruciată, din inițiativă românească*, Revista istorică, 1935, an. XXI, pp. 105--108; C. Göllner, *Planul de cruciată al lui Ch. Gonzague, duce de Nevers și răsunetul lui în poezia vremii*, Omagiul fraților Iapadatu, București, 1936, pp. 331--361; V. G. Fagniez, *Le projet de croisade 1616--1625 et le père Joseph et Richelieu*, Revue des questions historiques, Paris, 1889, p. 441 și următoarele.

1) *Discours sur ce qui s'est passé au voyage de monseigneur le duc de Nevers, en l'année 1602*, Viena, 1602, 17 p.; date biografice interesante se găsesc în: G. Joully, *Panegyrique du voyage et retour de M. de Nevers de la guerre contre les Turcs*, Paris, 1603, 31 p.; vezi și Duchesne, *Panegyrique funèbre de feu monseigneur le sérénissime prince Charles de Gonzague et de Clèves, duc de Nevers*, Paris, 1638, 32 p.

2) N. Iorga, *Un conseiller byzantin de Michel le Brave, le métropolitaine Denis Rhallis Paléologue*, Bulletin de la Sect. hist. de l'Académie Roumaine, Bucarest, 1920, an. VIII, pp. 92--105; idem, *Sfătuitorul bizantin al lui Mihai Viteazul, mitropolitul Dionisie Raly*, Revista istorică, 1910, V, pp. 26--35; vezi și P. P. Panaitescu, *Istoria lui Mihai Viteazul*, București, 1936, pp. 52--57.

Scrisoarea este semnată, ca și celelalte scrisori ale sale din timpul lui Mihai Viteazul : Διονύσιος ἀρχιεπίσκοπος Τερνοβού ¹⁾.

O delegație a populației din Moreca, sosește în Franța.

În luna Septemvrie a anului 1614, se ține la Cuci — în Albania superioară — o consfătuire a conspiratorilor, la care ia parte patriarhul din Ohrida, precum și șefii triburilor din Albania, Bosnia, Sârbia și Dalmația. Se proiectează anume un atac prin surprindere asupra cetății Croia, reședința lui Scanderbag, urmând ca după aceea să se înainteze spre Adrianopol și Constantinopol.

În planul acesta de răscoală, transmis ducelui de Nevers ²⁾, se face mențiune și de Domnitorii Țărilor Române. Astfel se afirmă că „Domnitorul din Țara Românească și cel din Moldova vor veni în ajutorul lor, deoarece au și avut loc tratative cu dânsii, prin Arhiepiscopul din Țara Românească, care este văr cu Patriarhul din Sârbia” ³⁾.

Acestea sunt primele legături cunoscute ale ducelui de Nevers cu Țările Române, prin intermediul „Arhiepiscopului Valachiei”, care este fără îndoială însuși Dionisie Rali Paleologul.

Ducele de Nevers a reușit să intre în legătură cu popoarele din Sud-estul european și să concretizeze, în teorie, condițiunile revoltei. Pentru a începe însă cu succes mișcarea revoluționară, n’avea nevoie la început numai de triburi revoltate, ci de trupe bine disciplinate, ca să poată da impulsul inițial mișcării de eliberare a creștinilor aflați sub stăpânirea turcească. În jurul acestui nucleu se puteau grupa popoarele balcanice, pe măsură ce progresa insurrecția.

Faimosul Père Joseph — eminenta cenușie — de pe lângă atotputernicul ministru al lui Ludovic al XIII-lea, sugera deci

1. Biblioteca Națională, Paris, fondul lat. 4703, f. 85 : „Tu es ille magnus Moses, qui populum Dei de dura captivitate pharaonica liberavit, tu ille Rex Solomon, quem Deus delectavit, cui subiect regnas et provincias”.

2) Buchon, *o. c.*, pp. 331—332; Berger de Xivrey, *o. c.*, pp. 18—21; Lenormant, *o. c.*, pp. 99—103; deliberările dela Cuci se găsesc păstrate la Bibl. Nat., Paris, f-fr-9525. (Vom cita de aci înainte Biblioteca Națională, Paris, B. N. P.).

3) Buchon, *o. c.*, pp. 331—332 : „il principe di Vallachia et quello di Moravia (Moldavie) veniano sempre in aiuto nostro poiché gia con loro è stato trattato per via del arcivescovo di Vallachia, il quale è gugino carnale del patriarcha de Servia”.

ducelui de Nevers ideea de a crea un ordin cavaleresc, un instrument disciplinat de luptă, sau să facă apel la ajutorul unui ordin existent ¹⁾.

La începutul anului 1615 frații Pietro și Giovanni Petrignani Sforza au încercat să înființeze la Roma un ordin cavaleresc (*ordre de chevalerie*) cu misiunea de a lupta împotriva necredincioșilor ²⁾. Această încercare a fraților Petrignani a fost bine primită la Roma. Cardinalii Bandino, Eusebio, Mellini și Vessalo, remit Papei Pavel al V-lea statutele noului ordin, cu recomandările cele mai călduroase ³⁾. Lipsindu-le însă fondurile necesare fraților Petrignani, numiți de către ambasadorul francez la Roma, Denis Marquemont „des personnes fort ordinaires”, proiectul acesta începe să fie uitat ⁴⁾.

Ocazie fericită pentru ducele de Nevers !

El invită prin Chateaubault, omul lui de încredere dela Roma, pe Giovanni Battista Petrignani, la Paris ⁵⁾, unde în August 1618, cad de acord asupra organizării noului ordin cavaleresc și tipăresc statutele Ordinului în limba franceză și italiană, hotărînd ca el să poarte numele de „Militia Christiana” (*Milice Chrétienne*) ⁶⁾.

În drum spre Viena, unde trebuia să aibă loc ceremonia solemnă de constituire a Miliției Creștine, ducele de Nevers și Petrignani se opresc la Olmütz, în Moravia, la contele Altheim, prietenul ducelui. Valentin Homonnay, unul dintre cei mai entuziasmați dintre viitorii membri ai Ordinului, este în cel mai strict secret invitat la aceste convorbiri ⁷⁾. Ducele de Nevers, Petrignani și contele de Altheim, își împart aici sferile de influență. Se hotărăște astfel ca ducele francez să fie șeful Ordinului în

1) *Le véritable père Joseph capucin*, Saint Jean de Maurienne. 1704, p. 230 ; C. Hannotaux, *Le père Joseph*, Paris, 1873, p. 118.

2) Memoriul lui Pasqualino Pastoriccchio, B. N. P. Ms. 4723, f. 114.

3) Scrisoarea cardinalului Bandino se află reprodusă în memoriul manuscris *Riposta alle objectioni sparse contro gli Petrignani*, B. N. P. Ms. 4704, f. 108.

4) Scrisoarea ambasadorului francez adresată regelui Ludovic al XIII-lea, 29 Iunie 1618, B. N. P. Ms. 7082, f. 272.

5) B. N. P. Ms. 7082, f. 272.

6) *Articles de la fondation de l'Ordre et Milice des chevaliers nouvellement institués...* Paris, 1618, 14 p. ; *Capitoli per la nuova Militia de cavalieri*, Paris, 6 p.

7) B. N. P., Ms. 4703, f. 89, f. 15.

Italia, iar contele de Altheim să rămână cu răspunderea organizației Ordinului în părțile sud-est europene ¹⁾.

Ceremoniile de fondare ale Ordinului au avut loc cu mult fast la Viena (8 Martie 1619), în prezența împăratului Mathias și a arhiducelui Ferdinand.

După slujba religioasă, cavalerii noului ordin se adună într-o piață bogat pavozată pentru această ceremonie. Pământul este acoperit cu un prețios covor oriental, iar careul este închis cu panglici de mătase. La începutul ceremoniei, contele de Altheim, ca cel mai bătrân dintre cavaleri, primește jurământul ducelui de Nevers, înmânându-i insignele Ordinului, crucea și colierul. La rândul său, ducele de Nevers predă celorlalți cavaleri, crucea și colierul Miliției Creștine. După ce cavalerii au depus jurământul pe sfânta Evanghelie, scot săbiile și taie panglicile de mătase ce închid carcul, arătând în felul acesta simbolic că nimic nu-i va putea împiedeca să realizeze misiunea Ordinului. În biserica Sfântului Ștefan urmează o altă ceremonie, mai scurtă. Ducele de Nevers se adresează fiecărui cavaler cu următoarea formulă : „*Te recipimus in ordinem Equitem Militiae Christianae sub titulo B. Virginis et S. Michaelis, ut ipsorum intercessione Sancta Trinitas te confirmet in gloria nominis sui, ad pacem christianorum et liberationem eorum qui sunt oppressi ab infidelibus* ²⁾).

Nunțiul papal se grăbește să trimită la Roma un „*Catalogo de' principi et cavalieri ch'anno presso la croce a Viena il Venerdì otto di marzo 1619*”. În fruntea cavalerilor cu gradul de Mare Cruce (*Gran Croce*) figurează Radu Șerban, „Il Principe di Valachia”, iar printre cavalerii de „*Seconda Croce*”, este menționat „Il Sig. Petrasco Vaivoda” (Nicolae Petrașcu). ³⁾

1) *Actul de constituire delu Olmütz*. B. N. P., Ms. 4273, f. 95; *Riposta*, B. N. P., Ms. 4823, f. 108; *Extraicts des registres de l'Ordre de la Milice Chretienne*, B. N. P., Ms. 4823, f. 2.

2) *Sommaire de l'institution de l'Ordre de la Milice Chretienne, erigé à Vienne en Autriche le Venerdy VIII jour de Mars mil six cens dix neuf*, f. 1, 7 p.; *Mercur françois*, 1619, p. 228; Fr. Ch. Khevenhiller, *Annales Ferdinandei*, Leipzig, 1721, I, pp. 711—14; *Theatrum Europaeum*, I, p. 307; vezi și P. Helyot, *Histoire des Ordres*, Paris, 1718, p. 354; Mgr. Crosnier, *Les congrégations religieuses dans la diocèse de Nevers*, Nevers, 1877, p. 474.

3) B. N. P., Ms. 4723, f. 122.

Un alt raport italian arată prezenți pe „Radulfo *Baivoda*” și „*l'illustrissimo Petraschi, figlio del già Michele Vaivoda*”, la ceremoniile amintite dela Viena ¹⁾.

În aceeași zi optsprezece cavaleri ai Miliției Crestine semnează *l'Acte de l'acceptation des Statuts*, care s'a păstrat în fondul de manuscrise franceze ale Bibliotecii Naționale din Paris ²⁾.

O atenție deosebită se pare că a fost acordată lui Radu Șerban, care semnează cel dintâi actul de adeziune; după semnătura sa urmează aceea a ducelui de Saxa, a contelui Giovanni Vincenzo Arco, a contelui Puchheim și a lui George Homonnay ³⁾, omul de încredere al lui Pazmany ⁴⁾. Un alt membru prominent al Ordinului a fost Henri du Val, conte de Dampierre, intermediarul dintre ducele de Nevers și contele de Altheim, care știa să mănuiască mai bine spada decât pana, mărturisind sincer într-o scrisoare: „bonus latinus non sum” ⁵⁾. Chiar regele Sigismund își dă adeziunea ⁶⁾, iar arhiducii Leopold și Ferdinand — viitorul împărat — erau și ei în strânse relații cu Miliția Creștină ⁷⁾.

În bogata corespondență a ducelui de Nevers se găsesc și scrisori ale lui Gaspar Graziani ⁸⁾, care frecventa la Viena casa contelui de Altheim și care l-a inițiat probabil în planurile mărețe ale ducelui de Nevers.

Gaspar Graziani, deși se afla în serviciul diplomației turcești, își oferea fără scrupule serviciile sale fondatorului Miliției

1) B. N. P., Ms. fondul Dupuy, 662, f. 289—290, publicat și de Th. Holban, *op. cit.*, pp. 105—108.

2) B. N. P., Ms. 4723, f. 2; vezi și Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, Supl. I, p. 187; A. Mesrobeanu, *Nuovi contributi sul Vaivoda G. Graziani*, *Diplomatarium italicum*, III, p. 190: „sono capi il S. Duca di Nivers, il Principe Radulio di Valachia, et il Sr. Conte d'Altan”.

3) Pentru adeziunea nobililor înșirați mai jos, vezi: B. N. P., Ms. 4723, f. 2, și col. Dupuy, 662, f. 289.

4) G. Szekfü, *Bethlen Gábor*, Budapest, 1920, pp. 61—63.

5) B. N. P., Ms. 4703, f. 38.

6) B. N. P., Ms. 4703, f. 95; 4723, f. 173; 4713, f. 91; 4094, f. 25; 4723, f. 23; A. Theimer, *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae*, Roma, 1893, III, p. 374.

7) B. N. P., Ms. 4703, f. 131, f. 135.

8) Sunt și două scrisori turcești, semnate de G. Graziani, prin care contele de Altheim este autorizat să construiască o biserică la Krems, B. N. P., Ms. fr. 4664, f. 89—90.

Creștine, asigurându-l că a avut întotdeauna cele mai bune sentimente pentru națiunea franceză, întreținând relațiuni cordiale cu Salignac și cu de Brèves, ambasadorii Franței la Constantinopol. În scrisoarca sa, datată din Viena la 5 Octombrie 1618, menționează pe contele de Alheim și pe Marcones (Marconnet). „*per dare relatione tale della persona mia a Vostra Signoria illustrissima*”¹⁾.

Marconnet este cunoscutul curier al Miliției Creștine și omul de încredere al lui Père Joseph, trimis în misiune confidențială în Polonia, pentru a găsi aici adeziuni pentru lupta împotriva Turcilor²⁾.

Deși Dionisie Rali, „arcivescovo di Valachia”, nu figurează printre cavalerii Ordinului, — avea vârsta de 80 de ani și era chinat de sciatică, — totuși ducele de Nevers se simte obligat să-i remită prin Giovanni Battista Petriguani 22 bani de aur franțuzești, pentru servicii aduse Miliției Creștine³⁾.

Ducele de Nevers a intrat probabil în legătură cu Radu Șerban tot prin Dionisie Rali. Fostul Domnitor al Țării Românești cunoștea dealtfel de mult pe contele de Alheim și pe George de Homonnay, exponent al nobilimii catolice din Transilvania. El a luat parte la încercarea săngeroasă a lui Homonnay de a înlătura pe Gavril Bethlen, sperând să redobândească cu această ocazie scaunul Țării Românești⁴⁾. Gaspar Graziani a fost și el la curent cu planurile lui Radu Șerban. Așa, scrie la 10 Ianuarie că Radu Șerban n'a vrut să urmeze sfatul ce i-l dase în casa

1) B. N. P., Ms. 4703, f. 87; publicat de Buchon, *o. c.*, I, pp. 291—02; E. Georgescu, *o. c.*, pp. 340—41; N. Iorga, *Un conseiller byzantin...*, p. 101.

2) B. N. P., Ms. 4723, f. 59; G. Bentivoglio, *La rinziatura di Francia* Florența, 1863, p. 1101; corespondența lui Marconnet cu nobilimea din Polonia se găsește păstrată în fondul de manuscrise al bibliotecii din Carpentras, 1816. P. 1. VIII, t. 1; a reușit să câștige și pe Cazaci. B. N. P., Ms. 4703, f. 38.

3) Chitanța a fost publicată de N. Iorga în *Un conseiller byzantin de Michel le Brave*, p. 102.

4) Pentru aceste frământări vezi studiul bine documentat al d-lui A. Mesrobianu, citat deja, p. 168; introducerea d-lui A. Veress în volumul al IX-lea din *Documente*; Szekfű, *o. c.*, pp. 90—1; N. Iorga, *Studii și Documente*, București, 1902. IV, p. CXXXIX; Hurmuzaki, *Documente*, IV.1 și IV.2; I. Moga, *La comesa fra Gabriele Bathori e Radu Șerban*, *Diplomatarium italicum*, III, pp. 42—125.

contelui Altheim de a-și amâna expediția nefericită¹⁾. Infrângerea suferită nu-l descurajează. La 22 Aprilie 1617, se știa la Veneția că Radu Șerban, contele de Altheim și Homonnay, se întâlnesc zilnic în vederea planurilor comune²⁾.

Aspirațiile acestor trei dușmani neînduplecați ai lui Gavril Bethlen vor fi canalizate în Miliția Creștină, primind prin înființarea acestui ordin un puternic impuls și o încurajare hotărâtoare.

Solemnitățile înființării ordinului Miliției Creștine au fost mult comentate în lumea creștină. Marco Aurelio Scaglia încerca chiar să găsească în Sfânta Scriptură pasagii care ar fi prevestit înființarea Miliției Creștine³⁾, iar Pasqualino Pastorichio scria un „discorso intorno l'inventione dell'ordine... della Militia Christiana”⁴⁾. Nu lipsesc nici producțiile poetice. Păre Joseph preamărește noul ordin de cavaleri în a sa poemă „Turciade”⁵⁾, iar Claude Billard dedică aceluiași ordin, poema „Sanctae Militiae sacrique belli in Turcos prognosticon”⁶⁾.

Noul ordin nu fusese încă oficial recunoscut de curia romană, însă nunciul papal Bentivoglio primise dela cardinalul Scipio Borghese asigurarea că Papa va acorda toată solicițundinea acestui ordin de cavaleri⁷⁾. Un sprijin prețios găsea Miliția Creștină la Roma în persoana ambasadorului Franței, de Marquemont⁸⁾.

Cu toate acestea noul ordin întâmpina dificultăți neașteptate.

Miliția Creștină, urmărind eliberarea popoarelor balcanice de supt stăpânirea turcească și dorind, în mod firesc, să recruteze cât mai mulți aderenți din aceste regiuni, nu avea posibilitatea să ceară cavalerilor ortodocși să treacă la catolicism. Acest

1) Hurnuzaki, *Documente*, III, p. 88.

2) Mesrobeanu, *o. c.*, p. 169. 2 ... il Generale Altain, Humanai et Radulio Vaivoda convenghino giornalmente per consultarsi fra di loro per le cose di Transilvania”.

3) B. N. P. Ms. 4704, f. 79.

4) B. N. P. Ms. 4704, f. 79.

5) L. Dedouvres, *De patris Josephi Turciados*, Angers, 1894, p. 36.

6) B. N. P. Ms. 4724, f. 116; vezi C. Göllner, *Planul de Cruciadă a ducelui de Nevers și răsunetul lui în poezia vremii*, pp. 351—361.

7) Bentivoglio, *o. c.*, 1674.

8) Bentivoglio, *o. c.*, 1161.

ordin nu putea să fie mai puțin tolerant decât Turcii înșiși, împotriva cărora trebuiau să se lupte. Nu se făcea, deci, nici o deosebire de credință. „Toutes sortes de nations pourront estre reçues en la dite fondation”, specificau statutele Ordinului ¹⁾.

Accasta era inadmisibil pentru Papalitate!

Cardinalul Mellini, care răspunde în numele Papei la memoriul prezentat de contele de Arco, însărcinat cu aceste tratative la Roma, cerea în modul cel mai categoric ca toți cavalerii Ordinului să fie de religie romano-catolică, urmând ca ceilalți, de altă religie, să fie imediat excluși ²⁾. De aceeași intransigență romană s'a lovit și Mihai Viteazul. Contribuția lui decisivă la armată a fost binevenită Ligii Sfinte, însă când Voievodul a cerut, ca și Sigismund Băthori, subvenții bănești dela Roma, i s'a pretins să treacă mai întâiu la religia catolică ³⁾.

Postulatele cardinalului Mellini periclitau însăși existența Ordinului și puteau avea urmări grave, ca : 1) renunțarea din partea Sârbilor, Grecilor și Albaezilor de a mai colabora cu Ordinul și 2) excluderea lui Nicolae Petrașcu și Radu Șerban din Miliția Creștină. Contele de Altheim convoacă atunci în grabă, la 3 Septembrie 1619, pe membrii districtului oriental, ca să ia atitudine în fața exigențelor romane. După lungi deliberări, contele de Altheim a fost însărcinat să ceară dela curia romană să renunțe la acest postulat, precum și să facă apel la intervenția împăratului Ferdinand, pentru ca acesta „să pună în vedere că prin menținerea clauzei amintite, principii Radu Șerban și Nicolae Petrașcu ar fi excluși din Ordin și că, prin aceasta, ar cădea speranța eliberării domniilor și țărilor de religie ortodoxă” ⁴⁾. În

1) *Articles de la Fondation*, II.

2) *Riposta del Card. Mellini*, B. N. P., Ms. 4723, f. 139 „l'esclusione de caduno che non si conformi in tutto alla catolica fede”.

3) *Hurmuzaki, o. c.*, IV, 38.

4) *Hotărârile districtului oriental*, B. N. P., Ms. 4703, f. 104—105 „ut papa a dicta clausula remittat, ponendo Suae Regiae Mti. in considerationem quod per subsistentiam dictae clausulae vel Graeci exponuntur manifesto periculo, vel principes Radulius et D. Petrașco excluderentur ab Ordine, unde per consequens caderet spes liberandi regna et provincias descriptas in praedictis litteris, ut quae graecae fidei sunt”.

acelaş sens trebuia să intervină şi contele de Arco la Roma ¹⁾, subliniind din nou importanţa adeviziunii lui Radu Şerban şi a lui Nicolae Petraşcu la Miliţia Creştină.

Intre timp, ducele de Nevers începe pregătirile pentru lupta împotriva Turcilor.

Îşi strânge informaţiile şi primeşte memoriile amănunţite asupra efectivelor armatei necesare, în vederea începerii campaniei mult aşteptate. Un memoriu arată că ar fi necesar: trei regimente de cavalerie germane, valone sau franceze, a o mie de oameni fiecare şi trei regimente de infanterie — germane — a trei mii de soldaţi. Grosul trupelor urma să fie recrutat de contele de Homonnay şi anume: 60.000 călărime şi 3.600 pedestriime; în cecace îl priveşte pe Radu Şerban, acesta comanda 4.000 de călăreţi şi 3.600 de pedestraşi ²⁾.

Atât ducele de Nevers cât şi contele Altheim arătau o bunăvoinţă deosebită lui Rađu Şerban. Se pare că ambasadorul Franţei la Constantinopol a fost pus în curent asupra planurilor lui Radu Şerban, ştirile transmiţându-se printr'un cod special în care Moldova era numită „compas”, iar „la plume” însemna Ţara Românească ³⁾. Radu Şerban spera în sfârşit să-şi vadă visul împlinit: anume acela de a redeveni, măcar la bătrâneţe, Domnul Ţării Româneşti. El se simte îmbărbătat, ştiind că are acum „fraţi”, din acelaş ordin, în întreaga creştinătate, ceea ce imprudentul său secretar se grăbeşte să vestească în Polonia că Domnul său va ajunge în scurt timp, „*in altro e piu fiorito stato*” ⁴⁾.

Astfel de scrisori au fost fatale pentru Radu Şerban. Mai multe scrisori trimise de către secretarul lui Radu-Vodă în Polonia, sunt interceptate la hotarele Transilvaniei şi trimise Marelui Vizir care, din conţinutul lor şi mai ales din pasagiul pri-

1) *Instrucţiuni pentru contele Arco, din Ianuarie 1620*, B. N. P., Ms. 4704, f. 3, „*verum cum in consilio praclicti fuissent III. Dui. Radulius Walachias Transalpinæ princeps, etc. Nikolaus Petrasko, Waiwoda graecae fidei*”; vezi şi *Ragionamento presentato a S. Sta per il conte d'Arco*, B. N. P., Ms. 4723, f. 135.

2) *Memoire sur l'Étast de la quantité de cavalerie et infanterie pour faire évoluer ces peuples*, B. N. P., Ms. 4727, f. 53.

3) B. N. P. 4720, f. 20.

4) Hurmuzaki, *Documente*, IV,1, p. 587.

vitor la noul ordin cavaleresc, bănuia o mare conspirație împotriva Imperiului otoman¹⁾.

Ambasadorul austriac, Hans de Molart, încearcă să pună capăt acestor întâmplări, pretinzând că el, personal, nu știe nimic și că Împăratul nu se amestecă în treburi bisericesti, căci n'ar fi permis niciodată lui Radu Șerban să intre într'un astfel de ordin. Prudentul diplomat austriac atrage însă cercurilor conducătoare atenția, în raportul său, că fostul Domnitor s'a compromis cu astfel de scrisori și că n'ar fi momentul de a-l recomanda din nou pe Radu Șerban²⁾.

Moartea lui Radu Șerban (13 Martie 1620), pune capăt unei vieți zbuciumate. El a fost înmormântat la Viena, în catedrala Sfântului Ștefan³⁾, unde, cu doi ani înainte, depusese jurământul solemn de intrare în Miliția Creștină.

Toate speranțele Ordinului se îndreptau acum spre Polonia, unde domnea un fel de rege-misionar, Sigismund al III-lea, care și manifestase mai de mult simpatia pentru Miliția Creștină. La Varșovia, ducele de Nevers reușește să câștige pentru noul ordin floarea nobilimii poloneze: Andrei Lipsky, vice-cancelarul regatului, Martin Liszowski, Tarnowski, Ștefan Lubomirski, Ioan Konawski și ducele de Zbaraș. Cel mai devotat aderent al Miliției Creștine a fost însă Samuil Korecki, dușman neînduplecat al Turcilor.

Korecki scria, la 12 Decembrie 1618, ducelui de Nevers: „am aflat că Excelența Voastră face pregătiri pentru a începe lupta împotriva Turcilor, în primăvara viitoare. Mă veți găsi, Excelență, totdeauna gata să vă servesc. Cazacii sunt gata să înceapă campania cu nutăurul de luptători pe care îl doriți⁴⁾”.

Ducele de Nevers, dorind să atace pe Turci prin Moldova, cere confidentului său polon lămuriri asupra posibilităților mi-

1) Hurmuzaki, *Documente*, IV, 1, p. 587.

2) Hurmuzaki, *Fragmente din Istoria Românilor*, București, 1900, III, p. 96.

3) Veress, *Documente*, IX, p. 213.

4) B. N. P., Ms. 4703, f. 95; *ibid.*, 4723, f. 173; *ibid.*, 4713, f. 91; *ibid.*, 4694, f. 25; *ibid.*, 4723, f. 93; *ibid.*, 4703, f. 101; *ibid.*, 4703, f. 118; pentru atitudinea Poloniei și ecoul Miliției Creștine în Polonia, vezi și Szelagowsky, *Słask i Polska wobec powstania ezkiego*, Lwow, 1904, pp. 67—70.

litare ale acestei provincii. Iată ce răspunde Korecki : „Moldova va furniza nu numai alimente suficiente pentru o armată foarte puternică, fiind provincia amintită prea bogată în tot felul de vite și alte provizii, pacinică și pusă în valoare, va putea da în fiecare lună și o sută de mii de sechini și 15.000 de luptători, oameni foarte îndemânațeci și obicinuiți a lupta contra Turcilor. Țunurile se vor găsi în mare cantitate în amintita Moldovă și în cetățile dunărene”¹⁾.

Domnul Moldovei era Caspar Graziani, care și-a manifestat mai de mult bunele sentimente față de ducele de Nevers. Un denunț al intrigantului principe al Transilvaniei, Gabriel Bethlen, confirmă că Graziani ar fi fost membru al Miliției Creștine²⁾. În acest sens, raportează și Achille d'Harlay, ambasadorul Franței la Constantinopol : „Il m'a fait beaucoup de protestations de fidélité envers la Chrétienté et je le tiens pour l'homme qui servirait au dessein, dont il se bruit tant, de Monsieur de Nevers”³⁾.

Spre a-și arăta zelul de luptător pentru cruce și spre a-și creia un titlu de recunoștință din partea Creștinătății, Caspar Graziani măcelărește până la unul delegația turcească care îi aducea mazărea; după care pornește spre capitala țării „repezindu-se în Iași și a turbat târgul asupra Turcilor și unde pe care i-au apucat vremea, acolo i-au omorât. Mulți dintre Turcii cu arme se închideau în pivniți de se apărau”⁴⁾.

Răscoala sa, el o prezenta ca o luptă pentru Creștinătate și se adresează Papei, cerându-i ajutor pentru continuarea luptei :

1) B. N. P. Ms. 4722 „iay entendu que V. E. faisoit lever des gens de guerre contre les Turcs en laquelle V. E. me trouvera tousiours de la servir... les Cosacques seront prestes de se mettre en campagne avec telle quantité quelle desirera”.

2) B. N. P. Ms. fr. 4722 „pour les vituailles elle en fournira non seulement a suffisance pour une très puissante armée, estand ladiete Province abondante an toute sorte de bestial at autres provisions a ce necessaires, mais encore estant paisible et remise en valeur pourra fournir tous les mois cent mille sequins et quinze mille combattants, gens fort adroits et accoustumer de combattre contre les Tartares”.

3) N. Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, Gotha, 1900, III, p. 371.

4) B. N. P. Ms. fr. 16149, f. 36; vezi Hurmuzaki, *Documente*, Supl. I, 1848.

5) Miron Costin în Kogălniceanu, *Ietopisește*, ed. 2-a, I, p. 270.

însă ca Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, va primi și el, în loc de un ajutor efectiv, promisiuni și asigurări de simpatie ¹⁾.

Nu era părăsit de prietenii săi poloni și de Korecki, animatorul luptei împotriva Turcilor. La 12 Septembrie, oastea de cruciată era la Țuțora. Prima ciocnire fu prielnică oștilor, dar un contra-atac tătăresc a fost fatal și a decis de soarta bătăliei. Moldovenii și mercenarii polonezi părăsesc pe Gaspar Graziiani și fug în spre Carpați. Pe drum, el este ucis de ai săi.

Așa se sfârșește viața aventuroasă a lui Gaspar Graziiani, Domnul Moldovei, duce de Naxos și duce de Paros ²⁾.

Ar fi greșit să vedem în Miliția Creștină singurul factor ce a determinat răscoala lui Gaspar Graziiani și expediția polonă din Moldova. Legăturile lui Gaspar Graziiani cu cavalerii ordinului ducelui de Nevers ne permit însă să întrevădem o cauzalitate în desfășurarea evenimentelor și să simțim o idee călăuzitoare, care dă un sens sfârșitului vieții unui aventurier.

Privită prin prizma năzuințelor Miliției Creștine, lupta dela Țuțora apare într'o lumină nouă — poate falsă — care dă însă contururi hotărâte unui episod din Istoria Românilor.

*

Războiul de treizeci de ani a schimbat precoc **parea** principală a Miliției Creștine: lupta împotriva Turcilor.

Încă dela 28 Decembrie, marele mareșal al Poloniei își exprimă îngrijorarea că amestecul Miliției Creștine în Războiul de treizeci de ani o va îndepărta de la proiectele sale inițiale de luptă (il disegno così nobile andarse per poca cosa in fumo ³⁾).

Va fi destinul tragic al Miliției Creștine să ajungă un instrument de partid, amestecându-se în rivalitățile politice, cu aspect religios, din Germania. Interesele divergente ale membrilor Ordinului, cari urmăreau fiecare proiectele lor particulare, sperând să se folosească de Miliția Creștină pentru realizarea lor, vor

1) Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 389.

2) E. Wassenberg, *Gestorum Vladislai IV*, Danzig, 1643, I, pp. 63—66; vezi și studiul bine documentat al d-lui N. I. Bejenaru, *Gaspar Graziiani, Cercetări istorice*, Iași, 1925, pp. 81—86.

3) B. N. P. Ms. 4703, f. 108.

putea fi subordonate unui ideal comun, atât cât Ordinul va rămâne fidel idealului său de a lupta împotriva necredincioșilor și nu împotriva ereticilor. În momentul în care curia romană va degrada Miliția Creștină, transformând-o într'un instrument de partid politic, tendințele divergente ale cavalerilor de naționalități diferite se vor manifesta în mod forțat, entuziasmul va dispărea și Ordinul va fi uitat.

C. GÖLLNER

O SCRISOARE INEDITĂ A LUI WILLIAM WAKE,
ARHIEPISCOP DE CANTERBURY, CĂTRE NICOLAE
MAVROCORDAT

La 14 Iulie 1723, Nicolae A. Mavrocordat termina astfel lungul post-scriptum al unei scrisori către patriarhul de Ierusalim, Chrysant Notaras: „Am văzut ce societate faci Fericirea Ta în Neochorion cu preotul ambasadorului Englezilor ¹⁾. Avem și noi corespondență cu un arhiepiscop de Canterbury, anume William, și ne scriem unul altuia; care este unul din cei mari de acolo, și ni-a trimis chiar și unele cărți și se vede din multe semne că e filelin” ²⁾.

Acest corespondent englez este William Wake, titularul scaunului primat al Angliei între anii 1716—1737. Este mai ales cunoscut pe continent prin rolul său în istoria negocierilor de unire întreprinse în secolul al XVIII-lea de „Non-Jureurs” englezi pe lângă ierarhia ortodoxă greacă.

Tratativele durau de 10 ani, când Thomas Payne, confesorul ambasadei britanice la Constantinople, informează pe arhiepiscopul de Canterbury. Prelatul făcu atunci cunoscut lui Notaras, care tocmai îi trimisese două din lucrările sale, că „Non-Jureurs” constituiau în biserica anglicană o dizidență religioasă și politică fără mandat ³⁾.

1) Este vorba de Thomas Payne; cf. scrisoarea lui Chrysant către William Wake, cu data de 19 Ianuarie 1727, Mansi, *Amplissima coll. conc.*, t. 37, pp. 597—598.

2) E. Legrand, *Bibliothèque grecque vulgaire*, t. IV, Epistolaire grec, p. 173, no. 126, și N. Iorga, *Documente grecești în Hurmuzaki, Documente privitoare la istoria Românilor*, vol. XIV, part. II, pp. 886—887, nr. DCCCLIX.

3) Scrisoarea lui Wake a fost publicată în original de către L. Petit în Mansi, *Amplissima coll. conc.*, t. 37, pp. 591—594; George Williams a introdus

Correspondența lui Wake cu Nicolae Mavrocordat formează un alt capitol al relațiilor cu continentul. Nimeni nu și-a dat până acum ostencala de a verifica starea în care se găsesc conținutul și valoarea acestor scrisori, cercetând fondul Wake dela Christ Church Library din Oxford ¹⁾.

Poate nu mai rămâne din ele nimic, poate se reduce la una sau două scrisori: în domeniul înaltelor relații, amorul propriu a făcut repede să se transforme o întâlnire în prietenie.

Așteptând cercetarea, putem publica o scrisoare din această corespondență, ajunsă la noi pe aceeași cale ca și scrisoarea lui Le Quien către Mavrocordat ²⁾.

Scrisoarea pe care savantul dominican o adresa la 13 Noiembrie 1724 Prințului, spre a-i mulțumi că-i trimisese în omagiu opera „*De Officiis*”, a fost găsită de N. Iorga în *Marc. ital.* XI, 54. Codicele vine dintr'o copie transcrișă pe pagina finală a unui exemplar din „*De Officiis*”, în posesiunea unui oarecare Niccolò Franceschi. Dar un splendid exemplar al lucrării, ediție din Leipzig, 1722, păstrat în Biblioteca Institutului Francez de Studii Bizantine din București, conține tocmai, în aceleași condițiuni, scrisoarea lui Le Quien. Textul este identic, afară de un spațiu liber pentru „Grecie” și două greșeli de elisiune, care trădează un copist puțin familiarizat cu limba franceză. Identitatea celor două exemplare este deci mai mult decât probabilă. Cel dela Institutul bizantin are la urmă, deasupra titlului, literele P. D. W. în aur, care ar trebui să se lămurească.

Dar aceasta n'are, de altfel, decât mică importanță pentru noi. Ce interesează mai mult este prezența, pe recto și verso paginei lăsate în alb, dela început -- de o altă mână și scrisă de două ori (vezi mai jos) -- a unei scrisori „*Illustrissimi et Reverendissimi*

versiunea engleză în cartea sa, *The orthodox Church of the East in the eighteenth century*, London, 1868, LV și urm. Asupra întregii acestei chestiuni, în afară de această din urmă lucrare, se va putea recurge la L. Petit, *Entre anglicans et orthodoxes au début du XVIII-ème siècle. Échos d'Orient*, 1905, VIII, 321 sq. și I. Karmiris, *Ορθοδοξία και Προτεσταντισμός*, Atena, 1937, I, 318 sq.

1) G. Williams, 1. 1. LV.

2) N. Iorga, *O scrisoare a lui Le Quien către Neculae N. Mavrocordat în Arhiva, Organul societății științifice și literare din Iași*, Anul X, 1899, pp. 132

Archiepiscopi Cantuariensis”, pe care o publicăm chiar aici. Evident, ea figurează în acest loc, pentrucă face aluzie la „*De Officiis*”.

Au existat deci mai multe exemplare — cel puțin două — care înfățișau una sau alta din aceste scrisori, dacă nu pe amândouă. Inițiativa primei transcrieri nu poate veni decât dela Mavrocordat sau dela altă persoană din jurul său, interesată să facă cunoscute atestări atât de măgulitoare.

Scrisoarea Primatului Mării Britanii confirmă primirea a două manuscrise, un Ioan Klimax și cele Patru Evanghelii, precum și o scrisoare a prințului. Redactată într'un stil cu totul bisericesc, ea nu nesocotește expresiile banale ale genului. Se vor găsi, poate, într'o zi aceste codice despre care e vorba, și care par a fi purtat un ex-dono: „ *tuo nomine insignitos*”.

Ar rămânea să se fixeze data acestei scrisori și împrejurările în care cele două personaje au legat relații. Desigur după 1719, data apariției operei „*De Officiis*”, probabil la 1722, data celei de a doua ediții, pe care Nicolae l-a trebuit mai ales s'o răspândească din cauza traducerii sale latine; ea se va fixa cu destulă siguranță în jurul anilor 1723—1724.

Pe de-o parte, în adevăr, Wake pare să fi avut această lucrare înainte de trimiterea manuscriselor. Pe de altă parte, tonul în genere al scrisorii nu presupune relații prea vechi.

Cât despre originea raporturilor, totul te face să crezi că ele au început sau cel puțin s'au prelungit sub semnul cărții. Scrisoarea lui Nicolae către Chrysant face să se bănuiască, cea a lui Wake o confirmă. Catalogul bibliotecii Prințului ¹⁾ atestă un număr destul de mare de ediții engleze biblice, clasice, creștine, la Londra, Cambridge și Oxford, dintre care mai multe au putut trece printre *μερικὰ βιβλία* despre care s'a vorbit mai sus.

Alții să determine dacă se poate ști mai mult în această privință.

JEAN GOUILLARD

1) Asupra acestui catalog, N. Iorga, *Catalogul bibliotecii lui Constantin Mavrocordat*, *Analele Acad. Rom.*, seria II, tom., XXXVII, *Memoriile sect.*, 1st., 85 sq. *passim*.

Epistola III : et Rdssimi Archiepiscopi Cantuariensis Totius Angliae Primatis.

Serenissime Princeps Domine in H-to Colendissime.

Post longa itinera variosque errores terrâ marique superatos, salvi tandem ad manus meas pervenerunt, quos ad me mittere dignata est Celsitudo Tua, libri manuscripti, benevolentiae erga me Tuae insigne monumentum, munus Principe dignum, bibliothecae meae perenne decus et ornamentum. Ut enim taceam quanti sit pretij egregium illud Io : Climaci exemplar ; quis satis aestimare poterit praeclarum Quatuor Evangeliorum Apographum ? Librum ipso sui aspectu venerandum ; antiquitate, elegantia et post tot seculae, suo etiam nitore plurimum suspiciendum. Ego verò Serenissime Princeps uti eâ qua par est gratitudine haec contemplor ; ultra tamen suum erga me favorem, illustri hoc pignore mihi confirmatum longè praefero, eumque et spero et voveo perpetuum futurum. Quid enim gratius, quid honorabilius mihi accidere potuit, quam a tam Illustri tam erudito Principe compellari, et in aliquam Tuae benevolentiae partem admitti ? Hoc etiam apud posteros gloriam mihi conciliabit ; cum viderint hos tanti pretij libros Tuo nomine insignitos ; mihi que a te tam longè a nobis dissito, tam alto supra me fastigio elevato benignè missos.

Etiam litteras Seren : V-ae gratus exosculor, et inter pretiosissima ejusdem generis *κειμήλια* conservandas curabo, ut cum aliud nihil Tuo dignum fastigio rependere valeam, gratum saltem animum mihi non defuisse ostendam. Ἔστι γὰρ κανὼν εὐπορίας ἢ ἐκάστου δύναμις, τῇ γὰρ προαιρέσει μετρεῖται τὸ πρᾶγμα, uti Te Magistro ex aureo Tuo *περὶ καθηκόντων* libro edidici ¹⁾. ἀφειλή δέ ἐστιν ἢ ἐτῶ ὄν καταβληθεῖσα χάρις καὶ ἡ ἀντίδοσις χρέος ἀπαραίτητον ²⁾. — Ἐὐν δὲ εὖ πεπονήτοτα βραβύμως ἔχειν περὶ τὴν ἀντέκτισιν τῆς χάριτος, παρανομία ἀνακρὺς ἐστὶ ³⁾.

Vides Princeps Buditissime quantum ex Tuis monitis profecerim, quamtumque Tibi debeam, qui eodem tempore et beneficarium me Tibi obstrictissimom reddis, et quomodo pro

1) Ed. diu Leipzig. 1722. cap. XVI. p. 137. II. 11—12.

2) *Ibid.*, p. 147. II. 6—7.

3) *Ibid.*, p. 147. II. 4—5. Citația greacă și cuvintele latine înglobate în ea sunt scrise de altă mână și cu altă cernelă decât restul textului.

tantis Tuis beneficijs in hac mea mediocritate gratum me Tibi ostendam sapientissimè instruis. Deficiunt vires, negat me fortuna mea tanto Principi ἀντίδωρον offerre.

Quod unicè restat animi retributio nunquam deerit; qui nec benignitatem Tuam apud homines deprædicare cessabo; nequè à Deo honorum omnium largitore precibus exorare, ut Te populo Tuæ (sic) Ecclesiae Suæ diutissimè conservet, gratiâ sua salutarî cumulare dignetur, quâ et magno alijs Principibus exemplo vivas et cum tandem Te Tua fata vocaverint, (summus quippe viris non minus, quàm nobis inferioris subsellij hominibus aliquando moriendum :) pro eo, quò hic ornaris diademate, æternam in coelis coronam accipias, per merita et intercessionem Beatissimi Servatoris Nostri Jesu Christi cujus Te protectioni humiliter commendo, utque me inter devinctissimos Tuos clientes annumerare pergas, ex animo voveo; Hec (sic) optat, hæc efflagitat

Serenissime Princeps

Celsitudinis Tuæ

Humillimus in H-to servus

W. Cant.

O NOUĂ LISTĂ A EPISCOPIILOR CATOLICI DIN MOLDOVA.

Găsind o listă a episcopilor catolici din Moldova în Archiva Congregației „de Propaganda Fide” din Roma ¹⁾, am crezut că ar fi bine s'o public, confruntând-o cu listele similare, vechi sau nouă, mai cunoscute, pentru a putea servi la o eventuală completare a lor. Nu e iscălită, nici datată. Ultima numire de episcop de care aminteste e din 28 August 1849. Ținând seama și de locul unde a fost pusă în volum — începutul anului 1850 — e foarte probabil că lista a fost întocmită în 1849.

În general, datele din ea corespund cu acelea din listele publicate, dar găsim între ea și acestea din urmă unele deosebiri considerabile. Ea pomeneste, între altele, câțiva episcopi nemenționați în listele anterioare, care, la rândul lor, se deosebesc mult între ele. A fost întocmită pe baza autorilor citați la sfârșitul ei și, de sigur, a documentelor aflăcate în Archiva Congregației „de Propaganda Fide”, pentru uzul acestei instituții, cu titlul și textul următor :

Series Chronologica Episcoporum Moldaviae sub titulo Episcopatus Siretensis ac dein Bakoviensis.

I. Primus Episcopus Siretensis (anno 1370) ²⁾ fuit Andreas, cognomento Wassile, ex. Ord. Min. ³⁾, confessore Elisabethae Hun-

1) *Archivio della S. Congregazione di Propaganda Fide. Scrittura riferita nei congressi del 1848—1861. Moldavia*, v. II; primul document așezat la anul 1850.

2) După Gams, un episcop de Siret, cu numele Petru, ar fi stat la Cra-covia. Cf. Gams, P. Bonifacius, *Series episcoporum Ecclesiae Catholicae*, Leipzig, 1931, p. 365.

3) Consacrat la 9 Martie 1371. Cf. C. Auner, *Episcopia de Siret (1371—1388)*, în *Revista catolică*. București, a. II (1913), p. 228.

gariae Reginae et celebri concienator, qui postea, anno 1386¹⁾ translatus ad Episcopatum Viluensem²⁾ in Lithuania, ibi beato sine quievit³⁾. Notandum est autem quod Episcopatus Scretensis inter Senatores regni Poloniae in generalibus comitiis locum habuit, quem tunc tantum amisit cum Polonia ipsa amisit Moldaviam.

2. Anno 1383 successit Nicolaus, pariter de Ord. Minorum⁴⁾.

3. Anno 1388 ab Urbano V creatus fuit Stephanus Ruteni, de Ord. Praed⁵⁾.

4. Anno 1395 Stephanus Martini, pariter de Ord. Praedicatorum⁶⁾.

1) Dată confirmată de Gams, *o. c.*, p. 360 și Lequien, *Oriens christianus*, Parisiis 1740, III, coloana 1119.

2) După Iorga, la 17 Febr. 1387 (N. Iorga: *Istoria Bisericii românești*, Vălenii-de-Munte, 1932, II, p. 317). după Auner, la 12 Martie 1388, Cf. Auner, *l. c.*, p. 235.

3) In anul 1399. Cf. Gams, *o. c.*, p. 360.

4) Acest episcop nu figurează în nicio altă listă. Cf. Lequien, *o. c.*, III, c. 1119; Gams, *o. c.*, p. 365; C. Auner, *Cei din urmă episcopi de Scret*, în *Revista catolică*, a. III (1914), p. 569; Iorga, *o. c.*, II, p. 317.

5) Lequien face următoarea observație, *o. c.*, III, c. 1119: "Verum hunc successisse oportet Andreae, quando ad ecclesiam Viluensem translatus fuit anno 1386". De fapt însă, afară de Lequien și Gams, care el însuși arcîdoeli, nimeni nu-l admite ca urmaș imediat al episcopului Andrei. Cf. Lequien, *o. c.*, III, c. 1119 și Gams, *o. c.*, p. 365.

Auner consideră drept urmaș al lui Andrei pe Ioan de Cracovia, între 1393—1394, „căruia mai întăi Bzovius, la anul 1606, i-a dat numele de Sartorius". Cf. Auner, *l. c.*, în *Rev. cat.*, a. III (1914), p. 569. Mai târziu, în 1646, Polonezul Okolski a făcut „din Ioan al lui Bzovius două persoane deosebite, una Ioan, fără alt epitet, alta Ioan Sartorius, cari amîndoi ar fi fost episcopi de Scret". *Ibid.*, p. 569. Peste câțiva ani, Fontana a numit pe primul „Ruthenis". *Ibid.*

După N. Iorga, urmașul imediat al lui Andrei ar fi fost Ștefan Martini, la 8 Iunie 1394; iar pe Ioan Sartorius îl consideră drept al treilea episcop de Siret. (*o. c.*, II, p. 317).

6) După Auner, al treilea episcop de Siret. In privința lui, autorul dă următoarele explicațiuni: „...din acest singur Ștefan s'au făcut trei. Bzovius (1606) nu cunoaște decît un Ștefan la anul 1412; îl numește Zaiaczek, adică Zajaczek, iepuraș. După dînsul se luură toți scriitorii până la Fontana (1666), care, sprijînîndu-se greșit pe Okolski și Długosz, deosebește un Rutean, Ștefan, în anul 1380, de Polonezul Ștefan Zaiaczek. Cavaliere (1696) descopere bula cu Ștefan Martini și nerecunoscînd pe uici unul din cei doi Ștefani ai predecesorilor

5. Circa anno 1400 creatus fuit Episcopus Seretensis Joannes Sartorius, ¹⁾ pariter de Ord. Praedicatorum, qui a Bonifacio IX obtinuit translationem cathedrae ex Siretensi ad Bakoviensem civitatem ²⁾. Ex quo itaque tempore Episcopus Seretensis incipit vocari Episcopus Bakoviensis, licet Episcopatus fuerit tempo idem.

6. Anno 1414 Stephanus Zaiocseck, ex Ord. Praed ³⁾.

7. Anno 1431 Thomas Ernheber, ex Ord. Praed ⁴⁾.

8. Anno 1444 Petrus Joannes, ex Ord. Minorum ⁵⁾.

săi, el adaugă la listă pe un al treilea la anul 1394⁶⁾. Cf. Auner, *l. c.*, în *Rev. Cat.*, III (1914), p. 572. Mai departe: „Istoria de până acum a episcopiei de Seret a dovedit că până la anul 1394 nu e loc pentru un episcop Ștefan... trebuie neapărat să conchidem că a existat un singur episcop Ștefan al Seretului, adevărat documentar între anii 1394 și 1412⁷⁾. *Ibid.*

Lequien intercalează între Ștefan Ruthenus și Ștefan Martini pe Ioannes I. Cf. Lequien, *o. c.*, III, c. 1119. Cf. și Gams, *o. c.*, p. 365, care se ia după Lequien.

1) În privința acestei porecle, vezi mai sus, nota 2 dela p. 2. Cf. Lequien, *o. c.*, c. 1119—1120; Gams, *o. c.*, p. 365 și Iorga, *o. c.*, II, p. 317.

2) Afirmație greșită. Transferarea episcopiei catolice la Bacău s'a făcut numai la începutul veacului al XVII-lea și nu dela Siret, unde ea încetase să existe dela începutul secolului al XV-lea, ci dela Argeș. Primul episcop de Bacău, Ieronim Arseno, era numit „episcop de Argeș sau de Bacău”. Cf. Auner, *Începutul episcopatului de Bacău*, în *Rev. cat.*, a. I (1912), pp. 383—408.

3) După Lequien și Gams, din 1412. Vezi *o. c.*, c. 1120, resp. p. 365. După N. Iorga, din anul 1430. Cf. *o. c.*, II, p. 317.

Auner afirmă că în anul 1414 episcop de Siret a fost Nicolae Venatoris, care a urmat, la 5 Martie 1413, lui Ștefan Martini. Cât despre Zaiocseck, îl consideră identic cu Ștefan Martini. Vezi explicația lui reprodușă la p. 2 (nota 3). La 31 Iulie a aceluiași an, a fost numit, din greșeală, și un al doilea episcop de Siret, Toma Gruber. Cf. Auner, *Cei din urmă episcopi de Siret*, în *Rev. Cat.*, a. III (1914), p. 576. În lista lui Lequien, *o. c.*, c. 1120 și a lui Gams, *o. c.*, p. 365, acest episcop Nicolae figurează după Thomas Ernheber; la N. Iorga, *o. c.*, II, p. 317, înaintea lui.

4) După Lequien și Gams, din 1413. Cf. *o. c.*, c. 1120, resp. p. 365. De aceeași părere este și N. Iorga, *o. c.*, II, p. 317, și Auner, *Rev. cat.*, a. III (1914), p. 575.

5) Din 1433 după Lequien, *o. c.*, c. 1120. După N. Iorga, *o. c.*, II, p. 317 și Auner, *l. c.*, în *Rev. cat.*, a. III (1914), p. 577, din 1434. Acești doi autori îl consideră drept ultimul episcop de Siret. Gams îl numește Ioan III Simon. Cf. *o. c.*, p. 365.

9. Anno 1451 Joannes Roza, ex Ord. Praed¹⁾.

10. Circiter anno 1460 Joannes Simon²⁾, cognominatu Davidix, ex Ord. Minorum. Quo tempore floruit Stephanus dictus Magnus Moldaviae Princeps, qui adjuvantibus Siculis et Polonis apud Berlad die 17 Ianuarii Turcarum copias vicit ac penitus profligavit.

11. Anno 1497, Thomas de Zagradin, ex Ord. Praed³⁾.

Post hujus obitum vacavit⁴⁾ sedes Bakoviensis ob continua bella usque ad annum

1) Cf. Lequien, *o. c.*, c. 1120. La Gams, *o. c.*, p. 365, este trecut în şirul episcopilor de Bacău (unde n'a existat episcopie la această dată). Auner stabileşte că a fost primul episcop de Baia, numit după 1417. În realitate se numea Ioan de Ryza. Cf. C. Auner, *Episcopia de Baia*, în *Rev. cat.*, t. IV (1915), pp. 94—110.

2) Cf. Lequien, *o. c.*, III, c. 1120. Vezi mai sus şi părerea lui Garus dela nota 5.

3) Lequien, *o. c.*, III, c. 1120; Gams, *o. c.*, p. 365. După aceşti autori. Toma de Zagradino a fost ultimul episcop de Siret. N. Iorga îl pune în şirul episcopilor de Baia. Cf. *o. c.*, II, p. 318.

4) Trebuie să reamintesc aici rezultatele la care s'a ajuns în urma cercetărilor privitoare la episcopiile catolice din Moldova.

Nu este nicio îndoială în privinţa episcopiei Siretului, care, întemeiată în 1371, a existat până spre mijlocul sec. XV. Ultimul episcop, cu numele Ioan, pare să fi fost numit în anul 1434. Aceasta este părerea prof. Iorga şi a lui Auner. Vezi mai sus nota 5 dela p. 3.

Lequien, *o. c.*, III, c. 1120 şi Gams, *o. c.*, p. 365, care urmează pe primul, continuă şirul episcopilor de Siret, cu Toma de Zagradino, până la anul 1497. La această dată îl întrerup şi-l reiau în al treilea deceniu al sec. XVII sub numele de episcopi de Bacău, Gams mai citează doi episcopi — Ioann. Rosa, la anul 1451, şi Ioannes, ep. Moldav. ? — pe care îi pune, în paranteză şi lăsând să i se întrevadă îndoelile, în şirul episcopilor de Bacău. Cf. *o. c.*, p. 365. Comite astfel o greşală evidentă, deoarece episcopia de Bacău n'a existat în timpul acela.

E greşită şi afirmaţia din documentul de faţă că, după moartea lui Toma de Zagradino (c. 1497), episcopia de Bacău — care, de fapt, n'a existat la data aceasta — ar fi fost vacantă până spre 1601.

În al doilea deceniu al sec. XV fu înfiinţată în Moldova, după cererea regelui Poloniei Vladislav şi a soţiei sale Ana, o nouă episcopie catolică, cea dela Baia, care a avut apoi titulari în tot cursul aceluşi secol. Lista lor, care nu e stabilită încă definitiv, la N. Iorga, *o. c.*, II, p. 318 şi la Auner, *Episcopia de Baia*, în *Rev. cat.*, t. IV (1915), pp. 94—126. În ea sunt trecuţi câţiva care în listele lui Lequien şi Gams, precum şi în cea de faţă, figurează ca episcopi de Siret. Trebuie să tragem concluzia că aceşti din urmă doi autori şi acela care a întocmit lista episcopilor, pe care o public, n'au avut cunoştinţă de existenţa episcopiei catolice cu reşedinţa la Baia.

12. 1601 vel circiter, quo Clemens VIII P. M. eandem restituit ¹⁾ ejusdem Episcopum constituens Bernardinum Quirini Italus, cx. Ord. Praed., qui a Tartaris in captivitatem ductus, atque catenis constrictus, fastibusque caesus, tamquam martyr in carcere occubuit.

13. Anno 1605 Hieronymus, ex Ord. Minorum ²⁾.

14. Anno 1611, Valerianus Lubieniecki, cx Ord. Praed., qui pariter in captivitatem ductus fuit atque in ea extremam diem clavit ³⁾.

15. Anno 1618 Adamus Goski, ex Ord. Praed ⁴⁾.

16. Anno 1624, Nicolaus Predro, ordinis Minorum ⁵⁾.

17. Anno 1633, Joannes Zamoyski ⁶⁾, cx Ord. Praedicatorum, qui postea translatus fuit ad Episcopatum Praesmiliensem ⁷⁾ ac dein ad Luceoriensem ⁸⁾. Notandum quod inter translationem praefati Episcopi et nominationem successoris praeterierunt aliqui anni, interca anno 1644 missus fuit in Moldaviam ut Visitator

1) Transferarea episcopiei catolice dela Argeș la Bacău (vezi nota 2 dela p. 3) s'ar fi făcut din cauza sărăcirii și a plecării catolicilor din orașul muntean. Primul episcop, care a urmat această cale, a fost Bernardino Quirini, numit pe la 1590, „episcop de Argeș în Valachia și Moldova“. Dar, de fapt, întâiul episcop de Bacău a fost Ieronim Arsengo, numit episcop „de Argeș“ „sau de Bacău“, după moartea lui Quirini (c. 1604). Iar urmașul lui Arsengo, mort în 1610, Valerian Lubieniecki, purta titlul de „episcop de Bacău“, fără vreo mențiune a Argeșului. Cf. C. Auner, *Inceputul episcopatului de Bacău*, în *Rev. cat.*, a. I (1912), pp. 384--408.

2) Lipsește din lista lui Lequien, *o. c.*, III, c. 1117 și a lui Gams, *o. c.*, p. 365.

3) Cf. Iorga, *o. c.*, II, p. 314 și Auner, *Inceputul episcopatului de Bacău*, în *Rev. cat.*, a. I (1912), p. 408. Lipsește din lista lui Lequien, *o. c.*, III, c. 1117 și a lui Gams, *o. c.*, p. 365.

4) Cf. Iorga, *o. c.*, II, p. 314. Lipsește din lista lui Lequien, *o. c.*, III, c. 1117 și a lui Gams, *o. c.*, p. 365.

5) După prof. Iorga, *o. c.*, II, p. 314, din 1627 până în 1631. Vezi și Gams, *o. c.*, p. 365, la care figurează ca prim episcop de Bacău. Lequien, *o. c.*, III, c. 1117, nu-l are în lista sa.

6) Este primul episcop de Bacău în lista lui Lequien, *o. c.*, III, c. 1117. Vezi Iorga, *o. c.*, II, p. 314 și Gams, *o. c.*, p. 365.

7) Przemysl (Premisla), la 6 Decembrie 1649. Cf. Gams, *o. c.*, p. 356.

8) Luck (Ep. Luceoriensis) et Zytomir, în 1654. A murit acolo, la 1 Ianuarie 1655. Cf. Gams, *o. c.*, p. 351.

Apostolicus Marcus Bandini Archiepiscopus Marcianopolitanus, qui primus Patres Societatis Jesu in Moldaviam vocavit.

18. Anno 1651 electus fuit Episcopus Bakoviensis Mathias Marianus Kurski ¹⁾, Ord. Min., qui deinde translatus fuit ad Episcopatum Ennensem.

19. Circiter 1660 Jacobus Gorecki ²⁾.

20. Anno 1681 Jacob ³⁾ Dluski, Ord. Min. Conv., qui in visitatione Ecclesiarum Moldaviae a Tartaris facibus ardentibus ad latera admotis cruciatus, in Conventu Leopoliensis S. Crucis ad quem advectus fuit, pie quievit. Post hujus obitum vacavit iterum sedes Bakoviensis usque ad annum 1693 quo tempore extiterunt tanquam administratores Apostolici prius P. Vitus Piluzzi, Ord. Min. Observantium, ac dein P. Felix Bernebei, Ord. Min. Conv., Episcopus Prissemis.

21. Anno 1693 Amandus Victorinus Cieszeyko ⁴⁾, ex Ord. Praedicatorum.

22. Anno 1699 Stanislaus Franciscus Bieganski, Ord. Minorum ⁵⁾.

23. Anno 1711 Joannes Damascenus Lubieniecki, Ord. Praed ⁶⁾.

24. Anno 1715 Adrianus Skrietuski, Ordinis Minorum, qui ante consecrationem ultimam clausit diem.

25. 1717 Josephat Parysievix, Ord. Min. ⁷⁾.

26. Anno 1733 Thomas Zaleski, Ord. Praed., qui obiit ante consecrationem ⁸⁾.

1) Cf. Gams, *o. c.*, p. 365 și Iorga, *o. c.*, II, p. 314.

2) După Lequien, *o. c.*, III, c. 1117; Gams, *o. c.*, p. 365 și Iorga, *o. c.*, II, p. 314, din 1678.

3) *Francisc*, la prof. Iorga, *o. c.*, II, p. 314.

4) Cf. Iorga, *o. c.*, II, p. 314. După Lequien, *o. c.*, III, c. 1118 și Gams, *o. c.*, p. 365, din anul 1694.

5) După prof. Iorga, *o. c.*, II, p. 314, din anul 1698. Lipsește din lista lui Lequien, *o. c.*, III, c. 1117 și a lui Gams, *o. c.*, p. 365.

6) Cf. Lequien, *o. c.*, III, c. 1118 și Gams, *o. c.*, p. 365. Prof. Iorga pune între Bieganski și I. D. Lubieniecki, un alt episcop, cu numele Toma Ifanuszewicz, pentru anul 1709. Cf. *o. c.*, II, p. 314.

7) Lipsește din lista lui Lequien, *o. c.*, III, c. 1117—1118 și a lui Gams, *o. c.*, p. 365.

8) Cf. Lequien, *o. c.*, III, c. 1118; Gams, *o. c.*, p. 365 și Iorga, *o. c.*, II, p. 314.

27. 1738 Stanislaus Raymundus Jazierski, Ord. Praed¹⁾.
 28. Franciscus Candidus Assalinski²⁾, Ord. Min., qui obiit
 1775 Kieviae³⁾, ad cuius sedem translatus fuerat.

29. Dominicus Petrus Karwosseski⁴⁾ qui obiit Sniatino 30
 Sept. 1789. Benedictus enim XIV die 5 Augusti 1752 sedem Ba-
 koviensem Sniatinum transtulerat, quin tamen titulum inmutaret.

30. Anno 1808, Bonaventura Carenzi Ord. Min. qui Ci-
 vitate Plebis⁵⁾ in Umbria, ad cuius episcopatus translatus fuerat
 anno 1814, vitam clausit⁶⁾.

Ultimus Episcopus Bakoviensis.

31. Anno 1815. die 20 Martii Bonaventura Berardi Ravennas,
 Ord. Min. 7), a Pio VII immortalis memoriae electus fuit et in
 sequenti anno die 25 Februarii consecratus Vindibonae ab Illus-
 trissimo ac Reverendissimo Nuntio Apostolico Severali. Atque
 hic, qui die 13 Aprilis anni 1818 Jassis obiit, existit ultimus
 Episcopus Bakoviensis: exinde enim ob exortas difficultates
 Catholicos inter ac Schismaticos, nonnisi Visitatores Apostolici in
 Moldaviam missi fuere. / Central University Library Cluj

Anno itaque 1818 missus fuit tanquam Visitator Apos-
 tolicus in Moldaviam Philippus Paroni Romanus,⁸⁾ ord. Min.,
 Episcopus Iloan, qui cum eam Missionem usque ad annum 1825
 gubernavit, in Italiam reversus, obiit Reato anno 1845.

Huic successit Bonaventura Zaveroni⁹⁾, ejusdem Ordinis,
 Episcopus Hellenopolinsis, qui obiit Jassys anno 1836.

Anno 1838 Petrus Raphael Ardoini¹⁰⁾, Ord. Min., Prae-
 fectus Apostolicus Constantinopoleos, electus ac consecratus

1) In lista lui Lequien, *o. c.*, III, c. 1118, figurează ca ultim episcop de Bacău.

2) Vezi Gams, *o. c.*, p. 365.

3) Transferat la 7 Ian. 1774. Cf. Gams, *o. c.*, p. 349.

4) Prof. Iorga, *o. c.*, II, 314, îl consideră drept ultimul episcop de Bacău.

5) Città della Pieve.

6) La 13 Noiembrie 1817. Carenzi este ultimul episcop de Bacău, după
 Gams, *o. c.*, p. 365. Prof. Iorga, *o. c.*, II, p. 315, îl numește „episcop în Mol-
 dova”, fără să-i indice reședința.

7) Din anul 1814, după prof. Iorga, *o. c.*, II, p. 315.

8) Cf. Iorga, *o. c.*, II, p. 315.

9) *Idem*.

10) *Ibidem*.

Episcopus Carrensensis in Arabia, missus fuit in Moldaviam tamquam Visitator Apostolicus; qui cum Missionem illam egregie gubernaret ad Episcopatum Algeriensem in Sardinia translatus anno 1843, ibidem elapso anno extremam diem clausit.

Anno 1843 Paulus Sardi ex Augusta Praetoria, Ord. Min., Praefectus Apostolicus Constantinopolcos et ipse, atque ibidem de Missione optime meritus, omnibusque acceptissimus, electus ac consecratus Episcopus Verensis, renunciatus fuit Visitator Apostolicus Moldaviae, qui obiit Jassys die 27 Octobris 1848.

Anno 1849 die 28 Augusti a SS-mo Domino Nostro Pio P. IX Antonius de Stefano, Ord. Min., jam Missionarius Apostolicus in Moldavia, electus fuit Episcopus Bendensis atque cum simul Visitator Apostolicus Moldaviae. Qui etc.

Haec omnia excerpt) a sunt ex Opuscolo de Moldavia edita anno 1774 a P. M-n. Barnaba Kedjiccki, Ord. Min. Conv., — Ex Historia Daciae transalpinæ a Francisco Josepho Sultzer Viennæ edita an. 1782 (tom. 3, pag. 544 et seq.). Ex annalibus Baronii ad annum 1370. Ex Cathalogo Sanctorum Martini Baronii Cler. Jarosi fol. 26 et 210. Ex Vadingo ad an. 1378. Ex op. P. Niesiccki tom. I, fol. 87. Ex Rainaud titulo 13 n. 3. Denique ex Op. Lucii Ferraris ad tit. Valachia. Sed advertendum est non in omnibus hujus Auctoris editionibus reperiri ¹⁾.

IOAN SABĂU

Post membru al Școllei Române din
Roma

¹⁾ Din autorii citați, n'am avut la îndemână, la Roma, decât pe Baronius și pe Wadding. Cu atât mai greu ar putea fi găsiți în altă parte. Atât Baronius cât și Wadding, au foarte puține știri privitoare la episcopia catolică din Moldova. În afară de lucrările menționate, autorul listei de față s'a folosit, mai ales pentru epoca ulterioară apariției lor — ultima e din 1782 — de documentele aflătoare în arhiva Congregației „de Propaganda Fide”.

TOPORUL TRACIC DELA CRIȘ, JUD. TÂRNAVA-MARE

În Muzeul Brukenthal din Sibiu se găsește inventariat sub nr. 306, un interesant topor de luptă, lucrat din bronz, a cărui fotografie direcțiunea muzeului amintit a binevoit să ni-o trimită, pentru care îi aducem și aici mulțumirile noastre cele mai alese.

Toporul reprezintă unul din exemplarele cele mai bine conservate. A fost lucrat prin turnare, ale cărei urme se văd încă.

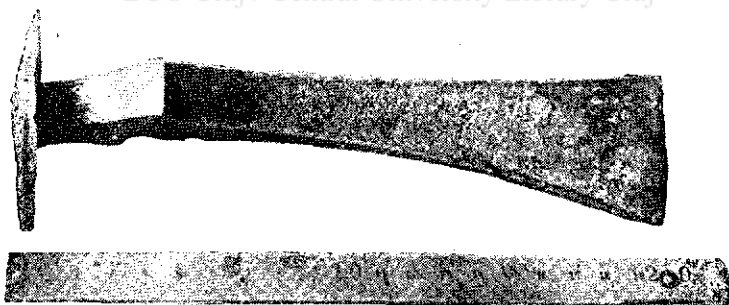

Fig. 1. Toporul de bronz dela Criș, jud. Târnava-Mare. Muzeul Brukenthal, Sibiu.

Lungimea totală este de 20 cm. Tăișul este drept, cu laturile lărgite. Partea superioară se termină cu o șaibă, în formă de ciupercă, având în centrul său o ușoară bombare din care va lua naștere mai târziu, la exemplarele mai evolute, pintelul sau ghimpele, care caracterizează o întreagă formă de topoare tracice. Corpul toporului este adus puțin spre interior. În general, acest exemplar are o formă elegantă, sveltă. În dreptul găurii de înmănușare nu are manșon.

Toporul nostru nu prezintă pe corp niciun fel de ornamentare. Toporul dela Criș a fost semnalat anterior de d-nii I. Nestor ¹⁾ și K. Horedt ²⁾, iar mai târziu de către noi, într'un studiu, în care ne-am ocupat special de aceste topoare tracice ³⁾.

Fig. 1.

Exemplarul dela Criș aparține formelor cu șaibă sau disc, dar fără manșon. Atari forme au fost înglobate de noi în *seria A*, fără a face deosebirea, cu totul nepotrivită, între exemplarele ornamentate și neornamentate, cum procedase d-l I. Nestor. Noi am ținut seama în tipologia stabilită în 1941 de elementele esențiale, pe care nu trebuie să le piardă din vedere niciun arheolog, în studiile sale de tipologie. Astfel, pe baza prezenței sau lipsei manșonului, a formei șaibei și a corpului, am determinat trei forme principale: *A*, *B* și *C*, care reprezintă în timp evoluția acestor interesante arme.

Toporul dela Criș, împreună cu întreaga sa serie, ilustrează forma cea mai simplă a acestor arme, lipsită de ornamentare. Curbarea ușoară a corpului spre interior este o reminiscență dela topoarele de cupru, cu două brațe în cruce, din care derivă, după cum am arătat în studiul amintit. Partea superioară a toporului, care corespunde brațului-tăiș, păstrează încă o porțiune din al doilea braț, pe când restul a fost transformat în disc.

O bună paralelă la acest exemplar, de tip *A*, de asemeni neornamentat și descoperit tot în Transilvania de Sud, o aflăm la exemplarul dela Sebeș, jud. Alba, publicat de d-l Horedt ⁴⁾. Corpul acestui exemplar este însă mai puțin elegant. La acesta

1) I. Nestor, *Die verzierte Streitaxte mit Nackenscheibe aus Westrumänien*, in *Marburger Studien*, 1938, p. 186.

2) K. Horedt, *Eine unverzierte Streitaxt mit Nackenscheibe aus Siebenbürgen*, in *Germania*, vol. 24, 1940, pp. 144—145.

3) D. Berciu, *Asupra unor topoare de bronz din Transilvania*, în ale noastre: *Insemnări arheologice*, 4, 1941, pp. 24—41.

4) *O. c.*, p. 144, fig. 1. Pentru toporul de luptă dela Păulișul-Vechiu, jud. Arad, aparținând tot seriei *A*, dar bogat ornamentat, a se vedea: D. Berciu, *Trei descoperiri preistorice din România. 1. Toporul dela Păulișul-Vechiu, jud. Arad*, în *Revista Istorică Română* (sub tipar).

se adaugă celelalte 12 exemplare, unele ornamentate, altele nu, notate de noi în 1941 ¹⁾, precum și cel dela Potău, jud. Satu-Mare ²⁾. În Ungaria ne sunt cunoscute 5 topoare de tip A ³⁾. Mai la Vest, se cunoaște exemplarul, de același tip, dela Ilmitz, din Burgenland ⁴⁾, ajuns acolo pe calea comerțului.

Datarea toporului dela Criș, ca și a întregii sale serii, se sprijină în special pe depozite, care, prin însuși caracterul lor, au oferit cele mai concludente mijloace pentru cronologie. Astfel, armele acestea, de caracter tracic, se plasează în epoca mijlocie a bronzului româno-ungar, ceea ce înseamnă că în cifră rotundă ne aflăm în jurul anului 1500 î. de Chr.

Originea topoarelor de tipul celui dela Criș, din care derivă cele cu manșon sau tub (tipul B), nu mai poate fi astăzi contestată: *topoarele de luplă cu disc sunt de origine transilvăneană*. Ele au fost lucrate în atelierele din Transilvania, din material scos din bogatele mine de cupru ale acestei provincii, care se exploatau încă din vremurile preistorice. Din Transilvania, ca centru, și mai apoi și din Ungaria, ele s'au răspândit pe calea comerțului în toate direcțiunile, ajungând până în valea Oderului, în Bavaria, iar spre Răsărit până dincolo de Nipru. Dela Orlovo, districtul Melitopol ⁵⁾, se cunoaște un topor tracic de tip C, iar în Muzcul din Kiev arheologul finlandez A. M. Tallgren notase în 1931 cinci exemplare de același tip ⁶⁾. În aceeași ordine de idei amintim și exemplarul din depozitul dela Nikolajev.

1) O. c., p. 30. Pentru exemplarul A din depozitul din Nordul Ardealului descoperit la Apa, jud. Satu-Marc, a se vedea: Dorin Popescu, *Dépôt de bronze de Apa (Nord-Ouest de la Transylvanie)*, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, pp. 119—125.

2) I. Berciu, în *Apulum*, vol. I, p. 33, nota 10. Tip. A, fără tub și fără decorație; inedit.

3) D. Berciu, o. c., p. 30.

4) J. Hampel, *Bronzhor*, III, pl. CCXX, pp. 7—8. Pentru datare: K. Willvonseder, *Die mittlere Bronzezeit in Österreich*, 1937, p. 71 (epoca mijlocie a bronzului, faza B).

5) A. M. Tallgren, *The Arctic Bronze Age in Europe*, în *Eurasia Septentrionalis Antiqua*, XI, 1937, p. 8, cu fig. 11 de la p. 7.

6) *Ibidem*, p. 8, nota 4.

datat de către Tallgren pe la 1000 în. de Chr.¹⁾ Acest depozit cuprinde și alte obiecte tipice civilizației bronzului româno-ungar, importate din Transilvania.

Numărul topoarelor de luptă cu disc din Transilvania este destul de mare, cu decesebire în faza ultimă a evoluției lor. Când va aduna cineva dela noi toate aceste arme la un loc, cu gruparea lor științifică, pe tipuri, se va putea vedea, nu numai lungă lor evoluție, care depășește o jumătate de mileniu, — începând de pe la 1500 și ajungând până către 900 în. de Chr., — dar și puterea de fabricație a atelierelor tracice din Carpați, pe care doar meșterii micenieni le puteau rivaliza și întrece. Pe de altă parte, când se va ridica și harta răspândirilor, se vor vedea clar *direcțiile* comerțului Tracilor de Nord cu celelalte popoare din a doua jumătate a mileniului al II-lea în. de Chr. și din primele secole ale mileniului următor, precum și *intensitatea* acestor relații comerciale. Topoarele de luptă, ca și celelalte arme, ca săbiile, lăncile, vârfurile de săgeată, etc., pun deopotrivă și o problemă de organizare socială și militară a strămoșilor noștri traci, fiindcă în epoca bronzului avem de a face cu o diferențiere accentuată a diferitelor straturi sociale²⁾.

D. BERCIU

1) A. M. Tallgren, *Zur Chronologie der osteuropäischen Bronzezeit*, în *Mitteil. der Anthropol. Gesell. in Wien*, LXI, 1931, p. 91, fig. 9. Acest exemplar pare a reprezenta un stadiu evolutiv timpuriu față de celelalte topoare din seria C, ceea ce ne-a făcut în 1941 a-l considera ca o formă de tranziție avansată (o. c., p. 28).

2) D. Berciu, *Indrumări în Preistorie*, București, 1930, p. 71.

FUGA LUI ALEXANDRU MAVROCORDAT ÎN RUSIA ȘI ÎNTREVEDEREA DELA KERSON (1787)

Alexandru I. Mavrocordat Firaris este fiul lui Ioan-Vodă și nepot de fiu al învățatului Domn Nicolae Mavrocordat. A domnit în scaunul dela Iași de la 9 Ianuarie 1785 și până la 3 Decembrie 1786¹⁾. I s'a dat numele de Firaris, adică fugarul, pentrucă, știind ce-l așteaptă din partea celor ce, mazălindu-l, i-au pus în seamă fapte care atrag pedeapsa capitală, a fugit în Rusia²⁾.

Cu privire la biografia lui, studiile ce i s'au consacrat³⁾ precizează că s'a răscut în Constantinopol la 1 Iulie 1754 și a

1) Notele unui client al familiei Moruzi, publicate în *Revista istorică* pe 1931, precizează la p. 327 : „1785 Ianuar 9, s'a mazălit Alexandru Mavrocordat Voevod și a luat Domnia beizadeaua Alexandru Mavrocordat, văzul lui, din Dragoman, în Moldova. Fugarul” — „1786, Decembrie 3, a luat Domnia Alexandru Ipsilanti a doua oară în Moldova și s'a mazălit Alexandru Mavrocordat Fugarul, care a fugit la Muscali”.

2) Acuzația principală adusă de Turci ar fi fost : „de porter Sa Majesté [șarina] à une réformation entière pour ces païs, appuyée par Potemkyn” (Hurmuzaki. *Doc.*, vol. X, p. 27, nr. XXVI). — Iorga, *Histoire des relations russo-roumaines*, Iași, 1917, p. 200).

3) Un studiu bine informat, deși cam prolix, a scris A. G. Mavrocordato : „Cu prilejul memorialului lui Hauterive”, publicat în *Arhiva din Iași*, 1904, pp. 289—311 și 337—361. (Relativ la Mavrocordat dela p. 341 înainte. Acest studiu, în ceea ce privește pe Mavrocordat, a fost reproduș în întregime de A. A. C. Stourdza în „L'Europe orientale et le rôle historique de Mavrocordato” (Paris, 1913, pp. 253—266). În 1942 a apărut lucrarea lui Ioan I. Velicu : *Moldova sub Alexandru I. Mavrocordat* de 60 de pagini, cu o bogată bibliografie, dar cu greșeli de interpretare : al. 2, la p. 29, nu se referă la Mavrocordat. Isvorul (Iorga, *Acte și fragmente*, II, p. 206) spune clar că-i vorba de Mavrogheni, Domnul Țării Românești, la p. 33. D'Hauterive n'a fost trimis în Rusia, cum crede autorul, etc.

murit la Moscova, 8 Februarie 1819, îngropat fiind în mănăstirea sf. Daniil de lângă fosta capitală a Țarilor. În tinerețe a stat multă vreme în Rusia ¹⁾, ca elev al școalelor militare din Petersburg ²⁾. Pricăput în chestiunile diplomatice ³⁾, este numit la 1782 Mare Dragoman al Impărăției turcești. În această calitate a negociat și iscălit tratatul cedării către Rusia a Tătarilor (8 Ianuarie 1784) ⁴⁾.

Domnia lui, de scurtă durată, capătă însemnătate atât prin memoriul despre starea Moldovei pe care secretarul său, abatele d' Hauterive ⁵⁾ l-a lăsat, considerat ca un izvor de mână întăia pentru cunoașterea situației din țările noastre la sfârșitul veacului al XVIII-lea ⁶⁾, cât și prin consecințele pe care le-a avut în politica generală fuga sa în Rusia ⁷⁾.

Motivul mazilirei nu este arătat în firman ⁸⁾ și acest fapt a surprins cercurile diplomatice din Constantinopol, care știau că Rusia va lua atitudine ⁹⁾. Înlocuit fiind la 3 14 Decembrie ¹⁰⁾ 1786 cu Alexandru Ipsilanti, i se va îngădui să mai rămână un timp în Iași, însă sub supravegherea caimacamilor noului Domn ¹¹⁾. Bănuind că ducerea la Constantinopol era legată de multe sur-

1) Scrisoarea lui Herbert către Raicevich din 12 Ianuar 1785 spune : „police par le long séjour qu'il a fait à Petersbourg” (*Hurmuzaki*, VII, p. 428, nr. CCLXVII).

2) Iorga, *Histoire des relations russo-roumaines*, p. 200. C. Andreescu, *La France et la politique orientale de Catherine II*, în *Mélanges de l'École roumaine en France*, 1929, I, p. 219.

3) „rompu même aux affaires” (*Hurmuzaki, ibidem*).

4) A. G. Mavrocordato, *l. c.*, *Arhiva*, 1904, p. 341.

5) D'Hauterive, *Memoriu despre starea Moldovei în 1787*. A. A. R. Buc. 1902. Cf. Mihordea, *D'Hauterive secretar domnesc în Moldova*, în *Revista istorică*, 1935, pp. 33—42. A. G. Mavrocordato, *l. c.*, *Arhiva*, 1904, pp. 289—311.

6) Iorga, *Istoria Românilor prin Călători*, II, 1928, pp. 224—227.

7) Părerea susținută de A. G. Mavrocordato (*l. c.*, *ibidem*) care-l socotește promotorul *Eteriei*, precum și aceea că „Al. I. Mavrocordat era un spirit revoluționar” și că a fugit în Rusia pentru realizarea unor scopuri proprii spiritului său (Velicu, *l. c.*, p. 33), sunt de sigur exagerate.

8) Raportul lui Kōnig dela 16 Ianuarie 1787 către Regele Prusiei spune că firmanul are următoarea formulă : „Il a fallu vous déposer, puisque la destinée a voulu ainsi” (*Hurmuzaki*, X, p. 26, nr. XXV).

9) Cf. Iorga, *Acte și fragmente*, II, p. 215, cu data de 23 Decembrie 1786.

10) Idem. *Ibidem*, jurnalul lui Frangopulo.

11) A. G. Mavrocordato, *l. c.*, *Arhiva*, 1904, p. 345.

prize pentru un vasal al Porții care a stat în legătură cu Rușii, iar cazul decapitării lui Grigore Al. Ghica pentru atitudine ascemănătoare, petrecut cu zece ani în urmă, neputându-se considera uitat, Mavrocordat se adresează în scris Țarinei, cerându-i permisiunea de a se retrage în Rusia ¹⁾). Răspunsul fiind afirmativ, i s'a comunicat să rămână la Kremenciuc ²⁾), pe Nipru, în așteptarea Impărătesci care, călătorind spre Kerson, avea să se oprească acolo pentru un mic popas. S'au luat în acelaș timp dispoziții ca la Nistru, să fie primit de o escortă a armatei rusești.

Când i s'a adus vestea dela Constantinopol că Ipsilanti a dat șapte sute de pungi lui Ata-Bey ca să-l omoare îndată ce va fi ajuns la Poartă ³⁾), mazilul, ajutat de viceconsulul rusesc la Iași, maiorul Ivan Lavrentievici Salonski, părăsește în secret capitala Moldovei în noaptea de 26 Ianuarie ⁴⁾). Luând cu el patru boicri și unsprezece arnăuți se îndreaptă spre Nistru, pe care-l trece pe la Soroca ⁵⁾ spre Iampol, unde l-au așteptat cincizeci de carabinieri ruși. Cu o escortă de șase sute de oameni, toți ostași ai Impărăției, cari până la venirea lui erau împărștiați din loc în loc în mici grupuri ca să nu atragă atenția, a luat drumul Kievului unde, la Kremenciuc, în apropiere, trebuia să aștepte trecerea Țarinei ⁶⁾).

După cum se vede, fuga lui Mavrocordat în Rusia n'a fost întâmplătoare, ci pregătită până în cele mai mici detalii. Motivul

¹⁾ Nu se cunoaște textul scrierii lui Mavrocordat către Țarină, dar e menționată în răspunsul dat.

²⁾ Raportul din Petersburg, 23 Martie 1787, a însărcinatului de afaceri francez, Belland, către contele de Montmorin, ministru de externe. (*Aff. étr. c. p. Russie*, vol. 120, dep. 10, Anexa nr. IV).

³⁾ Scrisoarea lui Mavrocordat către soția sa, din 7 Februarie 1787, în *Hurmuzaki*, supl. I, 3, p. 36.

⁴⁾ „Ghenarie 25, Marți spre Miercuri, la 5 ceasuri de noapte au fugit Vodă”. (Avizul țării către Poartă, din 27 Ianuarie, în Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei*, pp. 313—14).

(*Jurnalul lui Frangopulo în Iorga. Acte și fragmente*, II, p. 16, cu data 16—19 Februarie).

⁵⁾ „Il a passé auprès de Schora, six lieux de Iampol” (*Hurmuzaki*, X, p. 27). „Schora”, identificat la nota 3 cu Țuțora, trebuie îndreptat cu „Soroca”.

⁶⁾ *Ibidem*.

că s'ar fi dus să se plângă Țarinei de procedul Porții față de dânsul, care, după ce i-a stors opt sute de pungi de bani ca să-l confirme pe viață în Domnie l-a destituit pe neașteptate, n'ar avea înțeles dacă isvorul n'ar mai adăuga unul: „de porter Sa Majesté à une réformation entière pour ces païs, en sa faveur, appuyée par Potemky (sic), tant pour le bien et l'utilité intérieure du païs que des Puissances européennes”¹⁾. Această „réformation entière pour ces païs” se referă la memoriul cancelarului Țarinei, Alexandru Bczborodco, din 1782, care în chestiunea orientală prevedea să se creze din Moldova, Țara-Românească și Basarabia, un Stat independent cu numele de *Dacia*²⁾. Peste acest regat al Daciei avea să domnească un principe de rital credinței ortodoxe, agrcat de Țarină și un timp a circulat numele lui Potemkin³⁾. „Puterile europene” vizate sunt Austria și Rusia. Cu timpul, Potemkin a optat pentru Crimeea și titlul de „Cneaz de Taurida”⁴⁾, rămânând să aibă numai un fel de protecție spirituală asupra celui ce va conduce regatul Daciei. Când ambasadorul Prusiei subliniază în raportul său că Mavrocordat a vrut să-și procure un fel de independență cu ajutorul curții rusești, a se perpetua în Scaun și a ceda Rusiei principatul⁵⁾, toate acestea fac parte din proiectul pentru Statul Daciei.

Dar pentru a ajunge la realizarea acestui fapt, Caterina avea nevoie de a pregăti printr'o activă propagandă ruscască spiritele din provinciile dunărene și de a-și asocia la proiect pe împăratul Austriei.

Pentru prima chestiune, Rusia având pe baza tratatului dela Kuciuc-Kainargi un drept nedefinit de protecție asupra creștinilor din Imperiul otoman, acțiunea de propagandă în Principate începe imediat. Indată ce convenția explicativă dela Ainali-Cavak, încheiată la 21 Martie 1779 completează dispozițiile tratatului din 1774, Caterina, trimițând pe Lașcarev să rezide cu titlul de consul în Principate, în instrucțiunile ce i-a dat,

1) *Ibidem*.

2) I. Nistor, *Restaurarea Daciei în sintezele diplomației europene*, în *An. Ac. Rom.* 1939, p. 9.

3) *Idem*, *l. c.*, pp. 10—11.

4) Robert Michel, *Potemkine*, Paris, 1936, p. 152.

5) Iorga, *Acte și fragmente*, II, p. 217.

la 10 Februarie 1780, prevede: „De oarece trebuie să observați cu atențiune și conduita ambilor gospodari, dintre care cel al Valahiei totdeauna a asigurat prea înalta Curte despre devotamentul său, iar al Moldovei, din contra, până astăzi evită aceasta; dar fiindcă D-voastră îi cunoașteți destul de bine, încă de pe când erau ei Dragomani la Poartă, puteți să vă folosiți de această împrejurare spre a câștiga încrederea lor și a o întoarce în interesul afacerilor”¹⁾. La acceptarea consulului rus în Principate, Poarta s'a opus din răspuțeri, temându-se de „neliniștea ce o vor provoca boicrii din ambele țări”²⁾, dar până la urmă a trebuit să cedeze. Cât pentru agenții Caterinei, ei au lucrat în conformitate cu instrucțiunile primite și rezultatele n'au fost lipsite de succes.

În ceea ce privește alianța cu Austria, în urma întrevederii dintre Caterina și Iosif al II-lea, care avea loc la începutul lui Iunie 1780 la Mohilew pe Nipru³⁾, urmate de discuții între aceleași persoane la Petersburg⁴⁾, s'a ajuns la tratatul din Mai 1781, în care era vorba de împărțirea Imperiului otoman⁵⁾. Au urmat după aceea chestiuni de detaliu, cu regatul Daciei și a Imperiului grec, a căror realizare Iosif al II-lea o condiționa de succesul armelor și atitudinea celorlalte puteri⁶⁾.

După încorporarea Tătarilor la 1784, presiunea influenței rusești asupra teritoriilor creștine din cuprinsul Imperiului otoman devine așa de insistentă, că Turcii, ajunși la limitele răbdării, încep pregătirile de războiu, angajând ingineri și instructori francezi

1) A. de Giers, *Din trecutul consulatului rusesc în Iași*, în revista *Arhiva*, 1897, p. 642.

2) Idem, *l. c.*, *ibidem*, p. 644.

3) În „*Genealogia Cantacuzinilor*”, ed. 1913, 1902, la p. 33 autorul vorbește despre această întâlnire, cu care ocazie Tarina a cerut lui Iosif al II-lea să elibereze din închisoarea de la Gratz pe Constantin, fiul lui Ștefan Cantacuzine Voievod, deținut din 1746 și fost general-major în armata rusească. — A se vedea și documentul din 30 Iunie 1780: „*Întâlnirea prea-înălțatei Împărătesii Ecaterinii a Moscului cu prea-înălțatul-Împăratul Iosif, adică Chesariul, când s'au întâlnit amândoi la Moxilău cel Vechi*”.

4) A. Oțetea, *Contribution à la question d'Orient*, Buc. 1930, p. 81.

5) Waliszewski, *Le roman d'une Impératrice*, Paris, 1894, p. 376.

6) Oțetea, *l. c.*, p. 83.

ca să le pună armata la nivelul european ¹⁾. În Rusia, două persoane — Caterina și cu Potemkin — voiau cu orice preț războiul cu uecredincioșii, făcând tot ce le sta în putință ca să se ajungă la aceasta ²⁾; însă îl voiau cu participarea aliatului dela Viena.

Pentru o acțiune comună contra aceluiaș dușman, se va ajunge la proiectul întrevederii dela Kerson din vara anului 1787, cu ocazia călătoriei pe care Caterina a făcut-o în Ukraina și Crimeia. La această întrevedere dintre Caterina și Iosif al II-lea, vor fi chemați să asiste Stanislas Poniatowski, regele Poloniei, ambasadorii Austriei, Angliei și Franței la Petersburg, al Rusiei și al Austriei dela Constantinopol ³⁾. Nu s'a uitat nici Poarta, căreia i s'a făcut o invitație de a trimite o ambasadă la Kerson ca să salute pe Impărăteasă, fapt pe care Turcii l-au privit ca o provocare directă ⁴⁾.

Fuga lui Mavrocordat în Rusia coincide cu acest mare eveniment și va avea o parte determinantă în hotărârile războiului care se vor lua.

În fața propagandei rusești, Turcii au încercat unele schimbări în Principate, spre a nu le scăpa complet din mână. Așa, la începutul anului 1784, Sultanul a promulgat un hattișerif prin care hotăra ca tributul să se plătească din doi în doi ani, iar Domniile nu vor fi scoși din Scaun decât în caz de rebeliune ⁵⁾. Totuși peste doi ani Domnul Țării Românești, Nicolae Draco Suțu, simpatizant al Rușilor, este înlocuit cu Nicolae Mavrogheni, dragomanul flotei otomane, fapt care a făcut mare senzație la Petersburg. Bulgakow, ministrul Țarinei la Poartă a protestat cu insistență, dar Turcii s'au mulțumit să răspundă că ci au împlinit cu exactitate litera tratatului din 1779, așteptând ca acelaș lucru să fie făcut și din partea Rusiei. Cât privește abdicarea lui Suțu, a fost cerută de ei însuși ⁶⁾. Ségur, ambasadorul Franței la Petersburg, observă cu această ocazie că Rușii

1) Mitordea, *l. c.*, *Revista istorică*, 1935, p. 34.

2) Waliszewski, *l. c.*, p. 417.

3) Robert Michel, *l. c.*, p. 174.

4) Oțetea, *l. c.*, p. 93.

5) D. A. Sturdza și Colescu-Vartic, *Acte și documente, relative la istoria renașterii României*, vol. I, pp. 195--201.

6) *All. étr. c. p. Russie*, vol. 118, dep. 20, Anexa I.

au protestat numai de formă în chestia Domnului Țării Românești, căutând să obțină ce-i interesa mai mult; neutralitatea pașalâcului dela Achalziké în Georgia și stabilirea unui consul la Varna ¹⁾).

Încă înainte de întâlnirea celor doi suverani, diplomația rusă și austriacă ducea discuții în privința felului cum va trebui împărțit Imperiul otoman. Se știa doar că Iosif al II-lea ține să nu-i scape din mână Principatele române ²⁾. Potemkin, cu ocazia propunerii ce o face contelui de Ségur pentru un tratat de alianță între Rusia și Franța, îi declară că dorința Impărătesei este să poată ajunge ca, fără luptă, să facă principii Moldovei și Țării Românești independenți, liberând aceste provincii creștine de apăsarea otomană ³⁾.

Că Mavrocordat nu era străin de acest gând al Impărătesei, pe care îl împărtășea, avem dovada în raportul lui von Diez, citat mai sus, care spune că fugarul intenționa să-și dobândească independența și Domnia pe viață cu ajutorul Curții rusești ⁴⁾.

Nu cunoaștem ce i-a spus Țarina când a ajuns la Kremenciuc, unde a stat în zilele de 10 și 11 Mai ⁵⁾, dar acolo miniștrii ruși au aflat că Turcii cer cu multă insistență extrădarea lui Mavrocordat și de nu le va fi dat în termenul prescris, vor declara războiul. Contele de Bezborodko, refuzând a se preta la această cerere, era de părere că Turcii nu vor face războiul, deoarece prin ultimul tratat cele două Curți s'au înțeles a-și da ficcare supuși ce vor să evadeze. Cum Turcii au acceptat dela această clauză pe supușii ruși cari s'ar fi făcut musulmani, Mavrocordat

1. *Ibidem*, depeșa 22. Anexa II.

2) „Il perce des propos des personnes qui peuvent connaître les intentions de l'Empereur et qui annoncent que ce Prince a des vues sur la Valachie et la Moldavie” (*Aff. étr. c. p. Russie*, vol. 120, dep. 12. Anexa III).

3) „Il serait cependant possible [spune Potemkin] si vous le vouliez (2), et sans combattre, de rendre indépendants les Princes de Moldavie et de Valachie, et de délivrer ainsi ces provinces chrétiennes du glaive des bourreaux et du pillage des brigands”. — Ségur nu crede să se poată ajunge la aceasta fără luptă: „jamais les Turcs ne souscriveront à une telle commission sans avoir été vaincus” (Ségur, *Mémoires*, III, p. 107).

4) Iorga, *Acte și fragmente*, II, p. 217.

5) Ségur, *Mémoires*, III, p. 150.

nu intră în prevedere căci e creștin¹⁾. Dar Poarta pretinde ca fugarul să-i fie dat în virtutea articolului II din tratatul dela Kainargi, deoarece, fiind mazilit, nu mai era Domn și prin aceasta nu se mai putea bucura de protecția Rusiei²⁾.

La Kerson, unde în zilele de 24—29 Mai cei doi stăpâni au făurit planuri privitoare la situația Orientului european, ajungându-se la o aparentă unitate de vederi, planuri de care Împăratul nu era convins³⁾, s'a făcut apel și la mediația Franței pentru aplanarea tuturor diferendelor dintre Rusia și Poarta otomană. Cu această ocazie, Ségur notează în memoriile lui că a încercat să convingă pe miniștrii Țarinei de necesitatea de a modifica dispozițiile ultimului tratat, care prevăd protecția, atât a Rușilor cât și a Turcilor în acelaș timp, asupra Principatelor române, dând loc la atâtea echivocuri⁴⁾.

Ca bază pentru mediație, Ségur a redactat șapte puncte, care, acceptate de Rusia, trebuiau trimise și Porții spre a și le însuși⁵⁾. Unul din aceste puncte cuprindea și refuzul Rusiei de a extrăda pe Mavrocordat, renunțând în schimb, drept compensație, la faptul de a mai cere pe transfugii ruși de pe teritoriul otoman⁶⁾. Aceste puncte au fost comunicate și Ministerului Afacerilor Străine al Franței.

1) Kremenciuc, 11 Mai 1787: Ségur către Montmorin. (*Aff. étr. c. p. Russie*, vol. 121, dep. 22).

2) Hurmuzaki, *Doc.*, Supl. I³, p. 38.

3) „Ce prince [Iosif II], dans ses conversations, me montra qu'il était peu disposé a seconder l'ambition de Catherine...” „Constantinople, disait-il, serait son objet de jalousie, et un sujet de discorde, qui rendra toujours impossible l'accord des grandes puissances pour un partage de la Turquie” (Ségur, *Mémoires*, III, p. 149).

4) „Je m'efforçai de faire sentir aux ministres de Catherine la nécessité de modifier les dispositions du dernier traité, relatives à la Moldavie et à la Valachie. Vous serez toujours à la veille d'une guerre, leur disais-je, si vous laissez subsister le vague qui existe à l'égard du double droit de protection de la Porte et de la Russie sur ces deux provinces; il faut fixer définitivement la nature, la différence et les limites de cette protection, ou plutôt de cette sorte de suzeraineté” (Ségur, *Mémoires*, II, pp. 239—240).

5) Cf. *Aff. étr. c. p. Russie*, vol. 121, anexa VI. Ségur, *l. c.*, *ibid.*, pp. 154—155.

6) „A la vérité on refusait de livrer Maurocordato, mais on renonçait de demander aux Turcs l'extradition des transfuges russes”. (*Ibid.*, p. 258).

Analizându-le, contele de Montmorin răspunde ambasadorului (cu data de 6 Iulie 1787) că din cele șapte puncte asupra cărora Rusia insistă el nu vede decât unul care s'ar pune în calea înțelegerii și care, din nenorocire, are ca bază un articol din tratatul dela Kuciuc-Kainargi, privind Principatele Moldovei și Țării-Românești. Ministrul continuă spunând că a avut rapoarte dela agenții săi în aceste țări care îi probează că sprijiniți pe articolul în chestiune, locuitorii sunt considerați aproape ca supuși ai Impărăției rusești. Că ei n'ar mai da ascultare Domnilor cari se arată prea credincioși Porții, arătându-și la orice ocazie dorința de a trece sub dominația Impărătesei. Cât privește Poarta, ea constată cu destulă neplăcere cum i se nesocotește autoritatea, obișnuită din alte timpuri cu ascultare deplină din partea acestor provincii, care acum se îndreaptă către vecinii cu cari ea nu se găsește în raporturi de prietenie. Montmorin recomandă lui Ségur să caute a obține din partea Porții oarecare asigurări că nu va mai face nimic ce-ar putea displace Impărătesei cu privire la aceasta, și în acelaș timp să se dea a înțelege Rusiei să observe că este penibil pentru o mare putere ca Turcia, de a nu fi în stare, din cauza intrigilor ei, să-și stăpânească supușii. Să se caute a se diminua pe cât posibil efectul articolului din tratatul dela Kuciuc-Kainargi, privitor la Moldova și Țara-Românească ¹⁾.

Ségur a arătat miniștrilor Țarinei recomandățiile făcute de guvernul său și într'un raport către Montmorin (cu data de 31 Iulie) îi prezintă punctul de vedere rusesc. Atât Potemkin cât și Bezbrodco sunt de acord să vadă că articolul din tratatul dela Kuciuc-Kainargi, care se referă la Domniile Moldovei și Țării-Românești, este vag și nu dă dreptul Rusiei decât de a proteja pe acești principii și a protesta la Poartă când ei ar fi înlocuiți fără motiv. Cu toate că acest drept este un izvor de certuri continui, Impărăteasa nu poate renunța la el. Ea are tot interesul să protejeze pe locuitorii Principatelor, care-i sunt așa de utili în toate războaiele contra Turcilor. Miniștrii ruși, informați de textul capitulațiilor prezentate de boierii Principatelor, au anințit condițiile în care Impărații otomani au acceptat aceste

1) Hărțile contelui de Ségur. *Atj. Str. c. p. Russie*, vol. 121, Dep. 14. Anexa nr. VII.

provincii, dintre care cea mai de seamă era de a le lăsa să se guverneze libere, fiecare de către Domnul său, după legile lor și de a nu pretinde dela ele decât un ușor tribut. Diplomația ruscască este de părere că pentru a evita orice motiv de ceartă privitor la aceasta, ar fi de dorit să se fixeze în mod pozitiv limitele autorității Sultanului asupra Domnilor și pe ale acestora asupra locuitorilor. Dar cum această convenție pare incompatibilă cu constituția otomană și arbitrariul care ține loc de lege în acest Imperiu, Rusia s'a văzut nevoită a se mulțumi cu singura specificare din tratat care-i dă dreptul de a lua partea acestui popor apăsător de administrația otomană și de a ușura prin protecția sa greutatea tiraniei sub care trăește.

Concluzia lui Ségur este că toate aceste argumente, mai mult specifice decât întemeiate, în care Rușii nici nu-și mai dau osteneala de a ascunde adevăratele scopuri, sunt de natură să probeze Curții franceze că nu se pierde din vedere marele proiect de a expulza succesiv pe Turci din toate posesiunile lor europene ¹⁾.

La Kerson, Bulgakow, ministrul Caterinei la Poartă, a făcut o dare de seamă asupra activității sale și a celor trei consuli ruși dela Alexandria, Smirna și Iași ²⁾. Imediat ce a sosit la postul său, a fost convocat de Marele Vizir și Reis-Efendi la o conferință, în ziua de 26 Iulie, cari i-au prezentat un memoriu cu nemulțumirile Porții, drept răspuns la punctele de mediație redactate la Kerson, asupra cărui era invitat să se pronunțe imediat. Intre nemulțumirile formulate, Poarta arăta că agitațiile vice-consulului dela Iași au întrecut orice măsură și pretindea să părăsească imediat teritoriul otoman ³⁾. De asemenea insista pentru extrădarea lui Mavrocordat ⁴⁾. Aceste două puncte, cum

1) *Ibidem*, depeșa 32, anexa VIII.

2) Castéra, *Histoire de Catherine II*, Paris, anul VIII, t. III, p. 242.

3) „Que l'expérience ayant prouvé que le consul russe en Moldavie était un homme inquiet et turbulent, qui employoit toute sorte de moyens pour troubler la paix de deux empires, le Grand Seigneur insistoit pour que cet homme sortit sans délai de ses états”. (*Ibidem*, p. 243).

4) „Que la Sublime Porte étant informée avec certitude que le prince Alexandre Mavrocordato, qui s'étoit échappé de Jassy au commencement du février, avoit trouvé un azile en Russie, elle demandoit que ce prince fut abandonné”. (*Ibidem*, p. 244).

recese și din rapoartele lui Choiseul-Gouffier, ambasadorul Franței la Bosfor ¹⁾, sunt condiții asupra cărora Turcii nu admit niciun fel de tranzație. Bulgakow răspunde prevenind Poarta că Potemkin are misiunea de a veni cu 60.000 de oameni la frontieră, pentru a aranja definitiv neînțelegerile dintre cele două Imperii ²⁾.

Încercările Franței la Constantinopol n'au putut schimba cu nimic punctul de vedere turcesc. Rezultatul demersului pe care Choiseul-Gouffier l-a făcut pe lângă Divan, îl găsim în raportul său din 12 August către Montmorin. El spune că a doua mare nemulțumire a Porții este faptul că Rusia adăpostește pe Mavrocordat și ea cere să-i fie extrădat în virtutea art. II din tratatul dela Kuciuc-Kainargi, al cărui sens, clar și precis, nu este susceptibil de nicio interpretare. Dar Rusia caută a-și justifica atitudinea sfidătoare prin procedee străine de chestiune, pretinzând că tot pe baza aceluiaș tratat are dreptul să protejeze pe Domni, că Mavrocordat a fost mazilit fără motiv legitim și că s'a văzut nevoit să fugă pentru a se sustrage tratamentului crud și nedrept care i se pregătea. O dovadă — spun Rușii — ar fi arestarea reprezentanților Domnului la Poartă ³⁾. Ambasadorul observă că agenții Domnului n'au fost arestați decât după ce el a fugit, căci funcțiunile lor încetând, nu mai puteau fi apărați de prevederile tratatului invocat. Convenția explicativă din 1779 dela Ainali-Cavak dă Porții dreptul de a depune pe Domni dacă ea are un motiv legitim și pretinde că Mavrocordat se găsește în acest caz. Poarta crede că oricare ar fi fost tratamentul ce i-l pregătea, acest fapt nu putea privi Rusia, a cărei protecție trebuie să se întindă numai asupra Domnilor în Scaun ⁴⁾. Choiseul-Gouffier propune, pentru a se găsi o ieșire, ca Rușii să declare că Mavrocordat nu se mai află în cuprinsul Împărăției lor, ceea ce Tarina a refuzat, după sfatul lui Potemkin, care voia cu orice preț războiul ⁵⁾.

1) Constantinopol, 3 August 1787, raport către Montmorin. (*Aff. étr. c. p. Russie*, vol. 111. Anexa IX).

2) Hurmuzaki. *Doc.*, Supl. I. p. 39.

3) Capuchehaialele Mișoglu și Mihalache Arghiropol (Iorga, *Acte și fragmente*, p. 216).

4) *Aff. étr. c. p. Russie*, vol. 121, fol. 81—83, Anexa X.

5) „Cependant Potemkin vouloit à tout prix engager les Turcs à commencer les hostilités” (Castéra, *l. c.*, *ibidem*, p. 241).

Siguri pe rezultatele discuțiilor dela Kerson, Rușii n'au mai admis nicio schimbare a punctului lor de vedere și mediația Franței a căzut. Turcii, provocați, vor da Rusiei un ultimatum, arestând la 17 August pe ambasadorul ei, Bulgakow, conform obiceiului întrebuițat de Poartă la ruperea relațiilor. La 24 August, Marele Vizir prezintă Curții franceze un manifest pentru justificarea noii atitudini a Porții, unde chestiunea consulului dela Iași, care a atras de partea sa pe Mavrocordat și i-a înlesnit fuga în Rusia, precum și refuzul de a-l extrăda, sunt motivele principale pentru declarația de războiu ¹⁾.

Caterina, în proclamația dela 7 Septembrie ²⁾, arată că prin tratatul dela Kuciuc-Kainargi a redat Porții provinciile Moldova și Țara-Românească, cu condiția de a nu se pune nici un impozit asupra locuitorilor timp de doi ani și să se limiteze abuzurile turcești în Principate, dar că, după trecerea celor doi ani, lucrurile au început în forma lor veche. Arată că la 1777 Grigore Ghica a fost decapitat fără motiv, că obligația de a nu mai schimba mereu Domnii n'a fost respectată. Cât privește pe Mavrocordat, acesta, având în minte exemplul lui Ghica, s'a refugiat în sânul Bisericii sale și nu i-a putut refuza azilul care l-a scăpat dela o moarte crudă ce i-ar fi fost rezervată la Constantinopol ³⁾.

Cu această proclamație faza discuțiilor ia sfârșit. Incepuse acum războiul, care avea să se termine mai târziu, cu păcile dela Șiștov și Iași. Principele ostilități au fost la Occeacov. Informatorii Domnilor, din ordinul Porții, aduceau la Iași către sfârșitul lui Octombrie vestea că în momentul plecării lor de acolo flota rusă era țentă în fața cetății, care, din spre uscat, fusese blocată de trupele terestre ale lui Potemkin ⁴⁾.

1) Hurmuzaki, *Doc.*, Supl. I, p. 40, nr. LXXVIII.

2) *Aff. étr. c. p. Russie*, vol. 122. Anexa XI. Cf. *Uricariul*, VI, pp. 62—71 și Sturdza, *Acte și doc.*, I, pp. 211—216. Un alt manifest, din 17 Februarie 1788 în *Uricariul*, t. XXI, pp. 423—430.

3) Caterina se plânge că Poarta nu dă niciodată înțelesul cuvenit tratatului existent, ceea ce ar constitui cauza neînțelegerilor.

4) Scrisoare din Iași, 29 Octombrie 1787 „a cărei copie s'a trimis conțelului de Ségur”, *Aff. étr.*, *ibidem*, anexa XII.

Cât privește pe Mavrocordat, devenit în Rusia prinț al Imperiului, a fost propus, în 1792, să conducă provincia Moldova-Nouă ¹⁾, între Nistru și Bug, fapt care nu știu pentru ce nu s'a realizat, căci opoziția Turcilor nu poate fi invocată ca motiv.

A N E X I

Se publică documentele de față, păstrându-li-se ortografia. ²⁾

I

Petersburg, 20 Mai 1786.

Raportul lui Hennin către Ministerul Afacerilor Străine, cu privire la senzația ce a făcut în Rusia mazilirea lui Mihail Suțu din Țara Românească.

...„Sensation qu'ont fait à la cour de Russie les nouvelles de Constantinople sur la déposition de l'hospodar de Valachie et les réponses négatives des Turcs, données à Mr. de Bulgakow. Le Reis Effendi lui a fait porter la copie du traité, lui faisant dire que les Turcs l'avaient rempli fidelement et qu'ils s'attendaient à la même exactitude de la part des Russes et que la retraite du prince de Valachie avait été demandée par lui-même. Les intrigues de la cour de Petersbourg occupent les ministres et les refroidissent des offres exterieures”...

(*Aff. étr. c. p. Russie*, vol. 118, dep. 20).

II

Petersburg, 31 Mai 1786.

Séjour către Ministerul Afacerilor Străine. Atitudinea Rusiei față de mazilirea lui M. Suțu.

...„Les nouvelles de Constantinople donnent de vives inquiétudes à M. de Bedsborodko, calmées par la dépêche du conte

1) Iorga, *Acte și fragmente*, II, p. 339, raportul lui von Knobelsdorf către rege, din 7 Iunie 1792.

2) O parte din ele o datorese bunăvoinței d-lui profesor C. Andreescu.

de Vergennes. La démission de l'hespodar de Valachie ne donnera lieu qu'à protestations de forme de la part de la Russie. Le point capital sera la neutralité du pacha d'Achaliziké. On insistera sur l'admission des consuls à Varna''...

(*Aff. étr. c. p. Russie*, vol. 188, dep. 22).

III

22 Martie 1787.

Scrisoarea lui Ségur către Montmorin. Planuri ruso-austriace asupra Principatelor.

...,Il me reste à vous parler des projets très difficiles que bien des gens regardent comme concertés entre les cours de Vienne et de Petersbourg contre l'Empire ottoman. Quoique Mr. d'Herbert ait témoigné à Mr. Le Choiseul n'être pas instruit de la démarche de Mr. de Bulgakow, nous savons que sa cour en a eu connaissance, du moins peu de temps après.

Il perce des propos de personnes qui peuvent connaître les intentions de l'Empereur et qui annoncent que ce Prince a de vucs sur la Valachie et la Moldavie''...

(*Aff. étr. c. p. Russie*, vol. 120, dep. 12).

IV

Petersburg, 23 Martie 1787.

Raportul trimisului francez la Petersburg, Belland¹⁾, către contele de Montmorin, privind la scrisoarea adresată Țarinei de către Domnul Moldovei, prin care cere îngăduința de a se stabili în Rusia.

...,Le prince de Moldavie a écrit à l'Impératrice pour lui demander la permission de se retirer en Russie. Elle lui a fait répondre de rester à Cremenchuk jusqu'à son passage''...

(*Aff. étr. c. p. Russie*, vol. 120, dep. 10).

1) Secretar al ambasadei franceze, înlocuia pe contele de Ségur care călătorea în suita împărătesei.

V

„Kremenschuk“, 11 Mai 1787.

Séjour cãtre Montmorin. Turcii cer extradarea lui Alexandru Maurocordat.

...., J'ay appris par les ministres de l'Impératrice que les Turcs avaient demandé avec beaucoup de chaleur, qu'on leur rendit le hospodar Maurocordato qui s'est réfugié en Russie, et qu'ils avaient menacé de déclarer la guerre en cas que ce prince ne leur fut pas rendu au terme qu'ils avaient fixé. On rejette absolument ici cette demande et on espère que les Turcs s'en désisteroit et ne rompiroit point pour une cause aussi injuste, la paix qu'on veut conserver. Voila ce que m'a dit le comte Bedsborodko. Par le dernier traité on est convenu de part et d'autre de se rendre les sujets qui voudraient s'évader; mais les Turcs ont excepté de cette clause les Russes qui se seraient faits musulmans. Le Hospodar est chrétien et l'on pretend ici qu'on ne doit rendre que les sujets qui sont mahometans. Comme dans cette occasion je trouve que l'humanité et la justice sont du côté de la Russie, je pense qu'il est à désirer que les Turcs n'insistent pas sur une pretention aussi deraisonable, qu'ils cessent d'exiger que l'Impératrice leur livre un malheureux prince qui s'est refugié chez elle et qu'ils ne s'opposent plus par cette absurdité au succès de la négociation que nous avons entamée pour conserver la tranquillité publique''..

(*Aff. étr. c. p. Russie*, col. 121, dep. 22).

VI

Kerson, 27 Mai 1787.

Séjour cãtre Montmorin cu privire la cele șapte puncte ce servesc de bazã în mediația oferită de Franța spre a aplana conflictul dintre Ruși și Turci.

...1. Que la Porte envoie au Pacha d'Achalzig le firman convenu, sans parler de la suzeraineté de la Georgie.

2. Qu'elle fasse restituer par les Algeriens le navire russe pris par eux.

3. Qu'elle permette qu'on chatie les Tartares du Couban qu'ont pris plus de 1000 Russes prisonniers.

4. Qu'elle continue les Zaporoviens retirés chez elle au-delà du Bog.

5. Qu'elle ne prenne en Crimée que la quantité de sel convenu.

6. Qu'elle n'insiste plus sur la demande faite de lui livrer Maurocordato.

7. Qu'elle punisse les séditeux qui ont outragé les consuls de l'Impératrice dans les îles de Rhodes et de Candie¹⁾.

(*Aff. étr. c. p. Russie*, vol. 121).

VII

Versailles, 6 Julie 1787.

Scrisoarea Contelui de Montmorin către Ségur. Greutăți în calea mediației franceze. Locuitorii Moldovei și Munteniei sunt considerați prin tratatul dela Kainargi ca protejați de Ruși.

..., Des sept points sur lesquels la Russie insiste, je n'en vois qu'un qui puisse causer des embarras, et malheureusement il a pour principe un article du traité de Kainardgi, qui semble avoir été fait exprès pour devenir une source éternelle de querelle entre les deux empires, c'est celui qui regarde les principautés de Valachie et de Moldavie. J'ay eu des relations de ces pays qui prouvent qu'à la faveur de cet article, les habitants se regardent presque comme sujets de l'Empire russe. Ils n'obeissent point à leurs Princes s'ils se montrent donnés à la Porte et manifestent en toute occasion le dessein de passer sous la domination de l'Impératrice. Il est bien difficile Monsieur, que ces dispositions connues à la Porte, ne lui causent pas de déplaisirs journaliers; accoutumée de tout temps à la soumission entière de ces peuples, elle les voit mépriser sa puissance et se vouer à des voisins qu'elle redoute. Il faut espérer qu'on parviendra à obtenir d'elle quelques assurances de ne rien faire qui puisse déplaire à l'Impératrice à cet égard, mais aussi, on doit sentir

1) Cf. Ségur, *Mémoires*, III, pp. 154-155.

en Russie, qu'il est penible à une grande puissance de n'être pas maîtresse de contenir ses sujets et diminuer autant qu'il soit possible l'effet de l'article du traité de Kainardgi qui concerne les Valaques et les Moldaves"...

(In hârtilie contelui de Ségur. *Aff. étr. c. Russie*, vol. 121, dep. 14).

VIII

Petersburg, 31 Iulie 1787.

Ségur către Montmorin. Dreptul Caterinei a II-a de a protejea pe Domnii Principatelor.

..., Quant aux hospodars de Moldavie et de Valachie, ils conviennent que l'article qui les concerne est vague et ne donne à la Russie que le droit de protéger ces Princes et de faire à la Porte des représentations et des plaintes lorsqu'on les dépose injustement. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Mais quoique ce droit, comme j'ay cherché à le faire sentir, doit être une source continuelle de querelles, dont nous désirerions couper les racines, ils disent que l'Impératrice ne peut pas y renoncer, que ces dépositions fréquentes viennent des vexations, des impositions de tributs forcés, qui ruinent ces deux provinces et qu'ils est trop évidemment de l'intérêt de la Russie de protéger ces peuples qui lui ont été utiles dans toutes les guerres contre les Turcs.

On rapelle les conditions auxquelles les empereurs ottomans ont accepté ces provinces, dont la principale était de les laisser gouverner librement par leurs princes, suivant leurs lois, de n'exiger d'eux qu'un léger tribut. On désirerait pour éviter toute querelle à cet égard, qu'on fixat d'une manière positive, les limites de l'autorité du Grand Seigneur sur ces hospodars, et celle de ceux-ci sur leurs vassaux. Mais comme cette convention paroit incompatible avec la constitution ottomane et l'arbitraire qui tient lieu de loi dans cet empire, on se voit forcé de se contenter de la stipulation unique qui donne à la Russie le droit de prendre le parti de ce peuple opprimé et d'adoucir par sa protection le poids de la tyrannie sous laquelle il est courbé.

Toutes ces différentes raisons plus specieuses que solides et dans lesquelles on ne se donne plus la peine de beaucoup déguiser les vues qui les dictent, doivent vous prouver qu'on ne perd pas de vue le grand projet d'expulser successivement les Turcs de toutes leurs possessions européennes'...

(*Aff. étr. c. p. Russie*, vol. 121, dep. 32).

IX

Constantinopol, 3 August 1787.

Choiseul-Gouffier către Montmorin. Pretențiile turcești asupra lui Maurocordat.

...,La Porte exigeoit qu'on lui livrat Maurocordato, conformément au second article du traité de Kainardgi et que l'on punit les consuls russes, dont les excès avaient déjà excité ses réclamations, particulièrement celui de Moldavie'...

(*Aff. étr. c. p. Russie*, vol. 121).

X

Constantinopol, 12 August 1787.

Choiseul-Gouffier către Montmorin. Privitor la fuga lui Maurocordat în Rusia.

...,Le deuxième grief de la Porte a pour objet l'asile donné ouvertement au Prince Maurocordato. La Porte demande qu'il lui soit livré, en vertu du deuxième article du traité de Kainardgi dont le sens clair et précis n'est susceptible d'aucune interprétation. La cour de Russie cherche à justifier sa conduite à cet égard par des allegations étrangères à la question; elle prétend qu'aux termes de ce même traité, elle est en droit de protéger les princes de Moldavie et de Valachie; que la Porte en viole toujours les stipulations, en déposant arbitrairement ces princes; que Maurocordato lui-même avait été déposé sans cause légitime et qu'il avait été obligé de prendre la fuite pour se soustraire au traitement cruel et injuste qu'on lui préparoit et dont l'emprisonnement de ses gens ici fait, au mépris du même

traité, était l'annonce certaine. Toutes ces alegations sont plus specieuses que solides.

Les agens ou Capikelhais de Maurocordato n'ont été emprisonnés qu'après sa fuite. Leurs fonctions avaient des lors cessé et ils n'étaient plus dans le cas de jouir du droit de gens stipulé en leur faveur dans le traité de Kainardgi. La convention d'Ainali-Kovak reserve à la Porte le droit de déposer les Princes, lorsqu'elle en aura un sujet légitime, et elle pretend en avoir eu à l'égard de Maurocordato. Elle pretend aussi que quelque fut le traitement qu'elle lui preparoit, cet objet ne pouvoit regarder la cour de Russie, dont la protection ne doit s'étendre qu'aux princes regnants.

Je sens Mr le comte qu'il n'est pas de humeur et de la dignité de la cour de Russie, de livrer un prince qui a cherché un asile dans son sein. La Porte doit le sentir aussi elle-même, mais il serait facile de lui donner une apparence de satisfaction en déclarant que Maurocordato est sorti des États de S. M. Impériale et je m'imagine que cette déclaration contenterait la Porte'...

(*Aff. étr. c. p. Russie*, vol. 121, fol. 82—83).

XI

Petersburg, 7 Septembrie 1787.

Proclamația Caterinii a II-a.

... Nous avons rendu à la Porte les principautés de Moldavie et de Valachie en stipulant dans le traité qu'on ne percerait aucun impôt sur les habitants pendant deux ans et que l'on mettrait pour toujours un frein aux violences qui les privaient de leurs prérogatives, mais ces deux années n'étaient pas écoulées que cette Puissance commença à accabler ces provinces des impôts onéreux.

Elle donna un exemple de sa perfidie, en faisant périr en 1777 le hospodar de Moldavie Gika, sans le juger et sans qu'il fut coupable. Les brigandages continuels, les pertes, les pleurs, les plaintes des habitants de notre religion qu'on en souffraient.

n'ait jamais pu engager cette puissance inhumaine à agir avec équité.

On ne garda pas fidelement la promesse faite par la Porte et confirmée par le *khati-shérif* du Sultan de ne point changer les hospodars de ces provinces. On déposa souvent les bons pour mettre de tyrans à leur place.

Le scrt malheureux en était tombé en dernier lieu sur le hospodar Alexandre Maurocordato, auquel on envoya un *kapigibachi* pour le déposer. Afin de se dérober à une mort cruelle qui lui était destinée, comme à l'hospodar Gika, il vint se réfugier dans le sein de notre église qui ne put lui refuser un asile, surtout lorsque les réglemens que nous avait dictés notre amitié pour ces provinces avoient été enfreints si publiquement par la Porte même, lorsqu'on ne donnant jamais explication convenable à l'article de notre traité"...

(*Aff. étr. c. p. Russie*, vol. 122).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

XII

Iasi, 29 Octombrie 1787.

Scrisoare din Iasi a cărei copie s'a trimis contelui de Ségur.

...„Les deux agents de Moldavie et de Valachie envoyez sur la forteresse d'Ocsakow, pour exécuter les ordres particuliers de ces princes, sont arrivés ici hier soir. Au moment de leur départ, la place était bloquée du côté de la mer par la flote russe. Ils assurent que à une heure de distance du port ils ont aperçu des troupes russes en grand nombre, qui s'avançaient pour former le blocus du côté de la terre. Ils paraissent convaincus que la place est maintenant rendue"...

(*Aff. étr. c. p. Russie*, vol. 122).

V. MIHORDEA

DOCUMENTE

UN CĂLĂTOR ENGLEZ DIN SECOLUL AL XVII-lea DESPRE MORLACII.

Extragem din *Voyage de Dalmatie, de Grèce et du Levant, par Mr. George Wheeler, trad. de l'anglais*, Amsterdam, Jean Wolters, 1689, 2 vol., un interesant pasagiu, în care călătorul englez caracterizează pe Morlachi. În vol. I, p. 13, unde se descrie Zara, citim :

„Il y avait alors dans la ville huit compagnies d'infanterie et trois de cavalerie, composées la plupart de Morlaques ou d'Esclavons, de Croates et de Tramontans du Septentrion de Dalmatie, qui sont des gens de grande taille, forts, dispos et hardis, surtout les Morlaques, qui sont accoutumés au froid et à la stérilité des montagnes qui portent le même nom, s'étendant le long de ces côtes, et sous la domination des Vénitiens. Ils sont ennemis inveterés des Turcs, et n'en épargnent aucun quand ils tombent entre leurs griffes. Quand ils se mettent en parti pour aller saccager les Turcs sur leurs frontières, ils reviennent toujours chargés de butin. Quelques personnes dignes de foi nous ont assuré qu'ils sont si robustes, que quatre d'entr'eux prendront un homme à cheval sur leurs épaules et le porteront quelques fois vingt ou trente pas, dans les lieux les plus dangereux et les plus étroits des montagnes : ce qu'ils ont éprouvé lorsque quelques uns de leurs principaux officiers ont passé ces montagnes.

„Leur habit est de diverses couleurs ; ils n'ont pour soulier qu'une pièce de peau, ou quelquefois de cuir séché, attaché avec

des couroyes ou attaches qui passent en croix sur le coup du pied, pour arrester leurs semelles ; leurs jambes sont couvertes de houseaux de drap ou de cuir, qui joignent justement leurs haut de chausses rouges, ou de la couleur qui leur plait le mieux ; leurs pourpoints n'ont point de manches, mais elles sont supplées par celles de leur camisolle, qui sont longues et larges sans aucune attache ou bande au poignet, mais ouvertes comme un surplis, et bordées autour avec un passement. Leurs longs bonnets sont de drap rouge, flottant et pendant de côté et d'autre et ornez d'une pierre, où sont fichées trois lames de fer en forme de plumes. Les paysans vont communément armez d'une hache, mais les soldats portent un cimenterre".

Se află și o gravură sub care stă scris : „Morlaque”.

N. BĂNESCU

BCU | SPIONAJ | UNGURESC | brary Cluj

Prin 1902, d. Tăzlăuanu dădea de lucru Ungurilor. Tisza făcea tot felul de intervenții pe lângă guvernul românesc, reprezentat, la Budapesta, prin consulul nostru general, Victor Cuciureanu, frate cu d-na Maria, soția locotenent-colonelului Ioan Giurăscu, ambii fii ai celebrului Dr. în medicină Gh. Cuciureanu.

Ce fel de intervenții putea să facă? Doară d. Tăzlăuanu era supus ungar. De sigur, Tisza cerea să se ieie măsuri de stăvilire a curentului românesc, manifestat în Ungaria.

Victor Cuciureanu a făcut studiile de licență la Theresianum, în Viena, și apoi a urmat cursurile Facultății de Drept din Iași, unde a luat licența. A fost magistrat la tribunalele din Iași și Focșani, a intrat apoi în diplomatie, făcând serviciu la Constantinopol, Petrograd, Berlin ; la Pesta a fost consul general, și la Belgrad ministru plenipotențiar.

Retras din funcții, s'a stabilit în satul Spătărești, lângă Fălticeni, la nepoata sa, d-na Maria Gh. Vârnăv și la 27 August 1916 a murit de o boală de inimă, și e înmormântat la Spătărești.

Intre hârtille rămase dela Victor Cuciureanu sunt două documente interesante, două scrisori ale lui Tisza, una din 1902 și alta din 1904, amândouă cu privire la chestia Tăzlăuanu.

Iată aceste scrisori :

Magyar Királyi
Ministerelnök

Budapest, le 12 avril 1902

Monsieur le Consul Général,

Étant bien content d'apprendre par Votre aimable lettre les dispositions faites, en rapport de Mr. Taslauanu, je m'empresse de vous exprimer mes remerciements les plus sincères.

Agréez Monsieur le Consul Général l'assurance de ma parfaite considération.

Tisza

A doua scrisoare, mai lungă, cuprinde amănunțimi și câteva greșeli de ortografie, pe care le menținem.

Royaume de Hongrie
Ministère de l'Intérieur

Buda-Pest, le 26 mars 1904.

Confidentielle et personnelle.

Monsieur le Consul Général,

Me référant à la conversation personnelle que nous avons eu ensemble, j'ai l'honneur de vous informer que selon mes renseignements positifs, le secrétaire consulaire M. Teslaoan, est en relation permanente et continuelle avec les individus roumains qui, en Hongrie, professent des principes dont la tendance exagérée est nuisible à l'Etat. J'ai des données tout-à-fait exactes que le secrétaire susnommé était tout récemment en relation suivie à Budapest avec le sieur Jean Russu Sirianu, rédacteur à Arad, qui est venu ici, ou il a été délégué par suite de la con-

férence secrète tenue par les ultra-Roumains d'Arad et que peu après qu'il eut délibéré avec lui, il s'est rendu à Bucarest, en passant par Arad, dans le but de seconder la propagande que les ultra-Roumains d'ici veulent deployer là bas.

Immédiatement après ces faits, un certain Iosif Brancovianu qui est né en Hongrie et émigré en Roumanie, demeurant à Bucarest, est venu d'abord à Budapest et d'ici il est parti pour Vienne pour y conférer avec des individus roumains qui y résident. Après que le secrétaire Teslaoan fut revenu de Bucarest, il se mit en relation avec le sieur Szever Boku, rédacteur de la „Tribuna” à Arad et avec le sieur Demeter Bizanhu (?), les quels après s'être consultés, se rendirent immédiatement à Arad pour assister à la conférence secrète tenue par les nacionalistes les plus prononcées de là bas.

Connaissant les intentions tout-à-fait correctes de votre gouvernement et l'attitude parfaitement loyale que vous avez toujours observé dans vos relations avec le gouvernement hongrois, je n'ai aucun doute que vous mettrez un terme à ce menées de M. Teslaoan, qui ne pourraient que nuire aux tout rapport que nous voulons également conserver au profit des deux pays.

Veuillez agréer, Monsieur le Consul Général, l'expression de ma très haute considération.

Tisza

Ce a mai urmat, nu știu.

Pe Victor Cuciureanu l-am cunoscut. Dacă așa fi știut despre această corespondență, l-ași fi întrebat, și — poate — mi-ar fi spus.

In orice caz, vedem cât de ageră era poliția ungurească, în ceiace privește pe Români, și cât de greu era de făcut o propagandă românească, față de spionajul ce se exercita în contra lor.

ARTUR GOROVEI

UN DOCUMENT

Dăm mai jos, cu titlul de document, părerea unui om luminat din Rusia de ieri, cu privire la Basarabia: articolul publicat de N. Durnovo, la 1912, când oficialitatea țării sale organiza sărbătorirea celor o sută de ani dela săvârșirea actului silnic.

EUGENIA CHIȘCA

CU OCAZIA COMEMORĂRII A O SUTĂ DE ANI DELA ANEXAREA
BASARABIEI LA RUSIA

(Din ziarul „Peterburgskija Vedomosti” din 27 Mai 1912)

„Unii se bucură, alții se întristează”, — astfel ar fi trebuit intitulat articolul de mai la vale.

Cu privire la Basarabia, încă din anul 1877, în toiul războiului ruso-turc, noi ne-am exprimat, împreună cu profesorul slavist A. A. Maikov, opinia noastră în presă; iar de atunci, vizitând nu odată România, și fondând acolo organul nostru, în anul 1902, în limba ruso-franceză, ne-am întărit și mai mult în convingerea că Basarabia este nu numai mărul discordiei între Români și Ruși, ci și pivnița cu praf de pușcă, care, de va exploda, va lumina ca un incendiu însângerat întreg Orientul ortodox și va înmormânta gloria Rusiei de liberatoare a creștinilor din Orient.

Când acum aproape un an se proiecta, din inițiativa actualului ambițios Kir-de-Chișinău, sărbătorirea a o sută de ani dela desfacerea Moldovei de peste Prut dela Principatul autonom moldovean, noi arătam în „Petersburgskija Vedomosti” cât de nepotrivită era o asemenea sărbătorire, prevăzând că această festivitate va îmbrăca întreaga Românie în doliu, că orașele ei se vor acoperi de drapele negre, ziarele vor apărea cu chenar negru; așa s'a și întâmplat.

Noi, Rușii, credem desigur în devotamentul și fidelitatea populației moldovenești — apropiate nouă ca spirit — față de Rusia, și trebuie să credem că ea va rămânea credincioasă până în ultima zi, însă aceasta nu înseamnă deloc ca simpatiile Moldovenilor de

peste Prut să se îndrepte mai curând spre Ruși, decât spre compatrioții lor români.

Stăpânind Basarabia timp de o sută de ani, ce-am făcut noi pentru populația moldovenească, pentru dezvoltarea ei culturală? N'am făcut nimic, căci toate școlile create în Basarabia au de scop să transforme pe Românii basarabeni în Velicoruși (Ruși Mari), ceea ce nu reușește... De peste 90 de ani, poporul moldovenesc din Basarabia, numărând peste un milion și jumătate de suflete, e lipsit de clerul său înalt. Contrar legilor fundamentale ale Imperiului, care admit tuturor popoarelor din Rusia să-și aibă conducătorii lor spirituali, Moldovenii ortodocși nu au nici un episcop al lor, sau unul care să cunoască limba română. Cine a fost prin Basarabia, știe ce biserici-colibe sunt acolo, câte biserici sunt distruse ori șterse de pe fața pământului. Ni se va obiecta că și în România Biserica ortodoxă nu e la înălțime, deși acolo mai puțini părăsesc ortodoxia decât în Basarabia noastră. Românul rar reneagă credința părinților săi,— dimpotrivă : însuși știe să convertească la ortodoxie pe cei de altă credință.

În zadar „*Moskovskija Vedomosti*” (Le Journal de Moscou), și cu acesta și alte ziare ce joacă pe coarda „patriotismului”, declară că Rusia a liberat Basarabia de jugul turcesc. Basarabia era o parte din Principatul Moldovei, prin care trebuiau să treacă armatele rusești în timpul războiului Rusiei cu Turcia. Desigur că Rusia ar fi putut în anul 1812 să anexeze întreaga Moldovă, însă aceasta ar fi fost uzurpare și nu cucerire, căci noi nu am purtat războaie cu Moldovenii.

Oricât de mic ar fi un popor, el reclamă respect față de sine, se mândrește cu existența sa, nu vrea să servească de îngrășământ Rușilor, Germanilor, Ungurilor sau altor popoare.

România are cu ce se mândri. Cea mai mare mândrie a Românilor este faptul că ei nu au renegat credința părinților lor, nu au inundat țara lor de secte și de eresii, nu s'au dizolvat între popoarele înconjurătoare : Maghiari, Ruși, Sârbi, ci și-au ridicat numărul populației până la 12—13 milioane de suflete.

Și în istoria militară României nu s'au dat de rușine. Ei s'au luptat vitejește cu Turcii și Maghiarii pentru patria lor, au

mers împreună cu Rușii în anul 1877—1878 la Plevna; 14.000 de Români de peste Prut au căzut în depărtata Manciurie ¹⁾).

Peste trei ani se va scurge un secol dela anexarea Poloniei la Rusia. Se va considera oare și acest eveniment drept o sărbătoare semnificativă, cu solemnitatea principală la Varșovia?

Dacă Polonii își deplâng libertatea lor politică, nici ei nu ne-au fost dați de congresul dela Viena, din anul 1815, spre bucurie... Nimeni nu ar fi protestat atunci în Europa la anexarea de către Rusia a Rusiei Carpatice și Trans-Carpatice, dar nu numai că n'am făcut aceasta, ci am mai recompensat Austria cu ținutul din jurul Tarnopolei, în Podolia.

Diplomații noștri neprevăzători găseau că e mai folositor pentru Rusia să stăpânească popoare străine, decât să meargă pe urmele făuritorilor Rusiei.

Rusia a salutat în anii 1860—1870 întregirea Italiei, a contribuit la unificarea Germaniei, recunoscând prin aceasta și altor națiuni dreptul la unificarea popoarelor lor. În acest lucru nu e nimic criminal, și ni s'ar părea că e preferabil să-ți faci prieteni decât dușmani. Putem fi siguri că noi — Rușii — suntem iubiți în Basarabia, deși arhiepiscopul actual din Chișinău, un om inteligent, fără îndoială, care și-a supus multe obraze sus-puse, și care se furișează spre patriarhat, nu simte dragostea Moldovenilor față de Rusia și nici nu dorește dragostea lor s'o aștepte.

Moldovenii sunt în ochii lui separatiști, și pentru aceasta cele mai alese forțe spirituale și culturale sunt isgonite de el din Basarabia, limba moldovenească e isgonită din biserici, despre misionarism nu poate fi nici vorbă. Se seamănă sămânța dușmăniei, care va înălța pe sămănător, dar secerișul va fi amar.

Din punct de vedere cultural, Basarabia a rămas cu mult în urmă față de România. Astăzi Chișinăul a întrecut ca mărime

1) Cifra ce ne înspăimântă, avându-se în vedere numărul Românilor în Rusia...

La 16 Mai, în Mitropolia din București s'a oficiat parastasul pentru pomnirea celor 14.000 de ostași români, căzuți pe câmpiile Manciuriei.

Iași, însă nu poate fi vorba de comparație. Iașul este un oraș curat, frumos în toate privințele, cu clădiri bune, arhitecturale, cu Universitate și alte așezăminte superioare de învățământ, față de care Chișinăul e un oraș decăzut... Creindu-l cu un secol în urmă, noi nu l-am putut asemui orașelor europene. Și populația rusească venită aci, cu funcționari rusificatori, n'a ridicat în popor nici bună-starea materială, nici moralitatea, dând întreaga populație moldovenească — care se află și acum într'o profundă ignoranță — în robire Evreului. Unde poate un astfel de popor să se mai gândească la separatism? ! El nu întâmpină în bisericile sale pe aghiereii - despoți cari vizitează eparhia, dușmani ai naționalității, ai limbii lui. Și astfel de arhierii sunt trei în Basarabia, astăzi. Nu credem ca în România să se piardă ortodoxia, căci dacă aceasta s'ar întâmpla atunci bisericile ei ar duce o existență mizerabilă și s'ar asemena cu cele din Basarabia. Vizitând în anui trecut biserica Trei-Ierarhi din Iași, care arsece, am fost uimiți de restaurarea ei, de noul și frumosul iconostas, de icoanele de mozaic, etc. S'a cheltuit cu restaurația ei peste un milion de lei românești. Pentru moaștele sfintei Paraschiva-Vineri (cari acuma se află în catedrala Intâmpinării Domnului din Iași), în locul raclei ce se topise din cauza marelui incendiu, s'a făcut una nouă, de argint, de mare preț. Se constată astfel, că poporul românesc nu este indiferent față de lucrurile lui sfinte...

E deplasat să vorbim în acest moment de retrocedarea Basarabiei către România.

Chestiunea Basarabiei se va ridica atunci când va trebui hotărâtă definitiv chestiunea Orientului apropiat : vom decide oare atunci să atragem România, ca pe prietenul nostru firesc, la alianța cu Rusia, sau o vom sili să adere la alianța cu Austria, să intre în federația balcanică, asupra căreia își va desfăce aripile vulturul bicefal austriac?

Rusiei îi revine să rezolve chestiunea : dacă trebuie să contribuie, în vederea propriilor sale interese, la unificarea popoarelor : grec, român, sârb și bulgar, ca și a Slavilor din Austro-Ungaria, și la alipirea la patria noastră a Rusiei subjugate, sau să lase ca Austria să ia țările balcanice, așa precum în anul 1907 i-a dat posibilitatea să anexeze Bosnia și Herzegovina, ocupate de ea numai temporar?

Poporul se bucură de orice spectacol gratuit, de orice sărbătoare, fără a înțelege: ce sărbătorește, de ce se bucură și se înveselește.

Însă intelectualii români din Basarabia, deși devotați Rusiei, greu se împacă cu despărțirea de cei de un neam cu ei, căreia îi sunt sortiți.

N. DURNOVO

CÂTEVA DOCUMENTE ROMÂNEȘTI

I. Document interesant pentru că dă numele de moșie al primului soț al Doamnei Stancăi ¹⁾, Dumitru „din Vălcănești”; dă numele duhovnicului lui Mihai Viteazul, Ioan monahul; menționează un pârcălab de sat boeresc. Este probabil că acești pârcălabi aveau la noi acelaș rol ca funcționarii, ziși *officiales*, prin cari, în Ungaria veche, proprietarii cari obțineau imunitate de jurisdicție își exercitau dreptul de judecată în satele lor ²⁾.

1613 (7121) Ianuarie 16. (Acad. Rom., pachet 201, doc. 11).

Radu Voevod, feciorul lui Mihnea Voevod, nepotul lui Alexandru Voevod, dă slugii sale lui Damian căpitanul ca să fie satul Salcea, pentru că acest sat a fost de moștenire al lui Calotă din Clejani, apoi când a fost la moartea lui a rămas acest sat în mâna lui Dragomir ce a fost dvornic mare în zilele răposatului Alexandru Voevod cel Bătrân ³⁾. Apoi după aceea Dragomir vornicul a făcut schimb cu Dumitru postelnicul din Vălcănești, de a dat Dragomir vornicul satul Salcea, iar Dumitru postelnicul i-a dat satul Cârștinești și satul Poiana în zilele lui Mihnea Voevod, părintele lui Radu Voevod. Apoi după moartea lui Dumitru postelnicul, a rămas acest sat jupâniței sale, Doamnei Stancăi, ce a fost a răposatului Mihail Voevod, în schimbul satului Cârștinești și Poiana, pentru că au fost aceste sate ale jupâniței Stancăi de moștenire ⁴⁾. Apoi când a fost acum în zi-

1) Despre neamul ei, vezi I. Filitti, *Cititorii dela Plăvicem-Olt*, în *Arhivele Otteniei*, VI (1937), pp. 266—281.

2) Akos von Timon, *Ungarische Verfassungs und Rechtsgeschichte*, Bd. 3-a, trad. F. Schiller, Berlin, 1909, p. 232.

3) La 1568—1577.

4) Din nenorocire, documentul nu ni spune dela cine.

lele lui Radu Voevod, el a miluit pe sluga sa mai sus zisă cu satul Salcea, ca să-i fie lui pentru slujba dreaptă. Apoi Damian căpitanul a venit și s'a pârât pentru acest sat dinaintea lui Radu Voevod cu jupânița Dana din Vâlcănești și cu nepotul ei Pârful și astfel a pârât cum că acest sat Salcea este al lor de moștenire și nu a fost de schimb al Doamnei Stancăi. Domnul a cercetat după dreptate și după lege cu toți cinstiții dregători și a dat de a cercetat și sluga D-sale Dan al doilea portar la părintele Ioan monahul, care a fost duhovnicul răposatului Mihail Voevod și a scris și o carte către întreg satul Salcea și către părcălabul din Hargetoiaia, care a fost și părcălab la Doamna Stanca și a mărturisit întreg satul într'un cuvânt, de față cu Oprea părcălabul, că a fost acest sat Salcea de moștenire Doamnei Stancăi și nu a fost nici decum al jupâniței Danei și al nepotul ei Pârful. Și a văzut Domnul și cartea părintelui Ioan monahul, care s'a citit în Divan și s'a adevărit cum că a fost satul Salcea întreg al Doamnei Stancăi și au mărturisit și ceilalți dregători din Divan, jupân Nica vel logofăt și jupân Leca biv vel postelnic și Lupul vel paharnic și boerii Ioan comisul și Crăstoh sulgerul și a rămas jupânița Dana și nepotul ei Pârful de lege și de judecată. De aceea a dat Domnul slugii sale lui Damian căpitanul ca să ție satul Salcea.

II. Document interesant pentru istoricul orașului Târgoviște.

1808 Ghenarie 14 (Arh. Stat. Cond. domn. 54, fila 302).

Anafora în pricina clucerului Const. Filipescu pentru un loc de casă ce are în orașul Târgoviște. Nu avu de arătat decât o copie după diata moașei sale Rada Filipeasca din leat 7233 [1725] Iulie 2, în care se văzu că hărăzește acest loc de casă în Târgoviște, din sus de curtea domncască, lângă biserica Sf. Niculae, ce i-a rămas dela taică-său. Făcând amănuntă cercetare prin jurul bisericii Sf. Niculae, alt loc nu se putu dovedi a fi de stare boerească decât cel ce este între locul de case al stolnicului Dumitru Filișanu, ce pe urmă a rămas la nepotul său Ion Paliologa, iar acum se stăpânește de clucerul Iancu Glava și între locul de case al boerilor Băleni, unde în mijlocul acelu

loc este și o groapă mare de pivniță și se cunoaște că a fost casă de boer și mai ales că aici în Târgoviște casele boeresti au fost tot puse pe malul apei Ialomiții, sus pe marginea uliței celei mai vechi a Târgoviștei ce acum este astupată, între care este și locul acela... ; care loc fiind fost pustiu și necăutat de nimeni, și-au făcut case pe dânsul un Andronie dajnicul orașului și un Trandafir slujitorul isprăvnicesc.

Tot pentru acest loc s'a mai făcut o cercetare la leat 1799 Dec. 18, când un hrisov al răposatului Matei Vodă Basarab, cu leat 7149 Sept. 2, a fost arătat la isprăvnicat de răposatul vtorii spatarache Manolache Duca ot Boldești din sud Saac, cerând să-și descopere un loc de case ce-l are în Târgoviște, rămas dela moșul său cămărașul Zamfir, jumătate din grajdurile domnești ale răposatului Mihail Voevod, hărăzit de Matei Voevod cu suszisul hrisov lui Pavli banul și fraților lui, Apostolache și Manolache ¹⁾, care loc a fost din locul caselor vistierului Gheorghe peste ulița cea mare, la vale până în râu. La 1799 s'a socotit că locul reclamat de Duca ar putea fi locul pe care-l revendică acum Const. Filipescu, pentru că locuitorii n'au știut să arate unde au fost grajdurile domnești.

III. Document interesant pentru mormintele ce au existat în mitropolia din Târgoviște și de care azi nu mai sunt urme ²⁾.

1615 Iulie 14 (Arh. Stat. Cond. Brâncov. I, fila 583).

Hrisovul lui Radu Vodă, feciorul lui Mihnea Vodă, nepotul lui Alexandru Vodă, către mitropolia din Târgoviște ca să fie satul Aninoasa dat de răposatul Basarab Vodă ³⁾; satul Mogoșești dat de jupâneasa Chera și de Vlad comisul din Bârsești; satul Luciani dat de boerii din Mărgineni; satul Băneștii din Ruia dat de răposatul Basarab Vodă; satul Sârbii cumpărat jumătate de răposatul Petru Vodă drept 33.000 aspri de argint și dat mitropoliei, iar cealaltă jumătate cumpărată de vlădica

1) Frații Caragea. Cel mai mare, Pavlache banul este cunoscut de obicei în documente sub numele de „ot Clejani”. (Filitti, *Arh. G. Gr. Cantacuzino*, p. 254).

2) Cf. Iorga. *Inscripții*, I, pp. 116—122.

3) Neagoe.

Anania ce a fost mitropolit ¹⁾ dela jupâneasa Marga fata Chircăi vistierul drept 10.000 aspri ; satul Vărăştii lui Moş cu Balta Albă şi Periaştii şi Călugărenii ot sud Brăila, date de jupâneasa *Preda clucereasa* ²⁾, ce erau ale ei de zestre şi s'au îngropat la Sf. mitropolie ; satul Mehedinţi, anume Oreviţa şi Bolboşani, foste ale jupânesii *Mariei de Floreşti şi ale fiului său jupân Radu cluceru* ³⁾, care le-au dat de s'au îngropat la Sf. mitropolie ; moşia din Drăgăneşti, partea jupânesii Stancii a lui Tudor logofăt ⁴⁾ şi a fiului său Staico postelnicul şi partea jupânesii Caplei, fata lui Tudosie banul ⁵⁾ ; satul Fotcaia şi Cursusul, date de *jupân Preda banul cel bătrân* ⁶⁾ de s'au îngropat în Sf. mitropolie ; satul Timşani dela Răstoaca, dat de *Miroslav logofăt* ⁷⁾ de s'au îngropat în Sf. mitropolie, împreună cu fiul său *Avram postelnicul* ; moşia din Şerbăneşti partea lui Cernica vornicul, pentru că a cumpărat Radu Vodă Şerban un sat anume Râca drept 24.000 aspri de l'au dat la sf. mitropolie pentru că au îngropat pe *muma D-sale, Doamna Maria* ⁸⁾ şi pe un cocon al D-sale, *Io Basarab Voevod* la sf. mitropolie, care sat jumătate din Râca l'au vândut acum.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) Mort 3 Febr. 1558 şi îngropat la mănăstirea Argeşului.

2) Soţia lui Radu vel clucer Buzescu † 1610 şi fiica banului Mihaleca Caragea, zis din Cocorăşti, probabil după soţia sa, Marula.

3) Florescu, † 1604.

4) Din Orboeşti, Târceni şi Măneşti (Prahova) vel vistier 1543, vel log. 1556—1564, căsătorit cu Stana, fiica lui Staico log. din Băjeşti, Bucov, Mărgineni, şi a Caplei, fiica lui Vlad Vodă Călugărul.

5) Din Periş † 1548, vâr lun cu Staico post, fiul lui Tudor log. din Orboeşti. Din fiica sa Caplea, căsătorită cu Stan spătarul din Clăteşti şi Corbi (Ilfov), s'au tras boerii Corbeni.

6) Craiovescu, † 1521.

7) Vel vistier 1587, vel log. 1597, mort după 1603. Era „din Râfov” (Prahova). Dintr-o fiică a sa, căsătorită cu Ianache iuzbaşa Berilescu, s'au tras boerii Râfoveni. Un fin al său, Ionaşco post., era „ot Cătun”.

8) Fiica lui Neagoe vel ban la 1503 şi a Ancăi din Coiani, coboritoare prin femeii din Craioveşti şi astfel strănepoată colaterală lui Neagoe Vodă. Ea a avut doi soţi, pe Nica vel armaş şi pe Radu post. [doc. dela 1580, Martie 16, Arh. Stat. Mănăst. Dealul, I, p. 8], acesta din urmă probabil tatăl lui Radu Vodă Şerban, care însă nu pomeneşte decât pe muma-sa, pentru că prin ea îşi legitima domnia, ca un vag „nepot al lui Basarab Vodă”. (I. Filitti, în *Tr. hmele Olteniei*, anul 1924, no. 13).

vlădica Luca ¹⁾ drept 12.000 aspri, cu care bani a cumpărat moșia din Șcribănești defa jupân Cernica fost mare vornic ²⁾.

IV. Document interesant din punctul de vedere al vechiului nostru drept penal.

1617 Iunie 15 (Arh. Stat. Mănăst. Mihai-Vodă, pachet 1 bis, doc. 1 și pachet 5, doc. 2).

Jupâncasa Maria, fiica lui Staico postelnicul din Bucov și soția lui Lupu biv vel paharnic [Mehedințeanu] a avut de baștină, între altele și moșia Sărata. Ea a căzut „la mare nevoe de către bărbatul ei Lupul”, zice documentul, căci „ca s'au fost apucat de umbra în rele curvăsării, încât au stătut să-i taie capu, ci pe urmă Lupu pah. i-au iertat capu ei și au luat toate moșiile ei și satele și țigani dinaintea divanului lui Radu Voevod”.

O pricină identică 200 de ani mai târziu. La 6 Iunie 1793 Maria Filipescu, văduva stolnicului Răducanu Filipescu cere să i se restituie zestrea, de oarece „pentru greșala ce au fost făcut împotriva cinstei răposatului soțului d-ei, singur răposatul dintru a sa bunătate, trimițând chiar pe fratele d-lui [medelnicerul Const. Filipescu], a luat-o și ducând-o la răposatul, de față în vileag a iertat-o” ³⁾. Peceapsa evoluase deci în sensul că numai era decât pierderea zestrei.

V. Document ce ilustrează groaznicul proces de deposedare a micilor proprietari moșneni de către boerii influenți ⁴⁾.

1620 Sept. 26 (copie veche în colecția mca).

Radu Vodă sin Mihnea Vodă dă hrisov satului Osica din sud Romanați și moșnenilor satului... ca să le fie satul Osica...

1) Cf. I. Filitti, *Vlădica Luca, strămoș al poetului Cărloua*, în *Convorbiri literare*, anul 55 (1923) pp. 319—331.

2) La 1603, 1610. Era proprietar la Aniniș (Buzău), Săcueni (Dâmbovița). Defa soția sa Chiajna a avut 2 fiice. Una din ele, Calea, a avut fiică pe Maria, căsătorită cu Tudor Știrbei ot Izvor.

3) V. A. Urechia, *Ist. Rom.*, VI, pp. 429—430.

4) Cf. I. Filitti, *Evoluția claselor sociale, în Arhiva p. știința și reforma socială*, VI, nr. 3—4, p. 318 și urm.

și să fie în pace și slobozi de rumânie cu moșiile lor de către Preda slugerul ¹⁾ și de către frații lui, feciorii Radului vistierul dela Cepturoae. Moșia a fost a lor de demult, dar când a fost în zilele răposatului Mihail Voevod, jupânul Radu care a fost atunci vtorii vistier, el a fost în sud Romanași zapciu și birar și a împresurat pe acel sat Osica numai pentru niște năpăști de biruri și li-au luat moșiile lor în silă și i-au rumânit fără de voia lor și fără să li dea nici un ban, pentru că au fost el atuncia dregător. Apoi de atunci tot au ținut Radul vistierul acești mai sus ziși oameni rumâni în silă și fără dreptate. După aceea, când au fost în zilele Domniei mele într'alt rând, întru întâia domnie ²⁾, acești oameni au venit în divan împreună cu Preda slugerul feciorul jupân Radului vistierul și s'au plâns de mare împresurare care au fost avut ei de către Radul vistierul, numai pentru niște năpăști de biruri... și cum că au fost iertate aceste năpăști de biruri din sat încă dela răposatul Mihail Voevod și cum că li-a fost luat Radu vistierul și cărțile lor ce au avut de moștenire. Apoi Preda slugerul el a scos numai cărțile acestor oameni de moștenire și așa zicea cum că s'au fost vândut acești oameni singuri de bună voe tot pe aspri gata și cărți de cum-părătoare nu a avut nici dela un Domn. Iar într'aceea Domnia mea însumi am luat la mijlocul lor 6 boeri din divan pe răvașe domnești pre anume din Bălăncști Negrea log., și din Breaza Vâlcul log., și dela Văleni Rustea, și din Strâmba Gârdea, și dela Zvorea Hamza și din Tiha Drăgan, ca să adevereze cu sufletele lor [dacă] fost-au dat Radul vistierul, tatăl Predei slugerul, niscare-va bani pe moșia acestor oameni și [dacă] vândut-au cu voia lor să fie rumâni... Apoi, când a fost la zi, acești boeri așa au mărturisit înaintea D-mele cu sufletele lor, cum că nu li au fost dat Radul vistierul nici un ban... Apoi a rămas Preda slugerul cu frații lui de lege și de judecată dinaintea D-mele și însumi D-mea am făcut satului Osica cartea D-mele de pâra și de rămas ca să fie în pace... Dar peste puțină vreme, dacă am ieșit D-mea de aici, Domn în pământul Moldovei ³⁾ și în urma

1. Zis „Floricioiu”, soțul Floricăi, fiica lui Mihai Viteazul. Era proprietar la Greci și Sărata (Buzău).

2. 1611—1616.

3. 1616—1619.

noastră au stătut a fi Alexandru Voevod Domn aicea Țării Românești ⁶⁾, Preda slugerul a luat satul Osica cu rumâni iarăș sub mâna lui și cartea D-mele de râmias o a stricat și i-a rumânit în sila lui și tot i-a ținut de atunci încoace. Iar când a fost acum în zilele D-mele, iar satul Osica au venit înaintea D-mele de s'au plâns de mare supărare ce au avut de către Preda slugerul... Apoi Preda slugerul, dacă a văzut că nu a dat pe dânșii nici un ban, el de voia lui însuș a iertat de rumânie pe satul Osica pentru sufletul lui și pentru sufletele părinților lui dinaintea mitropolitului Luca, cun în veci treabă și amestec să nu aibă cu satul Osica... și au pus și blestem... și am văzut D-mele și cartea Predei slugerul de iertare și cartea părintelui Luca vlădica cu mare afurisanie.

VI. Document ce adeverește continuarea aceluiaș sistem încă și după 200 de ani. Se știe că Alexandru Vodă Suțu, ultimul Domn fanariot, dăruise Doamnei sale și moșia Țârgoviștei, convocând prin aceasta răzvrătirea târgoveților.

1822 Noemvrie 28 (Arh. Stat. Judecătorești vechi. Cancelaria veliților boeri. No. 1421 roșu, anul 1823, fila 3).

Cu lacrimi fierbinți jeluim milii și bunătății Măriei Tale [Grigore D. Ghica] ca să aflăm dreptate înaintea Măriei Tale pentru desrobirea strămoșeștei noastre moșii din Căineni, ce am fost vândut de mare silă răpos. Întru fericire Domnului Suțu și dela Măria Sa Doamna vedem că au cumpărat-o jupân Teodosie Vrană. Luminat Doamne! *moșii și strămoșii noștri n'au înstrăinat o palmă măcar din pământ, lăsând aceasta cu blestem din neam în neam, pe care l'am păzit și noi până acum și l'au fi păzit în veci, dar înfricoșerile, dezghinările și zavistiile orânduitorilor cumpărători ni-au făcut această înșclătură, iar mai bine să zicem stingere și sărăcie capului nostru. Și ce trebuie mai mult, Luminat Doamne, decât să se îndatoreze stolnicul Dincă Brătianu și medelnicerul Ioniță Budișteanu, orânduitorii cumpărători, să intre în sf. mitropolie și să mărturisească însiși ei de au fost cu voința noastră vânzarea sau nu și de nu plângeam*

1) 1616—1618.

și ne rugăm noi de numiții, făgăduindu-le și venitul moșiei în zece ani, ca să nu-și facă acest păcat cu noi¹⁾ și de nu am plecat cu jalbă asupra numiților chiar către Măria Sa Domnul Suțul în viață aflându-se și ne-au întors din drum cu feluri de înfricoșări că o să pățimim când ne vom arăta împotriva voinții Mării Sale. Și așa din mărturisirea numiților va înțelege ori care de au fost cu voința noastră vânzarea sau de mare silă că *nu mai știam săracii de noi ce să facem și încotro să apucăm de mare mâhnire a sufletelor noastre, încât am vrut să ne înecăm unii pe alții în apa Olluhui*, care nu o vor putea tăgădui numiții culpători. De aceea alergăm la noianu milostivirii Mării Tale și cu lăcrămi ne rugăm să te milostivești asupra-ne cu a ni se descoperi dreptatea și ca un izvor ce ești al dreptăților, să ni se dea luminata hotărâre a Măriei Tale îndatorându-se a-și primi Măria Sa Doamna Hrusina [născută Callimachi] înapei banii ce ni-au dat prin orânduții și să ni slobocează moșia. Sau când la aceasta nu ni se va da ascultare (poate din păcatele noastre), atunci iarăș ne rugăm să se îndatorce jupân Teodosie Vrană a-și primi dela noi banii ce va adeveri prin încredințare de jurământ evanghelicesc că au dat Măriei Sale Doamnei și să ni sloboade moșia. Pentru care *astă primăvară (1822, Martie 8) când ne aflam ca niște oi rătăcite fără Domn în scaun*, după plângerea ce prin jalbă am făcut stăpânirii cu cerere de răscumpărătoare cu protimisis dela numitul (fără a ști în vremea aceea cum să nimerim mai bine), ni s'au dat porunca stăpânirii în dosul jâlbii noastre, cu care ducându-ne în Brașov la numitul ca să-și primească banii, adică 5000 de galbeni după cuprinderea celui adevărat zapis pe care-l mărturisesc oamenii de cinste că l'au văzut cu ochii lor și împotriva cerându-ne taleri 125000, noi am și lăsat banii ce arătăm după acel adevărat zapis, depoziton a și-i prini, a căroră dobândă o purtăm și acum și așa ne-am întors fără nici o ispravă. Căci cu păcat este să rămânem stinși și sărăciți din pricina numitului.

Noi toți locuitorii din satul Căineni, sud Argeș.

1) Cf. altă pricină de acel. ș fel. tot în vremea lui Al. Suțu, între moșnenii din Valea Lungă (Prahova) și Cantacuzini, în Filitti, *Arhiva G. Gr. Cantacuzino*, pp. 196—7.

VII. Document caracteristic pentru modul cum se acordau boeriile și pentru punctul de vedere din care erau prețuite de oamenii practici, în pragul veacului trecut.

1817 Martie 3 (Arh. Stat. Cond. velișilor boeri. No. 10, fila 57).

Anafora în pricina cluceresii Anica Suși, soția biv vel clucerului Gheorghe Florescu, care se jăluia că în domnia cea după urmă a răposatului Domn Mihail Voevod Suțul, moșul d-ei, d-lui vel ban Radu Golescu i-a dăruit moșia Copăceni, sud Vlașca, pentru care clucereasa arată următoarele acte :

1801 Oct. 16, zapisul Saftai Lupoiancăi, soția lui Matei Lupoianu, împreună cu fiul său Ștefan, dat la mâna vel vornicului Golescu, cuprinzător că pentru multe faceri de bine și ajutor ce a avut casa lor dela d-lui, atât în viața soțului ei, cât și după moartea lui, i-a dăruit moșia Copăceni, ce-i este și ei dăruită la botez de mătușă-sa Safta Popeasca serdăreasa.

1801 Dec. 28, zapisul vel vistierului Golescu, prin care dăruiește cluceresii Anicăi, strănepoatei d-sale, această moșie...

Răspunse acum banu Radu Golescu că în domnia lui Mihai Vodă Suțu i-au zis d-ei cocoana Safta, mama cluceresii ¹⁾, să-i găsească pe vre-unu ca să dea ceva pentru vre-o boerie și a găsit pe Ștefan Lupoianu, care a zis că lui boerie nu-i trebuie, neavând copii, nici vrând a se însura, ci să-i dea 20 de scutelnici și el, pentru dânsii, să-i dea moșie. Le-au spus acestea cocoanei Saftai și d-ei arătând aceasta lui Mihai Vodă Suțul, Maria Sa a zis că fără caftan scutelnici nu face, ci să primească slugeria cu 12 scutelnici și-i va mai da alți opt cu carte. A primit aceasta, și Lupoianu s'au făcut sluger, au luat cei 12 scutelnici ai boeriei, iar ceilalți opt cu carte nu i s'au dat.

I. C. FILITTI

1) Mihai I Suțu, Domn la 1783—6, 1791—3 și 1801—2, a avut între alți copii pe beizadea Grigore, căsătorit cu Sarta Dudescu, care au fost părinții Anicăi Florescu.

UN DOCUMENT CRAIOVEAN (1790)

„Dela comisia visteriei banatului Craiovei. Fîndcă Nițu Giulescu mazil hot Hurezani sud Gorj au jehuit că din întâmplarea vremurilor au rămas la mare scăpătăciune și nu poate răspunde ceiaice i se cere la aceeași orânduială. Cum și alți mazili cerând ajutori pã Vlăduț sin Popa Ilie i pe Gheorghe Turcescu fiind oameni fară de dajdie și vechi neam de mazili. Și orânduindu-să la dumnealor ispravnicii acestui județ Gorj spre cercetare. Ne înfățișează că au cercetat atît prin zapciu plășii cât și prin alți mazili din partea locului. Trîncțându-ne și adeverința mazililor în care îi adeverază că sânt neam de mazili și fară pricină de dajdie. Cum și numitului Nițu îi este jalba adeverată fiind foarte scăpătat. Drept aceea i se dete ajutori Vlăduț sin Popa Gheorghe Turcescu puindu-se împreună cu dânsul la cruce și pentru ca să fie scutit de mazil și să scutască și ei ceiaice scutcsc ceialăți ce sânt la aceeași orânduială li se dete acest sinet dela comisia visteriei.

BCU Cluj / Ioan vel vistier". Library Cluj 1790, Oct. 28.

Original, hârtie, în posesia subsemnatului, pecetea aplicată cu legenda visteriei banatului Craiovei 1790.

EM. EM. SĂVOIU

ȘTIRI DIN RĂSBOIUL PENTRU INDEPENDENȚĂ

I

Breslenița, 14 Octombrie 1877.

O corespondență privitoare la retribuția pictorului Nicolae Grigorescu, argajat de Ioan Brătianu să înscească armata noastră din Bulgaria.

Intendența Diviziei a II-a a corpului de operație. Nr. 483.

Domnule Colonel,

„Am oncarca a vă trîmite mandatul nr. 1976 de lei 2000, idurna pentru lunile August și Septembrie, cuvenită pictorului

Grigorescu, care s'a primit dela minister cu ordinul nr. 5960, rugându-vă a-l da în primirea numitului.

Intendant militar,
(ss) Cămărășescu

Pe aceeași foaie : „Nr. 1976.

„Mandatul pe lunile August și Septembrie a. c. l-am primit”.

(ss) N. Grigorescu.

Adresa : D-sale Domnului Colonel Banitz, șeful Stat Majorului General — Verbița.

(*Arhivele Statului Euc. M. St. M.*, vol. 645, fol. 200).

II

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Rahova, 20 Noembrie 1877.

Ordin circular al M. C. G. Nr. 2105, pentru adunarea pieselor arheologice de pe teritoriul Bulgariei.

„Pe teritoriul turcesc, astăzi ocupat și parcurs de trupele noastre, aflându-se localități pe care se întâlnesc obiecte antice care pot interesa în cel mai mare grad arheologia și mai cu seamă istoria popoarelor ce au trecut peste această țară și care popoare au fost în cea mai strânsă legătură cu națiunea română în secolii trecuți, sunteți cu oncure invitați, Domnule comandant, a da ordine comandanților șefi de corpuri și de detașamente că în ori ce localitate s'ar găsi, cu inscripțiuni latine sau bulgare, monede vechi sau medalii, busturi, statui, etc., să le ridice, trimițându-le la Rahova, ca de aici D-vs. prin înțelegere cu administrația civilă din țară să le înaintați la București, adresându-le ministerului de război pentru a fi depuse în muzeele naționale din București și Iași”.

(*Ibidem*, vol. 114 A. fol. 12).

III

București, 30 Decembrie 1877.

*Mihail Kogălniceanu, Ministru de Externe, dă instrucțiuni
comisarului civil român la Nicopoli, C. Ciocărlan.*

Domnule Comisar,

„Veți avea înainte de toate obligațiunea de a evita orice conflicte între autoritățile militare române de acolo și autoritățile ruse, civile sau militare, precum și cu populațiunea bulgară.

Nu veți avea a vă amesteca în administrațiunea civilă a acestui oraș sau a comunelor rurale dependente de dânsul. Domniavoastră sunteți intermediarul legal între guvernorii ruși și trupele române. Veți stărui și veți observa ca pentru toate rechizițiunile ce se vor face în trebuințele armatei române să se libereze chitanțe în regulă de autoritatea militară.

Vă fac atent asupra acestor atribuțiuni și sper că nu voiu avea ocaziunea a constata vreo abatere dela dânsese”...

(*Ibidem*, vol. 590, fol. 2).

V. MIHGRDEA

D Ă R I D E S A M Ă

N. Iorga, *Oameni reprezentativi în purtarea războaielor. Lecții ținute la Școala de războiu, 1937. Institutul de Istorie universală „N. Iorga”, București, 1943.*

Institutul care-i poartă numele a făcut foarte bine publicând aceste prețioase lecții ale lui N. Iorga, care, ca în toate cursurile și conferințele sale, atât de numeroase, aduce și aici puncte de vedere nouă, privitoare la oameni și fapte.

Prezentarea marilor personalități istorice, ca oameni de războiu, pornește întotdeauna de la izvoarele epocii; interpretarea pe care le-o dă însă autorul face ca aceste personalități să ne apară, în multe privințe, altfel decât ni se înfățișează în general. Iată, de exemplu, din această ilustră galerie, două figuri mai deobște cunoscute:

1. *Carol-cel-Mare* (pp. 77—88) apare într-o lumină nouă. Invățatul istoric înlătură multe legende legate de numele vestitului Împărat: legenda de mare luptător împotriva Maurilor, a recunoașterii de către Bizanț a titlului său de *basileus*, aceea a proiectului de căsătorie cu împărăteasa Irene, în sfârșit legenda primirii cheilor Sf. Mormânt. Carol cel Mare a fost, după N. Iorga, „mai mult un organizator militar decât un cuceritor”, și dovezile istorice în sprijinul acestei păreri sunt foarte serioase. El a ajuns Împărat într'un anume moment, pentru a face ca Biserica să capete întreaga moștenire a lui Hristos, fiindcă întreg Evul-mediu e dominat de o idee, de ideea lui Hristos. Bizanțul nu l-a recunoscut; titlul de Împărat i-a venit din dorința Papei de a avea un apărător și din conștiința populară a Occidentului. Războaiele le-a purtat pentru că „misiunea Imperiului era să

întindă creștinismul până la capătul lumii întregi". Carol cel Mare reprezintă adaptarea, la începutul Evului-mediu, a tradițiilor venite din Imperiu și din Biserică, sinteza realizată de voința, și adesea numai de instinctul său, între două tradiții felurite.

2. *Ludovic-cel-Sfânt* (pp. 91—102) reprezintă regalitatea franceză, care trăiește întreagă în Biserică. Regele, cu caracter imperial, al Franței e dator să lupte pentru Hristos. Când merge la cruciată, el îndeplinește funcțiunea pe care trebuia s'o îndeplinească Împăratul.

N. BĂNESCU

* * *

N. Iorga, *Les découvertes portugaises et la croisade*. Congresso do mundo português. Publicações, III volume. Memórias e comunicações apresentadas ao congresso de História dos descobrimentos e colonização (III congresso), Tomo 1°. I secção: Descobrimientos marítimos. 1940, pag. 49—53.

În contribuția aceasta la volumul masiv închinat descoperirilor maritime portugheze, regretatul nostru istoric aduce, ca în atâtea alte probleme ale istoriei universale, un punct de vedere nou: arată, cu multă ingeniositate, cum la baza acestor descoperiri stă *ideia cruciatei*, care a stăpânit epoca.

Portugalia veacului al XV-lea a fost „o țară de cruciată”, ca și Spania aceleiași vremi. Cucerind Grenada din mâinile Maurilor, Isabella repurta o biruință a Crucii. Când Columb se înfățișază dinaintea reginei devotate lui Hristos, el nu era „un gânditor rece în domeniul geografiei întreprinzător”, ci tot pe atâta măcar „un bun creștin, zelos pentru opera sacră”. Așa înțelege și regina întreprinderea, care poate aduce convertirea la singura religie adevărată a neștiutorilor credinței, cari de mii de ani au murit osândiți.

De multă vreme în Portugalia se făcea același lucru. Henric Navigatorul, „în care trăește spiritul străbunului cruciat”, e împins la acțiunile sale de avântul izbăvirii sufletelor păgâne care ar putea să-și piardă mântuirea.

Iată acum paralelismul istoric care apropie, la cele două capete ale Europei, cruciata portugheză și cruciata românească:

„În timp ce Navigatorul întinde creștinătatea pe țărmul mediteran al Marocului, Ștefan-eel-Mare, Domn al Moldovei, apără frontiera orientală la Dunăre și, puțin înainte de restaurarea Crucii la Grenada, vestește prinților tuturor națiunilor credincioase marea sa biruință din 1475 asupra Turcilor lui Mohamed al II-lea. Un secol mai în urmă, Dom Sebastian, o clipă învingător, rămâne pe câmpul de bătăie marocan; Mihai-Viteazul, Domn al Țării-Românești, pasionat pentru o cruciată, anachronică și ea, e ucis, după o biruință, de un ofițer trădător al Împăratului Rudolf, pe o câmpie a acelei Transilvanii pe care el voise s'o desfacă din legăturile sale cu Turcii sub Domnii maghiari, vasalii lor, spre a o închina, sub sceptrul său, acestui Împărat, simbol al creștinătății”.

N. BĂNESCU

* * *

Th. Capidan, *Limba și cultură*. Fundația regală pentru literatură și artă. Critică. București, 1843, 442 pag. 8°.

Volumul acesta, care strânge la un loc studiile totdeauna interesante ale d-lui Capidan, apărute în anii din urmă, are o deosebită valoare. Oricât de variate în fond — și aceasta face atracția lor pentru cititor — aceste studii au o trăsătură comună, care le dă unitate: punctul de vedere filologic din care sunt tratate. Volumul are meritul de a pune la îndemâna publicului celui mare, într'o formă care n'are nimic din înfățișarea greaie și pedantă, atât de obișnuită la erudiți, rezultatele recente ale filologiei cu privire la problemele de seamă ale limbii și, indirect, ale istoriei noastre.

Considerațiile privitoare la raporturile firești dintre *limba și cultură* (I—21) deschid prețiosul volum. Autorul definește cu multă claritate în doita înfățișare, spirituală și materială, a limbii ca act de sinteză și subliniază elementul afectiv, care dă viață expresiei. Funcțiunea biologică a limbii, cu factorii săi: fiziologic, psihic și social, forma ei internă, care determină felul de a gândi al fiecărui popor, „mentalitatea” lui, modificările limbei și cauzele care le produc, își află aici expresia naturală, științifică, și totuși fără greoiul aparat al științei, care îndepărtează pe cei mai mulți dela citire.

„Limba noastră națională” (22—51) cercetează raporturile dintre limbă și națiune. Limba oglindește deopotrivă sufletul vorbitorului și sufletul colectiv. Fiecare și toți laolaltă contribuie la formarea limbii naționale; aceasta, odată formată, exercită o mare înrâurire asupra mentalității generale. Urmărind apoi tendințele ce se observă acum în limbă, filologul e adus a-și spune cuvântul în chestia *neologismului*, atât de actuală astăzi la noi, arătând împrejurările în care el pătrunde și rămâne, ca fenomen lingvistic impus de unitatea de cultură și civilizație. Excesul, care strică limbii naționale, trebuie combătut, și numai literatura bună poate hotărî în această privință.

„Bilingvismul la Români și modificările din limbă” (52—83) arată cât de mare e prefacerea pe care o determină în evoluția unui graiu fenomenul atât de obișnuit al bilingvismului. El duce în multe locuri la pierderea limbii materne, și autorul exemplifică mai ales cu stările din Balcani, pe care timp îndelungat le-a cercetat. Singură structura gramaticală a limbii este și în ce ne privește o apărare sigură împotriva acestei primejdii.

„Atlasul lingvistic al limbii române” (84—107) lămurește metoda întrebunțată la această mare operă și foloasele ei pentru studiul limbii noastre.

„Unitatea lingvistică europeană” (108—138) e un studiu de informație, resumând rezultatele la care a ajuns astăzi știința cu privire la limbile preindoeuropene și la unitatea de limbă a indoeuropenilor, la patria lor primitivă și la grupurile ce-i reprezintă azi.

„Simbioza albano-română și continuitatea Românilor în Dacia” (138—174) se deosebește prin contribuția nouă a autorului. Combătând părerile greșite ale d-lui G. Stadtmüller privitoare la patria primitivă a Albanezilor și la simbioza lor cu Românii, d. Capidan stabilește că, în epoca de plămădire a poporului român de pretutindeni, o parte din străbunii noștri veneau în atingere cu străbunii Albanezilor. Din această simbioză albano-română au ieșit o seamă de cuvinte, dar mai ales particularități de limbă comune ambelor popoare. Aceste cuvinte și particularități, pătrunse mai întâiu la Românii din Sudul Peninsulei balcanice, au putut ajunge ușor până la populația românească din Nordul Dunărei, cum o atestă hărțile graiului (unele cuvinte

ajung, în adevăr, din celula de origine, la depărtări foarte mari). Tot așa stau lucrurile în ce privește caracterul sudic al elementului slav din limba noastră. Autorul arată că nu e deosebire între slava din Nordul și cea din Sudul Dunării : ne-o atestă influența slavă în limba maghiară, care, formată numai la Nordul Dunărei, cuprinde aceleași elemente slave ca și limba română. Explicația autorului în privința rarității numelor vechi de baștină pe teritoriul dela Nordul fluviului e justă. Atlasul lingvistic adaugă acum rezultatele sale concludente : în părțile de Apus ale Daciei, unde se păstrau legăturile dintre românismul din Dacia și cel din Sudul Dunărei, se conservă până azi forme vechi de limbă și cuvinte, care nu se pot explica decât prin continuitatea populației străvechi în acele părți.

„Romanitatea balcanică” (175—214) e o caracterizare istorică și filologică a acestei romanități în raporturile ei cu cea occidentală și cu populațiile locale care au dat acestei romanități caractere proprii.

Reluând un studiu mai vechiu, „Din vechile raporturi lingvistice slavo-române” (215—226), d. Capidan învederează erorile manifeste ale lucrărilor recente ale lui Scheludke, Mladinov și Miletić, cu privire la influența română asupra limbii bulgare.

„Elementele sud-slave în limba română și elementele românești din limbile slave meridionale” (227—242) probează că, la pătrunderea primelor elemente slave în limba română, modificările vechi și caracteristice graiului nostru în fonetism erau pe isprăvite în toate dialectele românești. Dacă e foarte greu a se preciza timpul când aceste elemente au pătruns în limba noastră, d. Capidan stabilește cu multă măsură că nu se poate vorbi în această privință decât de mai multe epoci : avem elemente slave meridionale, din epoca veche, slavă ; altele din mediobulgară și multe din bulgara nouă. În ce privește elementele românești în limbile slave de Sud, ele sunt numeric inferioare celor slave din limba română. Cele mai multe sînt de sfera ocupațiilor pastorale.

În „Românismul balcanic” (257—268), distinsul filolog dovedește că Istroromânii, Meglenoromânii și Aromânii fac parte, ca origine, din romanitatea balcanică. D-sa precisează legăturile lor cu Dacoromânii. O serie de asemănări lingvistice arată legătura Istroromânilor și Meglenoromânilor cu românismul din

stânga Dunării (Aromânii n'au avut-o). Nu acceptă deci părerea lui O. Densușianu, care aduce pe Megleniți din Bihor.

Sub un titlu asemănător, „Românii din Peninsula balcanică” (269—286), ni se prezintă o schițare a împrejurărilor în care aceste ramuri ale românismului s'au format și dezvoltat, fixându-se etapele acestei dezvoltări, în raport cu particularitățile graiului lor. Argumentul d-lui Capidan cu privire la așezarea Aromânilor, cari n'au putut veni în Epir și Thessalia din părțile Albaniei, par concludente. Lipsa influenței albaneze asupra dialectului aromânesc nu poate avea altă explicație. Influențele vechi slave la Aromâni și Meglenoromâni vorbesc de aceeași direcție răsăriteană a coborârii acestor grupe românești.

„Graiurile românești transdanubice și înscunătatea lor istorică” (287—311) probează aceeași unitate lingvistică a Românilor Sud-dunăreni. Particularitățile limbii române din epoca primelor despărțiri a graiurilor ne-o învederează, și d. Capidan le explică prin starea socială pretutindeni aceeași.

„Basilica” (243—256) e un studiu care stabilește terminologia creștină unitară pretutindeni la Români, o afirmație a blocului lor unitar în Sud-Estul european.

În ultimul studiu al volumului, merituosul filolog arată, împotriva părerii susținute obișnuit până azi, că pretinsele aromânisme din dialectul daco-român sunt de fapt fenomene produse independent la Nord și la Sud de Dunăre.

Caracterisarea lui B. P. Hasdeu, a d-lui Sextil Pușcariu, a lui Daniil Moscopoleanul și a călătoriilor lui D. Bolintineanu, ca izvor al operii sale poetice, încheie acest prețios volum, căruia îi dorim, fiindcă o merită, o largă răspândire.

N. BĂNESCU

* * *

Marie-Mathilde Alexandrescu-Dersca, *La campagne de Timour en Anatolie (1402)*. București, 1942. 180 pag. 8°, cu 5 hărți.

Sugerată de regretatul N. Iorga și prezentată ca teză de doctorat puțin înaintea tragicului său sfârșit, această lucrare apărută sub auspiciile Institutului de turcologie al d-lui Babinger,

e o documentată monografie asupra memorabilei bătălii dela Angora.

Spre deosebire de obișnuitele „teze” dela noi, cu subiecte de multe ori banale și lipsite de originalitate, lucrarea d-nei Alexandrescu-Dersca e o însemnată contribuție istorică, sprijinită pe izvoarele orientale, mai cu seamă turcești, cercetate direct. Ea lămurește mai bine genesa conflictului dintre cei doi mari adversari și precisează împrejurările în care s'a dezvoltat, până la teribila ciocnire fatală lui Bayazid.

Socotindu-se legitim urmaș al lui Genghiz-Han, Timur a reluat, în fruntea Turcilor transoxiani, cucerirea mongolă a înaintașului. Restaurator al credinței, el își simțea misiunea de a impune ortodoxia musulmană pe tot pământul: „precum nu este decât un Dumnezeu în cer, repeta dânsul, nu trebuie să fie decât un stăpân pe pământ”. Inferior prin naștere, Bayazid părăsise mentalitatea, obiceiurile și tradițiile străbunilor săi. Era un antagonism latent între cei doi șefi musulmani și el izbucni îndată ce acțiunea lui Bayazid în Asia-Mică lovi pe protejații lui Timur.

Autoarca expune (cap. II) toată această acțiune în Asia-Mică a Sultanului. Lovitura dată în Azerbaidjan provoacă intervenția lui Timur și răspunsul trufaș al lui Bayazid. Timur se hotărăi astfel la războiu. Pas cu pas se urmăresc fazele uriașei lupte și se subliniază urmările considerabile ale victoriei lui Timur; ea aruncă centrul puterii turcești în Balcani. Autoarea acestei frumoase monografii, dă în Anexe relațiile contemporane asupra marelui eveniment.

N. BĂNESCU

* * *

L. A. Casso, *Dreptul bizantin în Basarabia*, traducere în românește de Șt. Berechet, cu note bio-bibliografice și comentarii de I. Popescu-Spineni. Iași, 1940.

Leon A. Casso, de origine român basarabean, a fost profesor de Drept roman la Universitatea din Moscova și a jucat un rol însemnat în Rusia țaristă, ajungând la înalta situație de Ministru al Instrucției publice. Mare învățat în știința Dreptului, el a scris multe lucrări, descrise de d. Popescu-Spineni. Mai în-

semnată pentru noi este, de sigur, cea închinată Dreptului bizantin în Basarabia, pe care nu-l găsește însă atât de vechiu cum îl credcă Dimitrie Cantemir. Lucrarea se ocupă și de obiceiul pământului, atât de viu în Basarabia, până la cele din urmă legiuiri din secolul al XIX-lea. Traducerea ei din rusește e bine-venită, iar schița bio-bibliografică a d-lui Popescu-Spineni foarte folositoare pentru cunoașterea mai de aproape a învățatului basarabean, despre care prea puțini au știut ceva până astăzi. Dar interpretarea textului din Dimitrie Cantemir, privitor la legiuirea lui Alexandru-cel-Bun, ni se pare fără sens.

N. BĂNESCU

* * *

I. Andrieșescu, *Bucovina și Basarabia în lumina arheologiei*. Tiparul Institutului Grafic din Sf. mănăstire Ncamțu. Extras (fără dată). [1943].

Eminentul nostru arheolog ne dă în acest studiu, de o mare claritate și frumusețe a expunerii, o scurtă privire asupra rezultatelor la care au ajuns astăzi reprezentanții de seamă ai Preistoriei, pe urma descoperirilor făcute în stațiunile celor două ținuturi românești. În fruntea acestor stațiuni se așează Șipenițul bucovinean, cu bogăția extraordinară a ceramicii sale pictate. Vin apoi Cucutenii și Petrenii. E vorba de un caracter particular al civilizației din Răsăritul Europei și de relația ei cu strălucita civilizație miceniană.

Subliniind importanța deosebită a acestor stațiuni (de care se apropie cea din Ariușd, în Transilvania), autorul face, cu drept cuvânt, triste reflecții față de puținul interes ce se pune la noi pentru asemenea tesaur, care privesc cunoașterea trecutului nostru. Grijă lor trebuie s'o aibă toți: frunțașii satelor și orașelor, dascălii, autoritățile. Pentru ca obiectele atât de prețioase să nu mai umple Museele altor țări, d. Andrieșescu îndeamnă la străngerea lor în Musee locale, „de care să se mândrească țara întregă”, și care ajută atâta de mult cercetătorilor.

* * *

N. BĂNESCU

Italia e Romania, Vallecchi editore, Firenze, 1942.

Institutul de Cultură italiană dela noi strânge în acest elegant volum părerile exprimate de literați români asupra Italiei și articole din recenta revistă „Romana”, menite a ilustra raporturile culturale italo-române.

Introducerea, semnată de d. *Al. Marcu*, explică interesul Românilor din veacul trecut pentru Italia: identitatea de rasă și identitatea scopurilor naționale. D. *Carlo Tagliavini* publică un articol foarte bine informat asupra culturii italiene în România, începând dela primele relațiuni comerciale, pe care Genova și Venezia le-au avut cu ținuturile noastre dela gurile Dunării și sfârșind cu influența italiană asupra literaturii noastre din secolul al XIX-lea, până la scriitorii contemporani, cari au făcut aici cunoscute pe clasicii italieni. D. *Umberto Cianciolo* schițează cu multă înțelegere mărturiile cronicarilor noștri privitoare la Roma și la Italia.

Partea a doua a volumului cuprinde, sub titlul „Impresiuni românești asupra Italiei”, extrase caracteristice din descrierile de călătorii și din scriitori, din corespondențe ale acestora, poezii originale inspirate de Italia și traduceri din clasicii italieni, — o adevărată anthologie, dela Iancu Văcărescu și Gh. Asachi până la Alexandri și Eminescu și urmașii lor.

Voluntul se încheie cu expunerea d-lui Cuciureanu asupra învățământului nostru elementar și mediu.

N. BĂNESCU

* * *

V. Grecu, *Abriss der rumänischen Byzantinistik*. Extras din „Südost-Forschungen” (fără an), pp. 174—201.

Acest articol substanțial presintă mai întâi o schițare a influenței bizantine și neogrecești asupra vieții spirituale a Românilor. Apoi, subliniind însemnătatea Bizantinisticii pentru țara noastră, dă o interesantă caracterizare a activității științifice a celor cari, în frunte cu N. Iorga, s’au ocupat la noi cu această relativ nouă disciplină.

Afară de proporțiile uneori exagerate și de părerii care se pot discuta, informația d-lui Grecu e sinceră, și caracterisarea în

spirit științific totdeauna bună. Pentru străinii cari ar vrea să știe cât de mult s'a lucrat la noi în acest domeniu cu totul nou, lucrarea învățatului profesor dela Universitatea din București e nu se poate mai folositoare.

N. BĂNESCU

* * *

Pr. Niculae Popescu, *Dela priveghere la privighetoare*, București, 1943.

Învățatul teolog ne dă în acest studiu, într'o formă din cele mai captivante, un adevărat capitol de filologie, în cadrul terminologiei noastre vechi creștine. El arată, cu o bogată documentare, sprijinită mai cu seamă pe cuvântarea vestitului episcop de Remesiana, Nicetas, privitoare la *privegheri* și pe Călătoria la locurile sfinte a Egeriei (*Itinerarium Egeriae*), ce mare loc țincau la străbunii noștri creștini slujbele de noapte zise *vigiliae*, *pervigiliae*, „privegheri”, și stăruința cu care acest termen a persistat în graiul populației noastre, veacuri întregi, confirmat de primele noastre texte religioase, și păstrat și azi, cu toată concurența pe care i-a făcut-o termenul slavon *denie*, ce se mai aude încă pentru privegherile din Săptămâna mare.

Autorul semnalează și cuvintele pe care același verb latin *vigilare* le-a dat în celelalte limbi romanice. Arată apoi înțeleșurile pe care termenul de *priveghere* le-a luat în limba noastră, până la lunânarea cu care credincioșii merg la biserică în Săptămâna Patimilor, ca un colac sau turtă de ceară galbenă, numită până azi de săteni „privighetoare”. Cu același înțeles a trecut termenul și la pasărea care priveghează în cântări, fermecând cu trilurile ei nopțile noastre de vară: *privighetoarea*. În alte limbi romanice, numele ei vine dela *luscini*, *lusciniola* (cântăreața de dimineață) — fr. *rossignol*, it. *usignuolo*, sp. *ruiseñcr*, port. *rosinher*, — numai în limba noastră pasărea măiastră, *privighetoarea*, care-și înalță, noaptea, imnul fără păreche către tăniile cerului, cum în biserică preoții înalță laudă Domnului, își ia numele din termenul acesta de origine bisericească.

N. BĂNESCU

Em. Turdeanu, *Manuscrise slave din timpul lui Ștefan cel Mare*. Extras din „Cercetări literare”, V, București, 1943.

Foarte lăudabilă ideea autorului de a studia, dintr'un punct de vedere nou, manuscriptele slave de proveniență românească risipite azi în atâtea biblioteci și colecții străine. După cercetări laborioase de mulți ani, d. Turdeanu ne dă acest studiu închinat manuscriptelor slave din epoca lui Ștefan cel Mare, atât de caracteristice pentru marca înflorire culturală a strălucitei Domnii. Ceea ce dă valoare acestui studiu, e legătura ce se face între operele analizate și evenimentele epocii, lămurind astfel fazele activității culturale a marelui Domn, inaugurată cu anul 1466.

Dar autorul acestei frumoase lucrări cade și dânsul în păcatul atât de obișnuit al tinerilor epocii noastre de iconoclasism științific. Exemplificarea cu N. Iorga, care „din 20 de manuscrise cu miniaturi și ornamente, câte cunoaștem acum, din timpul lui Ștefan cel Mare, nu menționează decât patru”, în „Les arts mineurs en Roumanie”, n'are însă nici un sens, căci N. Iorga nu făcea doară o lucrare despre miniaturi, spre a înșira toate manuscriptele cunoscute.

Ce bine le-ar sta acestor tineri de merit mai multă modestie și respectul, pe care generația noastră l-a avut, față de înaintași și învățători!

N. BĂNESCU

* * *

Fr. Rainer și I. Simionescu, *Sur le premier crâne d'homme paléolithique trouvé en Roumanie*, în *Analele Academiei Române, Memoriile Secției Științifice*, Seria III, Tomul XVII, 1942, pp. 489—503, cu 8 fig. și pl.; și extras.

Autorii publică cel dintâiu craniu paleolitic cunoscut până acum în România, provenind din peștera dela Cioclovina, jud. Hunedoara. Aparține foarte probabil stratului aurignacian (paleoliticul superior). Craniul e pus în legătură cu *Homo sapiens diluvialis*. El oferă interesante afinități cu *Homo neanderthalensis*, din paleoliticul inferior, ceea ce sporește și mai mult contribuția acestei descoperiri din România la deslegarea problemei raselor din paleolitic. Se publică deasemeni și câteva silexuri lucrate.

„Gravurile” de pe pereții peșterii dela Cioclovina se datoresc jocului naturii și nu pot fi deci atribuite omului paleolitic, cum crezuse M. Roska. Fiindcă resturile osteologice aparținând omului paleolitic din România sunt atât de rari, deși vestigiile civilizațiilor create de el, în special în paleoliticul superior, s’au întâlnit în toate regiunile țării noastre, publicarea craniului de mai sus, făcută cu toată competența și într’o limbă accesibilă specialiștilor străini, trebuie subliniată cu toată satisfacția.

D. BERCIU

* * *

Ilova von Hunyady, *Kelták a Kárpátmedencében (Die Kelten im Karpatenbecken)*. Táblakötet (Tafelband), Budapesta, 1942.

Autorul publică, deocamdată, numai volumul cu planșe (105), harta răspândirilor și indexul localităților, unde s’au descoperit antichități celtice, din ținutul carpato-dunărean. După un vechiu sistem al arheologilor unguri, autorul transcrie localitățile românești din Transilvania cu numirile lor ungurești. În *Buletinul Institutului Român din Sofia*, vol. II, am dat numirile românești celor aproape 40 localități din Banat și Transilvania. O dare de seamă amănunțită se va face când va apărea și textul.

D. BERCIU

* * *

Giacommo Devoto, *Die Indogermanen auf dem Balkan*, în *Forschungen und Fortschritte*, vol. XVIII, n-le 21—22, din 20 Iulie—1 August, 1942, pp. 213—214.

Autorul, profesor de filologie la Universitatea din Florența, publică rezumatul comunicării ținute în Ianuarie 1942 la Tübingen și la Cöttingen. El tratează cu toată competența problema prezenței Indoeuropenilor în Peninsula Balcanică, așa cum se înfățișează ea unui filolog. Constatările profesorului Devoto sunt cu atât mai interesante pentru noi, cu cât unele dintre ele concordă cu părerile arheologilor privitoare la aceeași problemă, despre care am vorbit în studiul nostru: *Indoeuropenizarea Greciei* (București, 1940). Eminentul profesor de la Univer-

sitatea din Florența arată că linguistica permite azi stabilirea unor raporturi sigure între Indoeuropeni și ținuturile balcanice, peste care s'a făcut și legătura între lumca sumeriană și cea indogermanică. Dela Sumerieni, spune autorul, au trecut la Indogermani,— prin intermediul Balcanilor,— cuvintele *Kupfer* (cupru; indogerm. *raudo*, de la sum. *urud*), *Stern* și *Aster* (dela sum. *Iștar*, *zeiță*). Sprijinit pe faptul că anumite cuvinte de origine indoeuropeană (autorul apelează constant la termenul așa de răspândit în știința germană: indogermani) nu se întâlnesc decât în limba greacă și cea arică, ajunge la concluzia că numai la gurile Dunării a putut să aibă loc o conviețuire a strămoșilor Grecilor și a Ariilor. Din această regiune, cu direcția Sud-Vest, a pornit primul val indoeuropean spre Grecia, unde a dat naștere stratului „helladic”, susține Devoto. Mișcarea hittită, pornită dela Dunărea de mijloc, s'a încrucișat cu curenții „helladic”, în trecerea sa spre Asia Mică (p. 213). În majoritatea cazurilor, arheologii de azi susțin că Hittitii indoeuropeni au plecat din Balcania. Nouă ni se pare însă că valea Dunării mijlocii nu trebuie neglijată de către arheologi, fiindcă în ceramica hittită se observă influențe certe dela Dunărea de mijloc, ceea ce ar întări și mai mult părerea unui filolog ca Devoto. A treia mișcare indoeuropeană spre Grecia, adaugă Devoto, a pornit tot dela Dunărea de mijloc, cu direcția Nord-vest spre Sud-Vest. Aceasta ar fi mișcarea „proto-grecească”, din al cărei amestec cu stratul „helladic” a luat naștere limba greacă (pp. 214, 215). Mai târziu a venit să se adauge o a patra mișcare indoeuropeană ce traversează iarăși Balcanii, în drumul său spre Asia Mică: e mișcarea frigiano-armeană (p. 214). Aceste mișcări indogermanice determină indoeuropeanizarea Balcanilor, care totuși pe la anul 1000 î. de Chr. nu erau definitiv indogermanizați, conchide autorul. Mărturisim că aceste constatări, coordonate și corectate de către datele arheologice (v. lucrarea noastră citată mai sus, pentru latura arheologică a problemei) sunt menite să contribuie în modul cel mai serios la elucidarea unei dintre cele mai interesante probleme, care privește în întregime originea poporului nostru, precum și substratul străvechiu al celorlalte neamuri din Sud-Estul european.

D. BERCIU

Christian Pescheck, *Steinl xe aus Bulgarien*, in *Wiener Pr historische Zeitschrift*, XXVIII, 1941, pp. 49—62, cu 30 fig.

Autorul publică o serie întreagă de topoare de luptă din piatră, descoperite în Bulgaria, deosebind mai multe tipuri sau forme caracteristice. Astfel d-l Pescheck, care a fost  i în  ara noastră, observ nd  i aici numărul însemnat de atari topoare  i securi, care de sigur ar trebui adunate  i publicate de cineva dela noi,— face o primă grupă de securi-ciocane cu buton (*Knauf-hammer xe*), care au o largă r sp ndire geografică. Ele sunt străine în Sud-Estul european, originea lor fiind în cercul nordic. Nu lipsesc nici în România, unde numărul lor pare a fi chiar mai mare decât în Bulgaria. O formă degenerată a armelor de tipul arătat o vede autorul în securile-ciocane cu o u oar  curbură naviform , pe care alți arheologi, pe baza răspândirilor din Rusia r saritean , le-au grupat în „Kazaner Typus”. Amintesc că  i această formă se cunoaște în România. Apar apoi securi-topoare cu  auf pe corp, altele cu cinci fe e, precum  i securi de tradi ie band-ceramică, av nd un corp mai svelt, cu sec iunea ovală sau dreptunghiulară, pe care dl. Pescheck le nume te de „tip bulgar”, pe motivul că asemenea securi sunt frecvente în civiliza ia tellurilor, respectiv Gumelni a, din Bulgaria. Un nume mai potrivit ar fi fost de tip carpato-balcan-danubian, fiindcă această formă de secure apare în toate civiliza iile carpato-balcano-danubiene, de caracter band-ceramic. Se publică  i două securi dela Turtucaia  i Silistra. Prezen a securilor de luptă în Bulgaria o pune d-l Pescheck în legătură cu influența nordică în aceste regiuni  i cu mișcarea Indo-europenilor, p rerere pe care o  mp rt  im  i noi în privin a numai a unor anumite forme de topoare.

D. BERCIU

* * *

Horedt (Kurt), *Donaul ndische Einwirkungen auf die bronzezeitliche Keramik Siebenbürgens*, in *Wiener Pr historische Zeitschrift*, XXVIII, 1940, pp. 83—95, cu 3 fig.  i o hartă la p. 92.

Studiu necesar cunoa terii civiliza iei de tip Wietenberg din Transilvania, care se dovede te a fi cea mai reprezentativă civiliza ie a bronzului din această provincie. In ceea ce prive te pre-

lungirea ei, din punct de vedere cronologic, de către autor până în Hallstatt, rămâne încă a se vedea mai clar pe viitor, fiindcă datele de până acum nu ni se par destul de concludente. S'au notat de către autor 88 de localități cu o atare civilizație. Deocamdată d-l Horedt, care a pregătit o lucrare cu caracter monografic asupra civilizației Wietenberg, pe care o așteptăm cu interes, publică material din 12 stațiuni, la care adăugă, la p. 94, cele 8 stațiuni cu ceramică de tip Tei din Țara Bârsei (după A. Prox). Se arată înrăuirile dunărene asupra civilizației Wietenberg, pe care noi le explicăm prin originea comună a civilizațiilor epocii bronzului româno-ungar, deși la sinteza uncia sau alteia au jucat rol principal câteodată tipuri de civilizații diferite. De aceea nici nu împărtășim părerea autorului, după care civilizația Wietenberg n'ar intra în marea unitate a epocii bronzului din Dacia, împreună cu cercul câmpurilor de urne din Oltenia, cu tipul Tei și Sărata-Monteoru din câmpia Munteniei și Sudul Moldovei, cât și cu grupa Vattina-Vârșeț din Banat.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

D. BERCIU

* * *

G. I. Brătianu, *Origines et formation de l'unité roumaine*. (Bibliothèque d'histoire contemporaine), Bucarest, 1943, 359 pag. 8°.

Masiva și documentata operă a d-lui G. I. Brătianu e o lucrare de sinteză închinată ideii unității românești, dela origini și până în zilele noastre. În lunga desfășurare a faptelor, autorul se oprește uneori la părerile pe care adversarii tezei românești le-au exprimat prea adesea în timpul din urmă și reușește a le infirma, punând în valoare materialul istoric și filologic pe care știința l-a acumulat până acum.

Față de o propagandă interesată, răspândită fără nici un scrupul, din atâtea locuri, și față de lupta eroică pe care poporul român o duce azi cu armele pentru apărarea frontierelor sale, lucrarea d-lui G. I. Brătianu, documentată și obiectivă, e bine venită și merită a afla o cât mai largă răspândire.

N. BĂNESCU

G. Popescu-Vâlcea, *Slujebnicul Mitropolitului Ștefan al Ungro-Vlahiei (1648—1668)*. Tiparul Institutului de arte grafice din Sf. mănăstire Neamțu [1943], 19 pag. în 4°. Cu 42 ilustrații.

Autorul prezintă în această bine informată și splendid ilustrată lucrare unul din cele mai prețioase și mai caracteristice manuscrise cu miniaturi ale colecției Academiei Române. Introducerea ne dă interesante lămuriri privitoare la cuprinsul operei, care e un Liturghier arhieresc, și arată valoarea artistică a inițialelor, vignctelor, în care elementul floral și zoomorfic ține un loc atât de mare, a miniaturilor, foarte rare într'un manuscris liturgic. Căutând o explicație a modelelor, d. Popescu-Vâlcea ajunge, printr'o comparație cu alte manuscrise din prima jumătate a secolului al XVII-lea, la încheierea că vignetele vin mai ales din modele tipografice; dar în ornamentele inițialelor se simte influența cărților populare, „Fisiologul” și „Floarea Darurilor”. În miniaturi se trădează o influență a picturilor murale. Artistul s'a influențat în unele din ele și din icoane și gravurile tipografice.

N. BĂNESCU

* * *

Maria C. Marinescu, *Umanistul Ștefan Bergler (1680—1738). Viața și activitatea sa*. Extras din „Rev. ist. română”, XI—XII (1941—1942), București, 1943.

Lucrarea aceasta, care e o teză de doctorat susținută la Facultatea de Litere din București, prezintă viața și activitatea cunoscutului humanist de origine din Blumăna Brașovului. Pornind de la porecla tatălui, cunoscut printre localnici ca „der bleesche Hans”, d-na Marinescu socotește că el a fost Român. Studiile sale la Brașov și la Universitatea din Leipzig, unde legă prietenie cu mari învățați, activitatea-i de editor la Amsterdam și Leipzig, sunt expuse amănunțit, după datele destui de numeroase pe care contemporanii ni le-au păstrat asupra acestui ardelean, a cărui știință i-a asigurat un loc de seamă între erudiți. Traducerea în latinște a operei lui Nicolae Mavrocordat, *περὶ καθήκόντων*, i-a atras bunăvoința învățatului Dömn, în preajma căruia a stat o bucată de vreme.

Autoarea trece în revistă întreaga operă științifică a lui Bergler. D-sa ne-a dat, în această monografie, o lucrare serioasă, pentru care merită toată lauda. Singură traducerea în românește a textelor grecești e, pe alocurea, defectuoasă.

N. BĂNESCU

* * *

Constantin Solomon și C. A. Stoide : *Documente tecucene. Sec. XVII—XIX*. Vol. I, 1938, de 128 p. Vol. III, 1942, de 173 p. Tipografia Peiu, Bârlad.

Publicația de documente a d-lor Solomon și Stoide care a ajuns până acum la al III-lea volum (cel de al doilea nu ne-a sosit) se referă la târgul și ținutul Tecuciului și cuprinde un material bogat, adunat de editori din arhivele Statului dela Iași și București, dela Academia română și din diferite colecții particulare, în vederea alcătuirii unei monografii pe care o au în pregătire. Sunt în cea mai mare parte documente răzășești, legate de stăpânirea de pământ și formele de judecată pe care transmiterea proprietății le-a necesitat în aceste trei secole. Lipsesc notele explicative, pe care de altfel editorii au anunțat că nu le vor da decât în conținutul monografiei. Deasemenea nu s'a dat rezumatul cuvenit în capul fiecărui document, ceea ce în genere îngreue puțința de consultare. Bună tablă de nume la sfârșitul fiecărui volum.

V. MIHORDEA

* * *

H. Dj. Siruni, *Haşmetlu*. Extras din *Hrisovul*, II, 1942, pp. 139—202.

În acest studiu se tratează titulatura Domnilor Țărilor române în cancelaria otomană și se dă o completare la lucrarea pe care autorul a publicat-o la Academia Română, sub titlul : *Domni români la Poarta otomană*, unde era vorba de ceremonialul primirii și investirii Domnilor.

Este scris cu scopul de a clarifica raporturile dintre Împărăția Sultanilor și Țările noastre, pe baza însăși a actelor emanate din cancelaria otomană.

Cuvântul *haşmetlu* din titulatura Domnilor ar însemna pe româneşte: „plin de magnificenţă” (pp. 189—196), ceea ce face să se conchidă că Țările române aveau un loc cu totul excepțional în rândul celorlalte ținuturi ale Impărăției otomane. D-l Siruni spune: „Principatele române erau țări închinat... dar nu provincii vasale” (p. 201). Credem că noțiunea de *închinat* cuprinde și pe cea de *vasal*. Deci erau țări vasale, dar nu *anexate*, adică nu făceau parte integrantă din cuprinsul Imperiului peste care se întindea jurisdicția Coranului, cum au fost restul provinciilor. Studiul este cu atât mai interesant cu cât materialul turcesc utilizat nu poate fi accesibil decât orientaliștilor și d-l Siruni face parte dintre ei.

V. MIHORDEA

* * *

H. Dj. Siruni, *Domnii români la Poarta otomană*. Buc., 1941, Acad. Rom. Studii și cercetări, vol. LV, 124 p. + XXI planșe.

Un manuscris turcesc din biblioteca Institutului de Istorie Universală, cuprinzând o culegere de ceremonii și obiceiuri din secolul al XVIII-lea, a dat ocazie d-lui H. Dj. Siruni să extragă partea privitoare la formele cu care erau primiți Domnii noștri în capitala Imperiului otoman între anii 1698—1782.

O substanțială introducere bibliografică, referitoare la ceremonial, dă posibilitatea cititorului să se orienteze în jurul chestiunii.

Textul tradus, (pp. 11—21) cuprinde în amănunt formalitățile pe care Domnii noștri le îndeplinesc la Poartă din momentul numirii și până când ajung în Scaun. Urmăază notele (pp. 33—92), apoi textul turcesc, transcris în alfabet latin (pp. 93—106). Indică de nume și la urmă planșele.

Lucrare de mare însemnătate pentru lămurirea raporturilor noastre cu puterea suzerană în epoca de cea mai accentuată influență otomană la noi.

V. MIHORDEA

Alexandru V. Boldur, *Românii și strămoșii lor în istoria Transnistriei*. Iași, 1943, de 81 p.

Institutul de istorie națională „A. D. Xenopol” din Iași publică ediția românească a cărții domnului profesor Al. Boldur : *Românii și strămoșii lor în istoria Transnistriei*, apărută acum doi ani în limba rusă.

Sprijinit pe o largă bibliografie, cea mai mare parte în limba rusă, autorul stabilește că pe teritoriul dintre Nistru și Bug Geto-Dacii au stăpânit un secol și jumătate, reinviind, după perioada năvălirii barbarilor sub numele de Belohoveni, având o țară proprie și orientare politică cu totul independentă de principatele ruse. Pe vremea dominației succesive a Lituanienilor, Tătarilor, Polonezilor și Turcilor, răscoalele contra ordinii impuse de vremelnicele stăpâniri sunt mai toate conduse de Români. Populația românească autohtonă este întărită ca număr de mai multe valuri de colonizare, cu locuitori din Moldova și Țara-Românească.

Serios documentată, sistematic împărțită și însoțită de mai multe hărți, lucrarea d-lui prof. Boldur este o reală contribuție la cunoașterea așezărilor românești de peste Nistru.

V. MIHORDIȚA

* * *

N. Grigoraș, *Mănăstirea Galata*. Iași, 1943, de 85 p., extras din „Studii și cercetări istorice”.

Mănăstirea Galata este ctitoria lui Petru Șchiopul, pe care a zidit-o de două ori. Prima dată, la 1576 a ridicat „Galata din Vale”, care din cauza terenului instabil s'a surpat peste puțin timp. În 1582, pe colina din Sud-Vestul Iașilor, a ridicat „Galata din deal” care există și în zilele noastre, dându-i-se numele după cartierul din Constantinopol unde Petru a petrecut anii cei mai liniștiți, înainte de a avea visuri de domnie.

Clădirca, impunătoare din punct de vedere arhitectonic, a fost dotată cu sate și bogății de tot felul, devenind reședință domnească preferată, nu numai a ctitorului dar și a altor Domni, după dânsul.

Călătorii străini, impresionați de frumusețea ei, au lăsat în descrierile lor pagini interesante despre Galata. A fost închinată de Radu Mihnea Sfântului Mormânt din Ierusalim. Călugării greci au administrat marea ei avere în mod detestabil. În 1821, fondurile acestei mănăstiri au fost întrebuințate pentru subvenționarea revoluției grecești, lucru de care nu a scăpat decât la secularizare.

Scrisă după documente și atingând în tratare toate problemele care se leagă de trecutul acestei mănăstiri, monografia d-lui Grigoraș constituie o contribuție care va rămânea.

V. MIHORDEA

* * *

Arhiva Românească. Tomul VII, (1941) 402 p. Director: Mihail Kogălniceanu.

Volumul al VII-lea începe cu articolul d-lui C. Andreescu: *Documentele Kogălnicenilor din arhiva Fundației culturale Mihail Kogălniceanu*, care sunt date sub formă de regist, dacă au mai fost odată publicate și în întregime, dacă sunt inedite. În note se lămuresc expresiile neînțelese și se dau indicațiile bibliografice pentru documentele publicate anterior. Urmează apoi studiul d-nei A. Pierret-Antoniou despre *M. Kogălniceanu și ziarele franceze din timpul șederii sale la Lunéville (1834—35)*; G. Zanc: *M. Kogălniceanu, întemeietorul mării industrii textile din România*; G. Popa-Lisseanu: *Legenda Sfântului Dumitru din Tesalonic*; Aurelian Sacerdoțeanu: *Așezările omenești din Țara Românească până la 1418*; Franz Babinger: *Isvoarele turcești ale lui Dimitrie Cantemir*; Constantin Moisi: *Călewa reminiscențe din timpul propagandei pentru unirea Principatelor române*; Mircea Tomescu: *Un vechiu lăcaș de închinare, Schitul Seaca-Mușătești, Olt*.

La „*ciclu* Steege”, d-l Mihail I. Kogălniceanu continuă știrile despre viața și activitatea lui Ludovic Steege, d-l Hans Petri se ocupă de anii de școală petrecuți de Steege la Brașov, d-l dr. G. Z. Petrescu despre Steege ca student și d-l Șerban Cioculescu despre activitatea de gazetar a acestuia la Paris. Mai semnează articole d-nii: Victor Slăvescu, George Baiculescu, d-ra Ghiacoiu, etc. Discuții, note, recenzii, indice de documente, indice anafitic.

* * *

V. MIHORDEA

Revista de istorie bisericească. Anul I, nr. 1, Aprilie-Iunie 1943, Craiova. Director: T. G. Bulat.

Publicația se tipărește cu ajutorul moral și material al Înalt prea Sfințitului Nifon, Mitropolitul Olteniei.

Gândul pe care l-a avut d-l profesor Bulat de a scoate o revistă de istorie bisericească a trecut pe calca înfăptuirii. Însemnătatea este lămurită cu toată claritatea în cuvântul introductiv, semnat de însuși Prea Sfințitul Mitropolit, arătând necesitatea așa de mult simțită a acestei publicații în ansamblul mișcării intelectuale românești, unde vedem amintite și cele două condiții ale publicațiilor de istorie: să fie scrise cu mare obiectivitate și foarte bine documentate.

În articolul de introducere, d-l prof. Bulat se ocupă de revistele de istorie bisericească și influența lor asupra culturii europene. Semnează articole: T. G. Bulat (*Eusebiu, episcop de Cesareea, istoric al Bisericii primare*), Teodor M. Popescu (*Confesionalism și obiectivitate în istoria bisericească*), Marcel Romanescu (*Odoarele noastre bisericești*), Pr. C. Bobulescu (*Pocrovul*), Prof. G. Coteșman (*Vechimea organizației național bisericești la Români bănățeni*), Pr. P. Popescu-Cilieni (*O catagrafie a Episcopiei Râmnicului*). Directorul revistei mai semnează o bibliografie a studiilor de istorie bisericească, dări de seamă și două necrologe. Revista își încheie cele 160 de pagini de text cu un rezumat în limba franceză.

V. MIHORDEA

* * *

Analele Moldovei, revistă de cercetări istorice și științifice. Director: C. A. Stoide. Apare la Tecuci. Vol. II, fasc. I—II, Ianuarie—Iunie 1942, 149 pagini.

Cel de al doilea număr al publicației moldovenești aduce colaborarea d-lor: N. C. Bejenaru (*Originele Iașilor*), Const. Solomon (*Biserica și moșia Conăcheștilor dela Lărgășeni-Tecuci*), C. A. Stoide (*Contribuții la istoria Bisericii moldovenești sub Petriceicu Vodă*), G. Ursu (*Un mod de a vedea în istoria literară*), Aurel George Stino (*Biblioteca românească din Paris, fondată în 1846 de Scarlat Várnava*), I. Rick (*Ceva despre vântul de Sud-Est*

— *Băltărețul — în România*), A. Alexinschi (*A doua contribuție pentru cunoașterea faunei Lepidopterelor din Bucovina*), G. Bezviconi (*Zamfir Ralli-Arbure*). Afară de recenzia d-lui G. Ursu, făcută volumului IX din *Studii și documente literare*, lipsește complet notele, dările de scamă și informațiile de cronică, adică tot ce face nervul unei reviste. Sperăm că laudabila inițiativă și putere de muncă a Directorului acestei publicații va face ca în fasciculele următoare să ia loc și partea care este esențial de domeniul revistelor.

V. MIHORDEA

* * *

Ariadna Camariano, *Traducerea greacă a Teatrului politic, atribuită greșit lui Nicolae Mavrocordat și versiunile românești*, în *Revista istorică română*, vol. XI—XII, pp. 216—260.

Este vorba, în această lucrare, de traducerea în grecește a operei lui Ambrosius Marlianus: *Theatrum politicum...*, făcută de Avramie Cretanul, predicatorul Curții domnești din București, care, tipărită la Leipzig în 1758, are pe copertă numele lui Nicolae Mavrocordat drept traducător.

Meritul domnișoarei Camariano este că a deslegat această enigmă, rezolvând problema într'un succint studiu de 44 de pagini și de a fi descoperit pe traducător pe chiar coperta manuscrisului, cum însăși d-sa ne informează la p. 220: „tradus din limba latină în limba noastră afla de preotul Ioan Avramie, 1716”.

Acest manuscris, care se găsea în mai multe copii în biblioteca Mavrocordașilor, a ajuns în mâinile lui Serafim Pisidios, starețul mănăstirii Kikkos din Cypru, care l-a editat la Leipzig în 1758, dedicându-l lui Constantin Mavrocordat.

Presupunerea d-rei C. de a fi fost indus în eroare editorul de vreun ex libris al lui N. Mavrocordat, care l-ar fi făcut să-l ia drept traducător, e puțin verosimilă (p. 247). Cum se știe că biblioteca Mavrocordașilor s'a vândut la licitație în Constantinopol în toamna anului 1750¹⁾ și că în ea exista un manuscris al acestei opere, fără numele traducătorului pe copertă²⁾.

1) V. Mihordea, *Biblioteca Domnească a Mavrocordașilor*, Buc. 1940, p. 9.

2) D-ra C. ne informează la p. 220 că exista în biblioteca lui Nicolae Mavrocordat și o copie în felul acesta.

e probabil că acesta a ajuns în mâna lui Pisidios. Pe de altă parte, Nicolae Mavrocordat, care a scris *De officiis*, avea faima de a fi fost cel mai învățat om din tot Orientul: manuscrisul provenind din biblioteca sa, legătura a fost aproape firească. Nu trebuie uitat nici faptul că înțelesul pe care oamenii dela 1758 îl dădeau noțiunii de proprietate literară era deosebit de cel de astăzi și nu-i permis a-l judeca cu mentalitatea zilelor noastre.

De asemenea cred că nu s'a înțeles nici spiritul epocii lui Grigore Pleșoianu, căruia i se pune în seamă acuzația de furt („pe jumătate”) de proprietate literară (pp. 255—257). La p. 256 în loc de Denuțul Logofătul, trebuie citit Dănuțul Logofătul. Pentru cartea lui Gh. I. Dima: *Privire politicăscă*, anul apariției este „Acum în urmă”, fără loc (p. 257).

Ocupându-se de biblioteca Mavrocordaților, în a cărei colecție de manuscrise a figurat și opera în cauză, d-ra C. observă în lucrarea mea despre această bibliotecă ¹⁾, următoarele:

I. Privitor la datarea catalogului dela 1723, spuneam în amintita lucrare despre *Catalogul cărților bibliotecii din mânăstirea Văcărești*, că deși poartă data Iunie 1723, se pare că e mult mai nou, deoarece în conținut se menționează o ediție a tragediilor lui Eshil din 1757 (pp. 3—4). O altă carte era menționată ca editată în 1726. Profesorul Iorga, în recenzia ce o face lucrării mele, a observat încă din 1940 (*Revista istorică*, 1942, p. 82) că data este o greșală în manuscris. Reconstituită, cred că trebuie să se citească 1577. Erudiția d-rei C. pentru un lucru așa de simplu apare cu totul inutilă.

Cât privește ipoteza pe care o face pentru cartea editată în 1726, aflătoare în catalogul din 1723, oricât de „savantă” ar fi argumentarea, d-ra C. ar trebui să producă o copie fotografică a manuscrisului pentru a face dovada adausului de mai târziu pe care-l presupune (p. 239). Pe cuvânt n'o pot crede! Cum însă aceste cataloage erau mereu multiplicare la cererea savanților străini, care în lipsă de manuscrise pentru copiat se mulțumeau și numai cu titlurile conținutului bibliotecii ²⁾, catalogul cu mențiunea „1723” poate să fie o copie ulterioară, care a păstrat data

1) Citată în prima notă.

2) Mihordea, l. c., p. 27, nr. 22, 23; pp. 28—29, nr. 24—27, etc.

din titlu nemodificată, dar a primit alte completări de opere intrate între timp în bibliotecă.

Dar d-ra C. ține să spulbere această îndoială a mea, asupra datei din 1723, pentru ea să rămână în picioare ceea ce scrie: „catalogocele bibliotecii Văcărești erau întocmite în timpul domniei lui Nic. Mavrocordat” (p. 240) spre a avea timp (Domnul) să vadă că *Teatrul politic* este tradus de cel pe care l-a descoperit d-sa. Regret că nu pot subscrie la această afirmație în totalitatea ei, întrucât asemenea cataloage s'au întocmit și sub Constantin Mavrocordat ¹⁾.

2. În legătură cu faptul că Ms. 603 al Academiei Române mi-a rămas necunoscut, d-ra C. a citit la pagina 3 a lucrării mele: „s'au întocmit și cataloage, mai multe la număr” și am menționat numai pe cele publicate de N. Iorga. Descoperirea domniei sale este prețioasă, mai cu seamă sub raportul afirmației pe care însăși o face că în acel catalog „sunt aproape aceleași cărți cuprinse și în catalogul publicat și de N. Iorga” (p. 240). Cât pentru manuscrisele din el, am luat cunoștință din alte izvoare.

Dar d-ra C., în afară de traducător, mai are, în interesantul decuriei sale studiu și alte descoperiri de ordin bibliografic. La p. 220 (repetat la pp. 228 și 238) ne informează despre un catalog de manuscrise al Academiei Române, întocmit de Bianu și R. Caracș, vol. II la „1906”. Eu nu cunoșteam până acum decât pe cel din 1913.

V. MIHORDEA

¹⁾ *Ibidem*, p. 52. nr. 18.

C R O N I C A

A. Sacerdoțeanu-M. Regleanu, *Culegere de facsimile pentru școala de arhivistică*. Seria greacă, fasc. I. București, 1942.

Culegerea cuprinde 25 reproducții fotografice, după acte din secolul al XVII-lea. Poate că autorii nu trebuiau să neglijeze diplome și acte cu mult mai vechi decât data la care s'au oprit.

Transcrierea textului credem că trebuia să fie completă; autorii au dat numai câteva rânduri dela început și câteva dela sfârșit. Abreviațiile ar fi trebuit puse deosebit, căci, așa cum s'a făcut, se încarcă textul cu ele. Sunt și greșeli în transcriere chiar dela prima planșă: rândul 1 trebuie citit: τοῦτο καὶ νόμοι διακελεύονται; rândul 2: ἡμεῖς παρελάβομεν; la sfârșit trebuie citit: τούτων δ'οὕτως διαταχθέντων καὶ δικαίως ἀσφαλιζομένων.

N. B.

*

Fr. Altheim, *Originea vestmântului regesc gotic*. Extras din „Anuarul Institutului de st. clasice”, IV (1941—1942).

Autorul acestei erudite lucrări, întemeiată pe o bogată bibliografie, schițează expansiunea Goșilor în spațiul sarmatic din Sudul Rusiei, atingerea lor cu Alanii iranieni și influențele suferite dela aceștia și dela vecinii iranisați din acele părți. D-sa dovedește că acestor influențe se datorește și costumele regesc al Ostrogoșilor, pe care îl studiază în monumentele care ni l-au transmis, începând cu epoca lui Theodoric și a urmașilor săi. Comparația cu costumele regilor Sasanizi arată cât de puternice au fost influențele iranice în ornatele regesc al Ostrogoșilor și Visigoșilor, ceea ce nu s'a putut întâmpla, după justa observație a autorului, decât în epoca în care aceste două ramuri germanice erau încă unite sau în imediată apropiere.

*

N. B.

G. Strat, *Problema elitelor sociale*. Extras din Analele Facultății de Drept din București, III, 1942.

O justă definiție a elitelor sociale și rolului însemnat pe care-l au în viața popoarelor. Sunt, în această frumoasă expunere, triste constatări privitoare la confuzia pe care a adus-o în capete cutremurarea de azi a lumii și sănătoase sugestii pentru a o înlătura.

N. B.

*

Marin Ștefănescu, *Filosofia creștină. Contribuție la înțelegerea filosofiei*. București, 1943.

Profesorul dela Cluj ne-a dat în acest volum un frumos studiu de cugetare creștină, pe care o aflăm de altfel în toată opera sa.

D. Ștefănescu examinează atent doctrinele, pentru a ajunge la superioritatea creștinismului și a proclama adevărul filosofiei creștine. Vechea idee a lui Plato, după care lumea e diversitate și unitate în acelaș timp, e temelul dela care dănsul pornește.

Este, în această carte, o erudiție și o convingere care fac mai mult decât tot verbalismul ipocrit și fără sens al căteuui pseudo-filosof de la noi, care zăpăcește lumea.

N. B.

*

Revista de istorie bisericească, anul I, nr. I, 1943, inițiată de I. P. S. Mitropolit Nifon al Olteniei și condusă de d. T. Bulat, cunoscut pentru frumoasa-i activitate din Basarabia, se presintă cu acest prim număr în condiții care dau cele mai bune speranțe.

D. Bulat schițează vicața și opera lui Eusebiu de Cesarea și începe o bibliografie a studiilor de istorie bisericească; D. T. Popescu fixează principiile care trebuie să călăuzescă pe istoricul Bisericii, pe deasupra sentimentului său religios; d. Marcel Romanescu ne dă o prețioasă contribuție la istoria artei noastre religioase, iar păr. Bobulescu o frumoasă monografie a lui Pahomie dela Schitul Pocrov (Neamț). Vechimea organizației noastre bisericești în Banat e tratată, înfârșit, de păr. Cotoșman, care încearcă a lămuri și vechea episcopie a Mehadiiei.

N. B.

Th. A. Naum, *Germania lui Tacit*. București, 1943.

D. Naum ne dă o ediție bună a operei celebre a lui Tacit, însoțind-o de traducere, comentariu și observațiuni critice. Autorul n'a putut merge până la manuscrise, pentru a ne da critică ediția (ceea ce au făcut mulți, mai înainte); folosindu-se însă de cele mai bune ediții, are grijă să ne lămurească variantele pe care le-a preferat. Traducerea e limpede și exactă, comentariul bogat și de mult folos.

N. B.

*

M. Romanescu, *Argintăria la Bănățeni și Români balcanici în veacurile XVI—XVIII*. București, 1943.

Autorul acestui interesant și documentat studiu prezintă câteva lucrări de argintărie din veacul al XVI-lea, caracteristice pentru arta bănățeană și pentru a Românilor balcanici din acea epocă. D. Romanescu arată că arta bănățeană se dezvoltă atunci sub influența saxonă, pătrunsă însă de elemente orientale. În Balcani, Aromânii au fost argintari vestiți și autorul semnalează, în legătură cu obiectele studiate, școlile dela Chiprovăț și Moscopole. Considerațiile istorice nu sunt totdeauna exacte. Știrile bizantine trebuie căutate în original, și nu luate din istorici moderni, cari de multe ori nu le pricep.

Merituosă lucrare a d-lui Romanescu e împodobită de splendide planșe.

N. B.

*

Doi ani de activitate la Ministerul Sănătății, 1941—1942.

Expunerea aceasta, perfect documentată, ne arată cât de mult s'a făcut, în acești doi ani, sub privigherea neobosită a d-lui Ministru Dr. Tomescu, în domeniul sănătății publice.

Datele recensământului medicilor, făcut în 1941, desvăluie trista situație în care se afla serviciul sanitar al țării, cu un număr de medici ridicol de mic față de populația țării (vreo 6000 la 13 mil. de locuitori!). Lipsa era agravată încă prin repartitia lor inegală: la București, 1 medic la 212 locuitori; la țară, d. ex. în Vlașca, 1 medic la 12.101 locuitori!

O întregă operă de reorganizare a învățământului și serviciilor noastre medicale se impunea grabnic; expunerea ne-o lămurește în linii generale impresionante, dată fiind mulțimea realizărilor, într'un ritm care face oncure corpului nostru medical și organelor administrației, în frunte cu d. dr. Tomescu.

N. B.

*

Dionisie I. Udișteanu, *Gravul evlaviei străbune. I. Inscripții și însemnări dela Secu*. Seminarul monahal Cernica, 1939.

Autorul, cunoscut prin publicații în serviciul ridicării vieții călugărești, tipărește în acest volum, — o adevărată monografie a mănăstirii Secu, — inscripțiile bisericilor din cuprinsul Sfântului lăcaș, ale mormintelor și clopotelor, însemnările din Pomelnicul ctitoresc, întocmit sub stăreția vrednicului Neouil, și cele de pe odoarele atât de numeroase încă în mănăstire. Ea adună și notițele și însemnările cuprinse în cărțile și manuscrisele ce s'au păstrat. O lungă introducere, de 50 de pagini, schițează istoricul acestei mănăstiri, multă vreme unită cu a Neamțului, opera de cărturar a lui Paisie și înfăptuirile I. P. S. Nicodem, din timpul stăreției sale la Secu. Lucrarea e străbătută de un sentiment de adâncă evlavie și de o sinceră grijă a ridicării monahismului nostru.

N. B.

*

Șt. Ciobanu, *Versuri poloneze necunoscute în opera Mitropolitului Moldovei Dosoftei*. Extras din „Mélanges Drouhet”, București, 1940.

Este o contribuție care întreguște cunoștințele noastre cu privire la erudiția marelui mitropolit cărturar. Autorul a descoperit anume, în „Parimiile” lui Dosoftei, tipărite la Iași, în 1683, o serie de versuri, ce cuprind prezicerile „Sibilei Critreia”. Ele sunt în limba latină, cu traducerea în românește sub fiecare vers. Autorii „Bibliografiei românești vechi” nu le-au observat, dar au fost reproduse întocmai de Matei Voilcanu, fără a indica însă numele lui Dosoftei.

În manuscris, urmează apoi îndată versurile și în limba polonă, și d. Ciobanu le atribuie tot învățatului mitropolit, cunoscut ca poliglot, cu atâta mai mult cu cât dela dânsul ni s'au păstrat și adnotații în limba polonă.

N. B.

*

Ziarul *Dobrogea Românească*, sub îngrijirea d-nei Elisa G. Dimitriu-Serca, e o publicație care, prin caracterul său științific, se așază în fruntea periodicelor noastre. Semnalăm, în n-rul din Februarie 1943, cuvântarea lui Dim. Onciul la comemorarea a 500 de ani dela moartea lui Mircea-cel-Bătrân; în cel din Martie, pe al d-lui S. Mehedinți, „Deliormanul, o verigă între Carpați și țărmlul mării”, în care autorul probează caracterul de „Vorland” al țărmlului Dobrogean pentru țara noastră. Scurtele, dar substanțialele monografii, închinat de d. Oct. Mărculescu orașelor romano-bizantine din Dobrogea, — *Transmarisca* (n-rul din Maiu) și *Cavarna medievală și modernă* (n-rul din Iulie), au o valoare istorică.

N. B.

*

Rodica Ciocan, *Etienne Báthory, prince de Transylvanie, roi de Pologne, et les Roumains*. Bucarest, 1940.

În legătură cu lucrarea de comemorare a lui Báthory, publicată de Academiiile ungară și polonă (Cracovia, 1935), d-ra Ciocan aduce în acest studiu prețioase întregiri, în ce privește raporturile lui Báthory cu țările noastre, prea puțin cunoscute autorilor publicației. O sumă de date, culese în colecțiile noastre de documente, precizează până la cele mai mici amănunte aceste raporturi.

N. B.

*

D. B. Ionescu, *Istoria doctrinelor economice*. Vol. I, Sibiu, 1941, 393 pag. 8°.

Lucrarea d-lui Ionescu se distinge prin erudiția ei sigură și prin claritatea expunerii totuși atât de condensate. Autorul urmărește în acest prim volum doctrinele economice dela popoarele

vechi până la școala fisiocrațiilor, făcând loc larg împrejurărilor ce au determinat în fiecare epocă și la fiecare popor evoluția lor. Oricât de specială, lucrarea va fi citită cu mult interes și în cercurile largi ale publicului.

N. B.

*

N. Lascu, *Dacia Felix. Intre filologie și istorie*. Extras din „Anuarul Institutului de studii clasice”, Cluj, IV (1941—1942).

Sprijinit pe o bogată documentare, autorul probează că înțelesul adevărat al expresiei *Dacia Felix*, care apare pe monetele din a doua jumătate a secolului al III-lea, nu e cel curent de „Dacia Fericită”, cum o interpretează mai în urmă și d. Alföldi, și nu e nici în legătură cu bogățiile naturale ale solului sau cu prosperitatea la care atât de repede ajunsese provincia sub stăpânirea Romei. D. Lascu îi dă un sens figurat militar-politic, indicând ocrotirea Daciei prin maiestatea Romei, întrupată în persoana sacro-sanctă a Impăratului, voința lui de a o apăra prin puterea legiunilor norocoase în războaie.

N. B.

*

C. Moisil, *Monete arhaice din Olbia*. Extras din „Cronica numismatică și arheologică”, 1943, n-le 125—126.

După un istoric al cetății dela gurile Bugului, merituosul numismat descrie monetele turnate, de caracter arhaic, care întrec în mărime și greutate orice alte monete grecești, înregistrând părerile învățaților în privința lor și a categoriei în care s'ar putea clasa. Sunt trei serii: una cu chipul Medusei, alta cu al Athenei și a treia cu al Demetrei.

N. B.

*

N. Vătămanu, *Lt. Col. D. Pappasoglu, primul istoriograf al Bucureștilor*. Extras din „Gazeta municipală”, 1943.

În cadrul societății „Bucureștii vechi”, d. dr. Vătămanu evoacă figura cunoscutului autor de stampe și tablouri istorice, de care mulți dintre noi își mai aduc aminte, cu toate că o ju-

mătate de veac s'a scurs dela moartea acestui inimos cercetător al trecutului nostru. D. Vătămanu reconstitue interesanta biografie a lui Pappasoglu, care, cu tot numele său turcesc, era un descendent al familiei boierești a Slătinenilor, schițează cariera sa de militar și activitatea-i de arheolog. Se atrage îndeosebi atenția asupra „Istoriei fundării orașului București”, care ar merita o receditare. Singura lipsă a acestei schițe monografice e însemnarea urmașilor Lt. Colonelului Pappasoglu: doi dintre dânsii, militari cunoscuți, au murit de curând.

N. B.

*

G. Sántha, *A Harcos szentex Bizánci legendái*. (Le leggende bizantine dei Santi combattenti). Magyargörög Tanulmányok, 22. Budapest, 1943.

În colecția de studii ungaro-elenice, condusă de d. Gy. Moravcsik, d. Sántha publică acest interesant studiu asupra legendelor bizantine ale sfinților luptători, în comparație cu cele antice ieșite din cultul eroilor. Autorul ajunge la concluzia că legendele sfinților luptători sunt de creație populară și reprezintă aspectul literar al cultului bizantin al sfinților, în special al martirilor. De și miezul e același în ambele tipuri ale legendei, nu se poate conchide la identitatea sau continuitatea cultului martirilor și al cultului eroilor.

N. B.

*

G. N. Leon, *Noua economie germană*. Extras din „Cercetări juridice”, 1943.

Expunerea aceasta, de o perfectă claritate, arată împrejurările care au dus Germania dela organizarea economică pe baza concepției liberale la noua economie național-socialistă și la dărâmarea din temelii a edificiului politic al Statului liberal. Causesele acestei profunde schimbări au fost condițiile impuse Germaniei prin tratatul dela Versailles, și autorul le schițează în toată complexitatea lor; ele au însemnat distrugerea regimului economic german. Ca o reacțiune înotriva acestei stări de lucruri, s'a ridicat Germania național-socialistă, impunând noul regim, în

care toate forțele productive ale națiunii sunt încadrate în scopurile superioare ale Statului.

O învățătură mare se desface din această luminoasă expunere a economistului : ea te face să simți perspectivele deschise umanității de uriașul războiu, în care lumea sângerează azi cu atâta furie.

N. B.

*

Numărul pe Iulie-August 1943 al revistei „Cele trei Crișuri”, cuprinde un bogat material. D. Al. Iacobescu revine, după „Amintirile” Aristiței Romanescu, începuturile fericite ale teatrului lui Alexandri și marele talent al lui Gr. Manolescu. D. Al. Lapedatu schițează istoria primelor Scaune de domnie ale țărilor noastre, prezentând cu încercata sa competență vechile monumente de artă ce le-au împodobit. D. Al. Boldur înfățișează mișcarea hatmanului Bogdan Hmelnițchi în legătură cu Moldova lui Vasile Lupu. Interesante Amintirile d-lui Ramiro Ortiz (Academia „Terasa”), din vremea legăturilor sale cu lumea artistică dela noi, și rândurile reproduse din marele Hasdeu cu privire la moartea lui Eminescu.

N. B.

*

Dr. N. Vătămanu, *Contribuțiuni la viața și scrierile lui Nicolae Filimon*. Buc., 1943, de 24 p. (Extras din „Universul literar”, nr. 18, 30 Iunie 1943).

Pe bază de cercetări migăloase autorul izbutește să prezinte o scrie de lucruri nouă cu privire la viața autorului, „Ciocoilor vechi și noi”, infirmând multe din părerile stabilite de către istoricii literari.

În continuare dă și unele din scrierile necunoscute până acum ale lui N. Filimon.

V. M.

*

Dr. N. Vătămanu, *Amintiri din vremea unirii Principatelor*. (Extras din „Cronica numismatică și arheologică”). 1943. Se dă fotografia unui „bilet electoral” din vremea Divanurilor Ad-hoc,

semnat de Vornicul de oraş şi de alegătorul respectiv. Un alt bilet, de mărimea unei cărţi de vizită, poartă pe el, la mijloc, cuvintele : *Union*. Pe laturi : „Garantie de l'autonomie ; Prince étranger ; Gouvernement constitutionnel”. Contribuţii mărunte care-şi au totuşi partea lor în redarea acelui mare eveniment dela răscrucca evoluţiei noastre politice.

V. M.

*

Cele trei Crişuri, anul XXIV, 1943. Director : George Bacaloglu.

Revista, frumos ilustrată, cuprinde între altele şi multe articole de istorie.

În numărul de pe Ianuarie-Februarie, semnalăm articolul d-lui prof. N. Bănescu despre Ioan Maiorescu, nume adoptat în amintirea înrudirii cu Petru Maior (la început se numea Ioan Trifu).

Se reproduce articolul lui V. A. Ureche : *Ceremoniile din vechime la Bobotează*, dar nu se spune de unde a fost luat.

D-l prof. Al. Boldur dela Universitatea din Iaşi semnează în acest număr un articol despre *Problema Ucrainei*, iar în cel de pe Mai-Iunie altul despre *Rădăcinile imperialismului rusesc*.

Toate articolele sunt însoţite de fotografiile autorilor.

V. M.

*

În legătură cu şederea lui Carol al XII-lea prin părţile noastre, în afară de bibliografia dată în studiul ce am publicat (*Carol al XII-lea la Tighina*, Buc. 1943), unele referinţe se găsesc în articolul d-lui Constantin I. Karadja : *Un journal de route à travers la Bessarabie et la Dobrogea en 1710*. (Revue historique du Sud-Est Européen, 1929, pp. 364-65), din care aflăm că dela Tighina, regele Suediei a trimis o misiune ştiinţifică în Orient (la Constantinopol, Palestina şi Egipt).

În 1712, Partea a recomandat lui Nicolae Mavrocordat la Iaşi să observe mai adânc ce se petrece în Polonia, unde se ştiau că o armată suedeză de 40.000 de oameni ar fi venit din Nord şi s'ar afla la Posnan (Duzinchevici, *Documente din arhivele polone*, în Buletinul Comisiei Istorice, 1935, p. 13).

În scrisoarea călătorului francez Paul Lucas, datată din Constantinopol, 21 Septembrie 1714 găsim : ...Toutes les entretiens d'icy ne roulent que sur le roi de Suède, qui a eu toutes ses audiences de congé. Il est à présent à Demurtocat [Demotica], où l'on assure qu'il met ordre à toutes choses pour son départ. L'on croit qu'il passera par la Hongrie"... (*Revista istorică*, 1936, p. 45).

V. M.

*

În *Revista Fundațiilor Regale*, Martie 1943, un studiu al d-lui Alfred Schiaffini despre *Latinitatea și italianitatea în Europa Sud-estică* (pp. 483—499), reprodus din Anuarul Academiei italiene, vol. XIV, (1942). Se reia teza lui N. Iorga — „dennă de tot mai mare încredere, a maestrului istoriografiei românești” (p. 495) — expusă pentru prima oară în *Observațiunile unui nespecialist cu privire la istoria antică* (București, 1911), ce susține că mult înainte de Traian, păstorii romani cu turmele au adus în Dacia ideea latină, astfel că prin cucerire s'a consfințit o operă de mult începută neoficial.

Tot acolo, într'un alt studiu, se face portretul psihologic al Împăratului Traian, datorit scriitorului spaniol Santiago Montero Diaz, care analizează lucrarea de mai întinse proporții a profesorului Elay Bullon : *La política social de Trajano* (Madrid, 1935). În românește de Al. Popescu-Telega.

V. M.

*

Timocul, anul X, caetul I, 1943.

Intrată în al zecelea an de apariție, revista *Timocul*, condusă de d-nii Fl. Florescu și A. Andrei, închină o serie de articole Românilor de pe valea Timocului, semnate de d-nii C. Constante (*Adevărul asupra Românilor din Serbia*), G. Giuglea (*Dela Românii din Serbia*), A. Andrei (*Ceva din viața economică a Românilor timoceni*), Em. Bucuța (*Institutul pentru Românii de peste hotare*), Florea Florescu (*Albania*), Nicolae M. Popp (*Populația Banatului în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*) Gh. Florescu (*Românii în hrisovul lui Ștefan Dușan*), etc.

V. M.

NOTIȚE

Semnalăm articolul d-lui P. Șeicaru : *Istoricul N. Iorga*, publicat în fruntea revistei „Ramuri” dela Craiova, n-le pe Sept.-Oct. 1942. Este, în această splendidă caracterizare a operei uriașe a marelui dispărut, și o exactă presintare a concepției sale de istoric.

*

D. C. S. Făgețel, care și-a legat numele de frumoasa revistă craioveană „Ramuri”, evoacă, în n-rul pe Martie 1942 și urm., începuturile entusiaste ale acestei reviste, care avea să joace un rol atât de însemnat în mișcarea literară dela noi, și înseamnă fazele prin care, nu fără greutăți, a trecut în existența ei de aproape patruzeci de ani.

*

Lecția inaugurală a d-lui dr. Gr. T. Popa, *Evoluția unui om și evoluția unei Științe*, extras din „Rev. științelor medicale”, 1942, este, pe lângă o excelentă introducere în știința pe care d-sa o represintă, și o adevărată bucată literară, de o înaltă valoare morală.

*

În „Ramuri”, numărul din August 1942, d. Const. Hoiescu publică *O convorbire cu Ibsen*. Inginerul de azi, pe atunci student la școala de mine din Freiberg (Germania), trebuind să facă o lucrare asupra minelor de cupru din Norvegia, a plecat, în 1900, în acea țară, și a avut ideia originală de a cunoaște și interpela pe marele dramaturg. A avut astfel cu dânsul conver-

saŝia pe care ne-o relatează acum, extrem de interesantă pentru cunoaşterea felului în care-şi compunea vestitul scriitor creaŝiile şi a concepŝiei de viaŝă înfăŝişată în opera lui.

*

O frumoasă caracterizare a lui *Delavranca ca orator* ne dă d. Valjean, în „Ramuri”, n-le 1—2, din Ianuarie-Februarie, 1943.

*

În „Convorbiri Literare”, nr. 1, din 1943, păr. I. Lupaş publică un studiu luminos: *Congresul dela Berlin şi repercursiunile lui în Istoria Românilor*, pe baza documentelor contemporane. În acelaş număr, d-na Elena Rădulescu-Pogoneanu, schiŝează impresionantă biografie a Mariei Cantacuzino, soŝia, în ultimii săi ani, a marelui Puvis de Chavannes.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

*

În „Ramuri”, nr. 3 din 1943, d. Scarlat Struŝeanu vorbeşte despre *Urme iliro-tracice în folclorul românesc*, reminiscenŝe mai cu seamă ale cultului răspândit al lui Dionysos-Zagreus.

*

Articolul d-lui Eugen Botezat: *Delta Dunărei, monument al naturei şi patrimoniul naŝional* („Convorbiri Literare”, 1 Martie 1943) arată cât de mari sunt neajunsurile stării actuale a Deltei şi indică măsurile pentru a se face dintr'însa ceea ce impun interesele economice ale ŝării şi prestigiul ei.

*

Pr. P. Vintilescu, *Liturgia în viaŝa românească*, Bucureşti, 1943, arată locul pe care-l ŝine elementul religios în folclorul nostru şi-l explică pe calea naturală a conştiinŝii religioase formate în simpla atmosferă a liturghiei.

N. Cartoian, *Mihail Kogălniceanu, activitatea literară*. Acad. Rom., Mem. secț. literare. București, 1942. E comunicarea făcută la înalta instituție de cultură, cu prilejul comemorației marelui scriitor și om de Stat. D. Cartoian expune activitatea lui literară din cea mai fragedă tinerețe și dă în anexă un fragment de roman, autobiografia în limba franceză și câteva scrisori dela W. de Kotzebue către Kogălniceanu.

*

În „Făt-Frumos”, n-le 2 și 3 din 1941, d. Leca Morariu reproduce, după manuscrisul original, părți din interesanta *Istorie a vieții mele* a lui T. Vârnav, semnalând marile lui însușiri de scriitor.

*

Duioase rânduri închină d. Aurel G. Stino amintirii lui Teodor Stefanelli, în „Făt-Frumos”, nr. 4, 1941.

*

În „Cronica numismatică și arheologică”, Ianuarie-Iunie, 1943, d. Em. Condurachi evocă activitatea de istoric și însușirile de profesor ale mult regretatului I. Minea.

*

Semnalăm cu bucurie rubrica „Limba veche și 'nțeleaptă” din nr. 2, 1941, al revistei „Făt-Frumos”, rubrică sub care d. Gh. T. Kirileanu, unul din cei mai adânci cunoscători ai folklorului nostru, începe a da la lumină bogăția materialului cules într-o viață de adevărat Benedictin.

*

D. Constantin Turcu tipărește în „Făt-Frumos” (nr. 4, 1941) câteva date scese din actele oficiale privitoare la începuturile profesoratului atât de regretatului V. Bogrea. Darurile minții lui strălucite, dinstincția sufletului său ales au lăsat, în

scurta lui trecere dela P. Neamț și dela Liceul internat din Iași o amintire neștersă.

*

Semnalăm din aceeași prețioasă revistă a d-lui Ieca Morariu: „Amintirile” d-lui Artur Gorovci (nr. 4), vădind talentul său de ales povestitor; articolul d-lui Stețcu (*ibidem*) privitor la încurcata situație a lui Alecu Russu, ca proprietar al moșiei Tețcani; frumoasa caracterizare a activității d-lui Gorovei, din pana păr. D. Furtună (nr. 3).

N. BĂNESCU

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Tipărit în Atelierele S. A. R. „Cartea Românească” din București, B-dul Regele Carol I, Nr. 3. Reg. Comerțului Nr. 311/931
Soc. Ilfov, în luna Februarie 1944.

REVISTA ISTORICA

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

FONDATOR : N. IORGA

DIRECTOR : N. BĂNESCU

Vol. XXIX, n-le 7—12

Iulie—Decembrie 1943

Redacția : Manuscriptele, cărțile de recensat și orice privește redacția se trimet în Șoseaua Bonaparte, 6, București, III.

Administrația : Abonamentele și orice comanda, se trimet la „Institutul pentru studiul Europei Sud-Orientale”, Șos. Bonaparte, 6, București.

Abonamentul anual: 1000 lei. Pentru instituții și autorități: abonamentul 1500 lei.

CUPRINSUL

Articole :	Pag.
V. Laurent : Argyros Karatzas, protokuropalates și duce de Philippopoli	203—210
N. Bănescu : Sfârșitul unei legende „Slovo o polku Igoreve”	211—214
C. Găllner : Prezența Domnilor români în „Militia Christiana”.	215—228
J. Gouillard : Ocrisoare inedite a lui William Wake, arh. episcop de Canterbury, către Nicolae Mavrocordat	229—233
I. Sabău : O nouă listă a episcopilor catolici din Moldova	235—242
D. Berciu : Toporul tragic de la Criș, jud. Târnava-Mare	243—246
V. Mihoarea : Fuga lui Alexandru Mavrocordat în Rusia și întrevăderea de la Kerson (1787)	247—266
Documente :	
N. Bănescu : Un călător englez din secolul al XVII-lea despre Morlachi	267—268
A. Gorovei : Spionaj unguresc	268—270
Eug. Chișca : Un document : <i>Cu ocazia comemorării a o sută de ani dela anexarea Basarabiei la Rusia</i> , de N. Durnovo	271—275
I. C. Filitti : Câteva documente românești	275—283
Em. Em. Săvoiu : Un document craiovean (1790)	284
V. Mihoarea : Știri din Războiul pentru independență	284—286

Dări de samă :

N. Iorga : <i>Oameni reprezentativi în purtarea războaielor. Lecții ținute la Școala de războiu, 1937</i> (N. Bănescu)	87—283
--	--------

N. Iorga : <i>Les découvertes portugaises et la croisade</i> (Comunicare la Congresul de Istorie a descoperirilor și colonizărilor, Lisa- bona, 1940) (N. Bănescu)	288—289
Th. Capidan : <i>Limbă și cultură</i> (N. Bănescu)	289—292
Marie-Mathilde Alexandrescu-Dersca : <i>La campagne de Timour en Anatolie</i> (1402) (N. Bănescu)	292—293
L. A. Casso : <i>Dreptul bizantin în Basarabia</i> (N. Bănescu)	293—294
I. Andrieșescu : <i>Bucovina și Basarabia în lumina arheologiei</i> (N. Bănescu)	294
Institutul de Cultură italiană : <i>Italia e Romania</i> (N. Bănescu)	295
V. Grecu : <i>Abriss der rumänischen Byzantinistik</i> (N. Bănescu)	295—296
Pr. Nicolae Popescu : <i>Dela privighere la privighetoare</i> (N. Bănescu)	296
Em. Turdeanu : <i>Manuscrise slave din timpul lui Ștefan cel Mare</i> (N. Bănescu)	297
Fr. Rainer și I. Simionescu : <i>Sur le premier crâne d'homme paléoli- thique trouvé en Roumanie, în Mem. Sect. Ist. a Acad. Rom., seria III, tomul XVII</i> (D. Berciu)	297—298
Ilona von Hunyady : <i>Kelták a Kárpátmedencében</i> (<i>Die Kelten im Kar- patenbecken</i>) (D. Berciu)	298
Giacommo Devoto : <i>Die Indogermanen auf dem Balkan, în Forschungen und Fortschritte, vol. XVIII, n-le 21—22</i> (D. Berciu)	298—299
Christian Pescheck : <i>Streitaxte aus Bulgarien, în Wiener Prähistorische Zeitschrift, vol. XXVIII</i> (D. Berciu)	300
Kurt Horedt : <i>Donauländische Einwirkungen auf die bronzzeitliche Keramik Siebenbürgens, în Wiener Prähistorische Zeitschrift, vol. XXVIII</i> (D. Berciu)	300—301
G. I. Brătianu : <i>Origines et formation de l'unité roumaine</i> (N. Bănescu)	301
G. Popescu-Vâlcea : <i>Sujebnicul Mitropolitului Ștefan al Ungro-Vlahiei (1648—1668)</i> (N. Bănescu)	302
Maria C. Marinescu : <i>Umanistul Ștefan Bergler (1680—1738). Viața și activitatea sa</i> (N. Bănescu)	302—303
Constantin Solomon și C. A. Stoide : <i>Documente tecucene. Sec. XVII— XIX.</i> (V. Mihordea)	303
H. Dj. Siruni : <i>Hașmetlu</i> (V. Mihordea)	303—304
H. Dj. Siruni : <i>Domniii români la Poarta otomană</i> (V. Mihordea)	304
Alexandru V. Boldur : <i>Români și strămoșii lor în Istoria Transnistriei (V. Mihordea)</i>	305
N. Grigoraș : <i>Mândsivea Galata</i> (V. Mihordea)	305—306
<i>Arhiva Românească, tomul VII</i> (V. Mihordea)	306
<i>Revista de istorie bisericească, anul I, nr. I</i> (V. Mihordea)	307
<i>Analele Moldovei, vol. II, fasc. I—II</i> (V. Mihordea)	307—308
Ariadna Camariano : <i>Traducerea greacă a Teatrului politic, atribuită grefei lui Nicolae Mavrocordat și versiunile românești, în Revista istorică română, vol. XI—XII</i> (V. Mihordea)	308—310
<i>Cronică</i> (N. Bănescu și V. Mihordea)	
<i>Notițe</i> (N. Bănescu)	